

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BENLİK SAYGISI İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ (ÜSKÜDAR-ÜMRANIYE ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Barış TUNCER

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Pınar YAZGAN HEPGÜL

EYLÜL – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

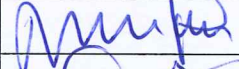
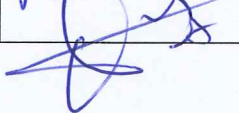
**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BENLİK SAYGISI İLE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ (ÜSKÜDAR-ÜMRANIYE ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Barış TUNCER

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

“Bu tez 24/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Pınar Yazgan HEPGÜL	BASARILI	
Doç. Dr. Yusuf GENÇ	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Aydın AKTAY	BASARILI	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	BARIŞ TUNCER		
Öğrenci Numarası	:	0260Y13002		
Enstitü Anabilim Dalı	:	SOSYOLOJİ		
Enstitü Bilim Dalı	:			
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA	
Tezin Başlığı	:	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BENLİK SAYGISI İLE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ (ÜSKÜDAR ÜMRANIYE ÖRNEĞİ)		
Benzerlik Oranı	:	%19		

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

24/09/2019
Öğrenci İmza

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetazler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

24/09/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Pınar Yazgan HEPGÜL

Tarih: 24/09/2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TABLolar LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY.....	vii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	9
1.1. Ergenlik.....	9
1.2. Ergenlik Döneminin Gelişimsel Özellikleri	13
1.2.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim.....	13
1.2.2. Ergenlik Döneminde Bilişsel Gelişim	15
1.2.3. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim	16
1.2.4. Ergenlik Döneminde Sosyal Gelişim.....	18
1.3. Ergenlik Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar	20
1.3.1. Biyolojik Kuramlar	20
1.3.2. Organizmik Kuramlar	22
1.3.2.1. Sigmund Freud'un Psikanalitik Kuramı	22
1.3.2.2. Erikson'un Psiko-sosyal Kuramı.....	24
1.3.3. Öğrenme Kuramları	26
1.3.4. Sosyolojik Kuramlar	28
1.3.5. Tarihsel ve Antropolojik Kuramlar	29
1.4. Benlik ve Benlik Saygısı	31
1.4.1. Ergenlik ve Benlik	34
1.4.2. Ergenlik Döneminde Benlik Saygısındaki Değişiklikler	37
1.5. Saldırganlığın Tanımlanması.....	39
1.5.1. Saldırganlık Türleri.....	40
1.5.2. Saldırganlığın Gelişimi	42
1.5.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramlar	44
1.5.3.1. İçgüdüsel ve Biyolojik Kuramlar	44
1.5.3.2. Engellenme-Saldırganlık Hipotezi	45

1.5.3.3. Öğrenme Kuramı ve Bilişsel Kuramlar	47
1.5.4. Ergenlik Döneminde Saldırganlık	49
1.5.5. Saldırganlık ve Kitle İletişim Araçları.....	51
1.5.6. Saldırganlık ve Anne-Baba Tutumları.....	53
1.5.7. Saldırganlık ve Toplumsal Etkenler	54
1.5.8. Türkiye’de Saldırganlık Konusunda Yapılan Çalışmalar	55
1.5.9. Yurtdışında Saldırganlık Konusunda Yapılan Çalışmalar	59
BÖLÜM 2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	61
2.1. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler	61
2.2. Araştırmanın Problemi.....	62
2.3. Alt Problemler/Araştırma Soruları	62
2.4. Evren ve Örneklem	63
2.5. Varsayımlar.....	64
2.6. Kapsam ve Sınırlılıklar	64
2.7. Araştırma Grubu	64
2.8. Veri Toplama Araçları	64
2.8.1. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ)	65
2.8.2. Saldırganlık Ölçeği	66
2.8.3. Kişisel Bilgi Formu.....	67
2.9. Verilerin Toplanması	67
2.10. Verilerin İstatistiksel Analizi	67
2.10.1. Parametrik Olmayan Testler	67
2.10.1.1. Bağımsız Gruplar Mann-Whitney U Testi	67
2.10.1.2. Kruskal-Wallis H Testi.....	68
2.10.1.3. Korelasyon Testi	68
BÖLÜM 3. BULGULAR.....	70
3.1. Demografik Özellikler	70
3.2. Normallik Testi Analizi	71
3.3. Benlik Saygısı ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	71
3.3.1. Boyut Puanlarının İlişki Analizi (Korelasyon)	71
3.4. Saldırganlık ile Cinsiyet Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular.....	73
3.5. Saldırganlık ile Yaş Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	76

3.6. Saldırganlık ile Okul Başarısı Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	77
3.7. Saldırganlık ile Devamsızlığı Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular.....	79
3.8. Saldırganlık ile Günlük TV İzleme Süresi Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	80
3.9. Saldırganlık ile Günlük İnternette Geçirilen Süre Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular	84
SONUÇ VE ÖNERİLER	88
KAYNAKÇA.....	93
EKLER	102
ÖZGEÇMİŞ	109

KISALTMALAR LİSTESİ

TV : Televizyon

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kişisel Bilgiler.....	70
Tablo 2: Normallik Testi.....	71
Tablo 3: Puanların İlişki Analizi.....	71
Tablo 4: Boyut Puanlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi	73
Tablo 5: Boyut Puanlarının Yaş Açısından İncelenmesi	76
Tablo 6: Boyut Puanlarının Okul Başarı Durumunun Değerlendirilmesi Açısından İncelenmesi.....	77
Tablo 7: Boyut Puanlarının Okul Devamsızlığı Açısından İncelenmesi	79
Tablo 8: Boyut Puanlarının Günlük TV İzleme Süresi Açısından İncelenmesi	80
Tablo 9: Boyut Puanlarının Günlük İnternette Geçirilen Süre Açısından İncelenmesi .	84

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişki Üsküdar-Ümraniye Örneği			
Tezin Yazarı: Barış TUNCER		Danışman: Doç. Dr. Pınar YAZGAN HEPGÜL	
Kabul Tarihi: 24/09/2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 8 (ek) + 101 (tez)	
Anabilim Dalı: Sosyoloji			
Bu araştırmanın temel amacı, Ortaöğretim öğrencisi ergenlerin benlik saygısı düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın bir diğer amacı da yaş, cinsiyet, okul başarı durumu, okul devamsızlığı, günlük televizyon izleme süresi, internette geçirilen süre gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin değişip değişmediğini ortaya koymaktır. Bu araştırma genel tarama modeli ile yapılmıştır. Bu çalışmada tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde bulunan ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Haydarpaşa Lisesi ve Ümraniye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 135'i kız, 134'ü erkek olmak üzere 114 Anadolu lisesi, 155 meslek lisesi öğrencisi toplam 269 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler kişisel bilgi formu, Rosenberg Benlik Saygısı Envanteri ile Buss ve Perry (1992) Saldırganlık Ölçekleri ile toplanmıştır. Veriler, Windows için SPSS istatistik paket programı yoluyla elde edilmiştir. Araştırma sonucunda benlik saygısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Saldırganlık ile yaş değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma verilerine göre, erkeklerde öfke, kızlarda ise düşmanlık daha yüksek bulunmuştur. Okul başarısı ile fiziksel ve sözel saldırganlık, okul devamsızlığı ile sözel saldırganlık, günlük televizyon izleme süresi ile fiziksel ve sözel saldırganlık, günlük internet kullanım süresi ile fiziksel saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Sonuç bölümünde araştırma verileri açıklanmış, öneriler bölümünde ise çeşitli önerilere yer verilmiştir.			
Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Saldırganlık, Buss & Perry Saldırganlık Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Benlik Saygısı, Şiddet.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: The Relationship Between Self-Esteem and Aggression Levels of High School Students Üsküdar-Ümraniye Case			
Author of Thesis: Barış TUNCER Supervisor: Assoc. Prof. Pınar YAZGAN HEPGÜL			
Accepted Date: 24/09/2019		Number of Pages: vii (pre text) + 8 (appendix)+ 101 (main body)	
Department: Sociology			
The main purpose of this study is to investigate the relationship between self-esteem levels and aggression levels of secondary school students. Another aim of the study is to determine whether the levels of aggression of students change depending on their age, gender and the time spent on the Internet. The research method of this study was conducted with general screening model and the random sampling method was used. The universe of the research consists of secondary school students in Istanbul in 2017-2018 academical year. The sample of the study consisted of 269 students. From those students, 135 of them are female, 134 of them are male. Moreover, from those students, 114 of them are Anatolian high school students and 155 of them are vocational high school students. The data were collected with the personal information form, Rosenberg Self-Esteem Inventory and Buss & Perry Aggression Scales (1992). Data were obtained by SPSS for Windows statistical package program. As a result of the study, no significant relationship was found between self-esteem and aggression. No significant relationship was found between aggression and age variables. According to the data, anger was higher in males and enmity was higher in females. There was a significant relationship between school achievement and physical and verbal aggression, school absenteeism and verbal aggression, daily television viewing time and physical and verbal aggression, autumn internet usage time and physical aggression. In the conclusion section, research data are explained and in the suggestions section, various suggestions are given.			
Keywords: Adolescence, Aggression, Buss & Perry Aggression Scale, Rosenberg Self-Esteem Inventory, Self-Esteem, Violence.			

GİRİŞ

TİK 2018 yılı verileri Türkiye'nin toplam nüfusunun 81.867.223 kişi olduğunu göstermektedir. Bu verilere göre 5-9 yaş arasındaki birey sayısı 6.336.787 kişi, 10-14 yaş arası 6.322.223 kişi, 15-19 arası 6.402.806 kişi, 20-24 arası birey sayısı ise 6.523.846 kişidir (tuik.gov.tr). Bu veriler Türkiye nüfusunda çocuk ve genç birey sayısının toplamda 25.585.662 kişi olduğunu göstermektedir. Çocuklar ve gençlerin sayısı ülkemiz nüfusunda önemli bir orana sahiptir. Dolayısıyla çocukluk ve gençlik döneminde yaşanan sorunlar, gelecek nesillerin sağlıklı gelişimi açısından çok önemlidir.

Genelde şiddet özelde de aile içi şiddet, dünyada ve ülkemizde büyük bir sorundur. Türkiye'de Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995), ailelerin %34'ünde fiziksel şiddetin, %53'ünde sözel şiddetin yaşandığını ve çocukların %6'sının fiziksel şiddete maruz kaldığını rapor etmiştir (Arslantaş, 2014:44). Dünyada ve Türkiye'de sorunları şiddete başvurarak çözmek her zaman yaşanmaktadır. Şiddet, öğrenme ve uygulama yöntemleri olarak gelişim dönemleri açısından çocukları ve gençleri daha fazla etkilemektedir. Ergenlerin şiddete maruz kaldıklarında ve bir sorunla karşılaştıklarında, kendilerinin de şiddete başvurmaları önemli bir sorundur (Genç, 2016,60).

Çocukluk döneminden itibaren evde, okulda, sokakta, oyunda, maçta, televizyonda şiddetle karşı karşıya kalan kişiler, şiddeti bir problem çözme ve beraber yaşama şekli olarak değerlendirmektedirler. Şiddetin hayatın bir bölümü gibi düşünülmesi, kanıksanması, sıradanlaşması, şiddetin devamlı üretilmesine, hayatın her bölümünün bir parçası olarak süreklilik göstermesine sebep olmaktadır (Gözütok, 2008:10). Şiddet, bütün dünyanın her yaş döneminin ve her cinsin sorunudur. Buna karşılık gittikçe artan bir şekilde ergenlik döneminde şiddet gündeme gelmektedir (Semerci, 2012: 162).

Son yıllarda hızlı kentleşmeyle beraber büyük şehirlere doğru yaşanan göç, kentlerin nüfusunda çok hızlı bir artışa buna bağlı olarak da işsizlik, barınma ve eğitim sorunlarının çoğalmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda kalabalık okullar ve sınıflar, yetersiz eğitim öğretim materyalleri ve okul ortamları gibi sorunlar karşımıza çıkmıştır. Bu durum özellikle ergenlik dönemindeki gençlerde zorbalık, kabadayılık, saldırganlık, çeteleşme uyuşturucu madde kullanımı gibi istenmeyen davranışlarda artışlar meydana gelmiştir (Buluç, 2006: 12).

Günümüzde şiddet olaylarında büyük bir artış vardır. Basın yayın organlarında çok sık yer alan şiddet olayları önemli bir sosyal sorundur (Özmen, 2006: 41). Saldırgan davranışlar kişilerin uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle saldırganlığı önlemek ve ortadan kaldırmak için çalışmalar yapılmaktadır. Saldırganlığın sürekli hale gelip bir alışkanlık olmadan gerekli tedbirleri almak çok önemlidir. Önlem alabilmek için ise saldırganlıkla ilişkili etmenlerin belirlenmesi gerekmektedir (Kurtyılmaz, 2005: 13).

Türkiye televizyonları ve çeşitli medya araçları incelendiği zaman şiddet içeren görüntülerin ve yayınların çok fazla olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan bazı çalışmalar (Comstock ve Scharrer) televizyondaki şiddetin düşmanca düşünceler ve duygularla sözel ve fiziksel davranışları arttırdığını ortaya koymaktadır. Şiddet içerikli oyunlar ve şiddet içerikli bilgisayar oyunları oynamanın da aynı etkiyi yarattığı söylenmektedir (Akt. Kayılı: 168).

İnsanlar gözlem ve model alma yoluyla birçok davranışı öğrenebilmektedirler. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı, insanların sosyal süreçlere dayalı olarak, birbirlerini gözlemleyerek öğrendiklerini vurgulamaktadır (Hamarta, Arslan ve Yılmaz, 2014: 147; Yazıcı, 2011:383). Ergenler de diğer insanları, özellikle de saygı duydukları kişileri gözlemlemekten büyük ölçüde etkilenmektedirler. Diğer insanların gözlemledikleri davranışlarını model almak ve taklit etmek için içgüdüsel bir itkileri mevcuttur (Dolgin, 2014:100).

Sosyal öğrenme kuramı, bireydeki saldırganlığın doğuştan gelmediğini ancak saldırganlığın sosyalleşme sürecinin sonucunda meydana geldiğini savunmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırgan davranışların kaynağı içgüdüler ve dürtüler değildir. Bandura'ya çocuklar, saldırganlık içgüdüleriyle doğmazlar. Çocuklar, saldırganlığı toplumsallaşma ile öğrenmektedirler (Akt. Akpolat, 2010:32).

Sosyal öğrenme kuramı saldırgan davranışların anlaşılması ve açıklanması konusunda büyük katkılar sağlamıştır. Kuram, saldırgan davranışların sebeplerini pekiştirme ve model alma yoluyla öğrenme gibi test edilebilecek kavramlarla açıklamaktadır ve saldırganlığın öğrenme sonucu ortaya çıktığını öne sürdüğü için, saldırgan davranışlarda görülen bireysel farklılıkları açıklayabilmektedir. İçgüdü kuramları ile karşılaştırıldığı zaman, kuram, saldırganlığın önlenmesi veya kontrol edilmesi noktasında daha

iyimserdir. Saldırgan davranışların öğrenme sonucu ortaya çıktığını savunmak, bu davranışların öğrenilmesinin engellenebileceğini ve öğrenilmiş davranışların ortadan kaldırılabilceğini savunmak anlamına gelmektedir (Çetinkaya,1991:35). Sosyal Öğrenme Kuramına göre, birey kendi hayatını kontrol etme kapasitesine sahiptir. Bu sebeple bireyler toplumsal sistemlerin hem ürünü hem de üreticisi konumundadırlar. İnsanlar eylemlerini hem içsel hem de dışsal etkenler aracılığıyla düzenleyebilmektedirler. İnsanın kendi kendini düzenleme kapasitesi vardır (İnanç ve Yerlikaya, 2010:209).

Bu çalışmada ergenlerin saldırganlık davranışları incelenirken Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı temel alınmıştır. Bu kurama göre birey, çoğu davranışı sosyal çevresindeki bireylerin davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemleyerek öğrenmektedir. Çocuklar diğer davranışlar gibi saldırganlığı da diğer insanların davranışlarını ve davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek öğrenmektedirler. İnsanların saldırganlık ve cinsellik dürtülerinin esiri ve uyarıcılara otomatik tepkiler veren biyolojik varlıklar olmadıklarını, kendi hayatlarını düzenleyebilme, kendi davranışlarını belirleyebilme kapasitesine sahip olduklarını kabul etmek saldırganlığın açıklanmasında ve önlenmesinde daha rasyonel açıklamalar yapılmasına inkân tanyacaktır.

Rogers, kişilik gelişimini benlik gelişimiyle açıklamaktadır. Rogers, benlik için 'bireyin kendisi hakkında öne sürdüğü hipotezleridir' ifadesini kullanmaktadır. Benlik, bireyin kendisine ilişkin algılarını, düşüncelerini ve değerlerini kapsamaktadır. Benlik özellikle, 'Ben neyim?' gibi kişinin var olan özelliklerinin ve 'Ben ne yapabilirim?' gibi potansiyelini bilmesidir. Benlik kavramı bireyin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusundaki kanaatleridir. Benlik kavramı üç alanda gelişme göstermektedir. Bunlar gerçek benlik, ideal benlik ve benlik saygısıdır. Gerçek benliği, kişinin kendisine bakış açısı, kendisini nasıl gördüğü, kendisi hakkındaki değer yargıları oluşturur. İdeal benlik ise, bireyin sahip olmak istediği özellikleridir. İdeal benlik aslında bireyin ulaşmak istediği benlik kavramıdır. Kişinin arzu ettikleri ile ilgili düşünceleri ise bireyin ideal benliğini meydana getirir Benlik saygısı kişinin var olan durumu ile ulaşmak, gerçekleştirmek istedikleri arasındaki fark ile ilgili duyguları hakkında bilgi vermektedir. Benlik saygısı, kişilerin bir insan olarak, değerleri hakkında oluşturdukları kanı olarak tanımlanabilir (Özabacı, 2017:370; Akt. Hamarta, Arslan ve Yılmaz, 2014:72; Yavuzer,

2003:25). Bu çalışmada benlik, benlik saygısı kavramları incelenirken Rogers'ın İnsancıl Kuramı ve benlik, benlik saygısı kavramları temel alınmıştır.

Ergenlik dönemi insan hayatının önemli gelişim dönemlerinden birisidir. Bu dönem bireyin yetişkinlik dönemine hazırlandığı bir geçiş dönemidir. Ergen bu dönemde başkalarının model alarak, kişi veya gruplarla özdeşim kurarak kendisine bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak bu taklit ve özdeşim süreci özellikle gencin sosyal çevresindeki bireylerin ve kitle iletişim araçlarında sunulan karakterlerin olumsuz, istenmeyen, özellikle yoğun saldırganlık ve şiddet içeren davranışları sebebiyle her zaman olumlu ve istenilen biçimde olmamaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarında saldırganlık ve şiddet içeren davranışlara çok fazla yer verilmesi, bu tür davranışların istenilen, olumlu davranış özellikleri olarak gösterilmesi, bir kimlik arayışı içindeki gençlerin bu tür davranışları kolaylıkla benimsemelerine, saldırganlık ve şiddeti bir sorun çözme biçimi, erkekliğin, mertliğin, yiğitliğin, sert görünmenin bir ispatı olarak değerlendirmelerine yol açmaktadır. Bu durum ergenlik dönemindeki gençlerin saldırganlık ve şiddet davranışlarında artışa neden olmakla birlikte başka sorunları da beraberinde getirmektedir.

Ülkemiz özellikle son yıllarda kitle iletişim araçlarının da yoğun etkisiyle hızlı bir toplumsal değişime sahne olmaktadır. Eski toplumsal yapılar, değerler, normlar, kurallar hızla çözülmekte fakat bunların yerine yenileri oluşturulamamaktadır. İnsanları bir arada tutan, beraber yaşamalarını sağlayan, toplumsal yapıların, değerlerin normların bozulması, kuralsızlığın egemen olduğu bir kaos ortamı yaratmaktadır. İnsanlar, davranışlarında referans noktası oluşturan değerlerin, normların, kuralların çözülmesi karşısında, kendi kurallarını kendileri belirlemek gibi çözümler üretmeye çalışmakta, fakat bu durum sorunun daha da büyümesine yol açmaktadır. Böyle bir durumda insanlar, olaylar, sorunlar karşısında çözüm yolu olarak saldırganlığa ve şiddete başvurmakta, şiddet şiddeti doğurmakta ve saldırganlık ve şiddet kendisini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bu durum bir kimlik arayışı içinde olan ergenleri daha olumsuz etkilemekte ve onların dünyaya, olaylara, insanlara bakışlarını olumsuz yönde değiştirmektedir. Saldırganlığın ve şiddetin benimsendiği, hoş görüldüğü, hatta ödüllendirildiği bir toplumsal ortamda yetişen gençlerin, bu tür davranışları benimsemeleri ve göstermeleri ise kaçınılmazdır. Bu durum yetişen neslin sosyalleşme sürecine son derece olumsuz etki

etmektedir. Gençler dünyayı ve insanları, kötü, olumsuz, güvenilmez olarak değerlendirmekte ve bu ortamda güçlü olanın ayakta kalabileceği zayıf olanın ise yok olup gideceği şeklinde bir düşünceye sahip olmaktadırlar. Güçlü olmanın ve güçlü görünmenin yolu ise saldırganlık ve şiddet davranışlarına başvurmaktan geçmektedir. Bunun sonucunda özellikle ergenlik dönemindeki gençler arasında şiddet ve saldırganlık davranışları artış göstermektedir.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma; ortaöğretim öğrencisi ergenlerin saldırganlık düzeylerinin, temel olarak benlik saygısı düzeyleri ve yaş, cinsiyet, okul başarı durumu, okul devamsızlığı, günlük televizyon izleme süresi, televizyonda izledikleri dizi-film türü, günlük internet kullanım süresi gibi değişkenler açısından bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmaya yönelik olarak yapılmış bir çalışmadır. Bu araştırmada, ergenlerin saldırganlık düzeylerinin benlik saygısı düzeyleri, yaş, cinsiyet, okul başarı durumu, okul devamsızlığı, günlük televizyon izleme süresi, televizyonda izledikleri dizi-film türü, günlük internet kullanım süresi gibi değişkenler açısından farklı özellikler ve örüntüler gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Ülkemizde şiddet gittikçe daha da önemli bir sorun haline gelmektedir. Köknel'in (1996) de belirttiği gibi insanımız artık çok sık karşılaştığı saldırganlık ve şiddet içeren davranışları normal, olağan, günlük hayatın bir parçası olarak kabul etmekte, bu tür olaylara karşı duyarsızlaşmaktadır (Köknel, 1996: 18). Değişen toplumsal yapılar, yeni davranış özelliklerini ve sorunları da beraberinde getirmektedir (Yurtal, 2010: 173). Şiddet davranışlarında ergenlik döneminde artış olmasının nedenleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Balcıoğlu, 2000: 89):

1. Son yıllarda toplumdaki gelir adaletsizliğinde ve yoksullaşma oranında görülen artışlar
2. Göç nedeniyle büyük şehirlerde görülen çarpık kentleşme ve nüfus artışı
3. İşsizlik oranlarının artmasının neden olduğu güven duygusunda azalma

4. Kültürel yozlaşma ve yabancılaşma
5. Sosyal sorunların çözümü için şiddeti bir araç olarak görme. Aile içinde yaşanan şiddet, okullardaki şiddet olayları
6. Eğitim- öğretimde eşitsizlik ve haksız uygulamaların artışı
7. Sınıfların kalabalık olması, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerindeki eksiklikler
8. Silahlanmanın teşvik edilmesi
9. Kitle iletişim araçlarındaki şiddet içeren yayınlar Gelecekte umutsuzluk. Mutsuz olmak ve kendine güven duygusunda yaşanan azalma
10. Siyasi yönetimlere karşı duyulan güven eksikliği
11. Eğitim programlarının, programların devamlı değişmesi; eğitim sisteminin kalitesi düşük, niteliksiz, ezber dayalı olması ve bu duruma karşı duyulan öfke
12. Lise disiplin yönetmeliğindeki katı, yasağcı anlayış ve bir örnek öğrenci yetiştirme amacının olması

Eğitim kurumlarının yeni kuşaklara toplumun kültürel mirasını aktarması beklenmektedir. Günümüzde daha karmaşık ve güç hale gelen toplumsal sorunlar farklı yönleriyle eğitim sistemimizi, okullarımızı etkilemektedir. Okullarımıza yansıyan sorunlardan biri de son günlerde, yaygınlaşmaya başlayan bazı öğrencilerin diğer öğrencilere, öğretmenlerine karşı sergilediği zorbalık düzeyine varan davranışlar ve şiddet davranışlarıdır. (Arıkan, 2010: 272). Çocuk ve ergenlerde görülen uyum ve davranış sorunlarından biri olan okullarda şiddet, öğretmenler/yöneticiler ve öğrencilerin uyguladığı şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada çocuk ve ergenlerin öğretmenlerine ve akranlarına yönelen şiddet davranışlarının giderek arttığı görülmektedir. Bıçak ve ateşli silah taşıma ve kullanma, okul eşyalarına zarar verme davranışları da farklı şiddet sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır (Oral, 2010: 253).

Ülkemizde yaşanan sorunların başında eğitim kurumu ile ilgili sorunlar gelmektedir. Çözüm önerilerinin yoğun olarak her dönem tartışılmasına rağmen eğitim ile ilgili

sorunlarımıza köklü ve kalıcı çözümler üretemediğimiz gibi, bu sorunlara sürekli yeniler eklenmekte ve var olan sorunlar ise daha da karmaşık hale gelmektedir. Yeni kuşaklarda istenen davranışları oluşturma, kültürel mirası yeni yetişen kuşaklara aktarması ve kişinin bütün yönleri ile bir bütün halinde kendisi ve toplum için en uygun biçimde yetişmesi için yardımcı olması gereken eğitim kurumlarının, şiddet olaylarıyla gündeme gelmesi son derece üzücü ve endişe vericidir. Çocuk ve gençleri şiddet ve saldırganlık davranışlarının nedenlerinin bilimsel yöntem ve tekniklerle incelenmesi, bu toplumsal sorunun çözülebilmesi açısından çok önemlidir. Ergenlik dönemindeki saldırganlık, ilerleyen yıllardaki, suça karışma, antisosyal davranışlar, madde bağımlılığı, aile içi şiddet gibi davranışların yordayıcısı olabilmektedir. Bu çalışmanın literatüre, bu alanda yapılan çalışmalara somut ve güvenilir katkılar sunacağı, bu alanda deneysel araştırma, nitel araştırma gibi farklı araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak, farklı değişkenlerle saldırganlık arasındaki ilişkileri inceleyen ve farklı yaş grupları üzerinde araştırma yapmak isteyen kişilere bir dayanak olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, ergenlik dönemi öğrencilerinde saldırganlık davranışı ile benlik saygısı düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılması amacı ile yapılmıştır. Araştırmada ergenlik dönemi öğrencilerinin; benlik saygısı düzeylerine göre ergenlerin saldırganlık puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu araştırmanın amacı benlik saygısının saldırganlığı yordayıp yordamayacağını saptamak ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Ayrıca ergenlerin yaş ve cinsiyetleri, okul başarı durumu, okul devamsızlığı, günlük televizyon izleme süresi, günlük internet kullanım süreleri gibi değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Benlik saygısı düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiye ek olarak yaş, cinsiyet ve günlük olarak internette geçirdikleri süreye göre saldırganlık düzeylerinin anlamlı bir fark gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nicel bir araştırmadır. Nicel araştırma, araştırma konusu evrende incelenen olay, durum vb. sonuçların sayısal düzlemde sınıflandırılarak bir araya getirilebildiği

durumlarda kullanılan bir genelleme yöntemidir. Araştırmalar, toplanan verilerin kullanılarak tanımlanan evren için genel kuralların tanımlanması için yapılır (Sayım, 2019:58).

Bu araştırma yapılırken genel tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama, geçmiş zamanlarda veya şimdi yaşanan bir durumu var olduğu biçimiyle tespit etmeyi hedefleyen araştırma modelidir. Araştırma konusu olan olayı, bireyi veya nesneyi kendi şartlarında ve olduğu gibi tanımlamaya çalışan araştırma modelidir. Olgu ve olayları, herhangi bir şekilde değiştirmek, etkilemek amacı yoktur. Tarama modelleri genelde mevcut durum veya gerçekliği var olduğu şekliyle araştırıp açıklamayı amaçlamaktadır. Tarama modeli; nesne, olgu, olay, birey vb. ilgili bugünkü veya geçmişteki verilerin tümünün incelenmesi mantığına dayanır. Böylelikle, incelenen olguya ait dağınık veriler toparlanabilir, sınıflandırılabilir, düzenlenebilir ve çözümlenebilir (Karasar,2016:109; Şimşek,2015:92). Toplumsal bilimlerde çok sık başvurulan tarama modeli araştırmalar, büyük gruplar üzerinde yapılan, grup üyelerinin bir olgu ve olaya ilişkin görüşleri, tutumlarının öğrenilmeye çalışıldığı, olgu ve olayları betimlemeye çalışılan araştırmalardır. Araştırmacı burada var mevcut durumu detaylı bir şekilde betimlemek ve durumla ilgili detaylı bilgi edinmek için çalışmaktadırlar (Karakaya, 2011: 59). Tarama araştırmaları genelde büyük bir topluluğun mevcut durum ile ilgili görüşlerinin, tutumlarının, inançlarının vb. gibi açıklanmasında ve belirlenmesinde kullanılan araştırmalardır. Bir evrenin kendine özgü niteliklerini anlamak amacıyla kullanılan araştırma yöntemi tarama yöntemi olarak ifade edilebilir (Akt. Yıldırım,2018:10).

BÖLÜM 1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ergenlik

Ergenlik çocukluk ile yetişkinlik dönemleri arasında insan yaşamındaki gelişim dönemlerinden biridir. Bu gelişim dönemini diğer dönemlerden ayıran ise, ergenlik dönemindeki gencin, çocukluk dönemi ile yetişkinlik dönemi arasında bir geçiş dönemini yaşamasıdır. Bu dönemde gençler biyolojik, zihinsel, toplumsal, psikolojik değişimler geçirmektedirler. Literatür incelendiğinde ergenlik dönemi için farklı yaş aralıkları verilse de genellikle onlu yaşların başı ile yirmili yaşların başı arasındaki dönemdeki gençlerin ergen kabul edildiği görülmektedir.

Seyyar ve Genç (2010)'a göre, ergenlik, çocukluğun sona ererek, cinsel organların işlev görebilir düzeye geldiği yaştır ve insan yaşamında 12-21 yaşlar arasına denk gelmektedir (Seyyar ve Genç, 2010: 201). Temel ve Aksoy (2016) ise ergenliği, çocuklara özgü tutumların ve davranış biçimlerinin yerini yetişkinlik tutum ve davranışlarına bıraktığı bir gelişim dönemi olarak tanımlamaktadırlar (Temel ve Aksoy, 2016:10).

Ergenlik; (11-13-18-20) kendini ve çevresini algılama, düşüncelerinde ve fiziksel yapısında büyük değişimler, bu ani değişimlere adaptasyon sağlama dönemi ve çocukluk dönemi ile yetişkinlik dönemi arasında bir geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Gençlik belirli yaşlarla sınırlı olmayan bir dönemdir. Gençlik kavramı ergenliği ifade etmek için de kullanılmaktadır. Buluş (ergenlik, ön-ergenlik) ergenlik döneminin başındaki biyolojik-cinsel gelişmeyi ifade etmek için kullanılır (Yılmaz, 2010: 20; Kulaksızoğlu,2015:32).

Çocukluk dönemi ile yetişkinlik dönemleri arasındaki dönem gençlik çağıdır. Fiziksel, psikolojik ve sosyal değişim ve gelişimlerin yaşandığı gençlik dönemini içeren yaş dönemleri; ülkeler ve yayınlar arasında, farklılık göstermektedir. UNESCO, gençlik dönemini 12-24 yaş arası kabul etmektedir (Köknel, 2013: 177).

Akbağ (2012) ergenliğin, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak değerlendirildiğini ve cinsel olgunlaşma ile başlayıp yaklaşık 18 yaşa kadar sürdüğünü belirtmektedir. Kızlarda 11, erkeklerde 13 yaşında başlayan dönem, hızlı büyüme ve gelişmenin etkisiyle duygusal açıdan oldukça çalkantılı bir dönemdir (Akbağ, 2012: 43).

Poyraz (2010) ise, ergenlik döneminde, çocuklukla yetişkinlik dönemleri arasında yaşanan statü kargaşasına, büyük değişimlere, ruhsal karmaşalara ve dengesizliklere vurgu yapmaktadır. Poyraz ergenliği, çok sayıda sorunun görüldüğü ve bedensel görünüm, sağlık, karşı cinsten akranlarla, aileyle ve sosyal ilişkilerle ilgili var olan sorunların çözülmesi gereken bir yaşam dönemi olarak nitelendirmektedir (Poyraz, 2010: 81). Zastrow ve Ashman(2016)'a göre ise ergenlik, gençlerin kim oldukları konusunda araştırma yaptıkları ve kimliklerini oluşturdıkları bir gelişim dönemidir. Bu, bireylerin oynadıkları çeşitli rolleri inceledikleri ve bu rolleri bir benlik algısıyla, bir kimlikle, entegre ettikleri, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir (Zastrow ve Kirst-Ashman,2016:449).

Akbaş (2011)'a göre ergenlik dönemi, erinlik, orta ve son ergenliği içermekte ve bu gelişim döneminde genç, sosyal rol, statü, mesleki hazırlık veya meslek seçimi, mesleki konumu, cinsel kimliğini tanıma gibi sorun ve sorumluluklarla karşı karşıya gelmektedir. Erinlik, çocukluk ve yetişkinlik dönemleri arasında bir geçiş dönemi olduğu için bir arayış (moratoryum) dönemidir (Akbaş, 2011:104). Adölesan (ergenlik) dönemi; çocukluk ile yetişkinlik dönemleri arasındaki, bedensel ve ruhsal alanlarda önemli değişimlerin yaşandığı, hızlı bir büyüme ve olgunlaşma dönemidir. Yaklaşık 12-21 yaşlar arasında yaşanan bu geçiş dönemi, gençlerin fizyolojik ve psikolojik gerginlikler yaşadıkları, bunun yanında yeni bir kimlik oluşturma sürecinin getirdiği sorunların görüldüğü bir süreçtir (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014:235).

Ergenlik, çocukluk dönemi ile erişkinlik dönemleri arasındaki bir geçiş evresidir ve gençler, bu gelişim döneminde, bedensel ve cinsel olarak olgunlaşmaktadır (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2016: 397). Ergenlik 12 yaşlarında başlar. Bu yaşta vücut buluş çağına girmek üzere gelişmeye ve olgunlaşmaya başlar. Ergenliğin bitiş süresi kesin olarak belirlenememiştir. Bu dönem, büyümenin ve olgunlaşmanın çok hızlı olduğu, cinsel gelişmenin tamamlandığı, ruhsal olarak önemli değişimlerin gerçekleştiği, fırtına ve stres dönemidir (Bak, 2011: 151; (Dolgin, 2014: 34). Fazhoğlu (2009)'a göre, çocukluktan yetişkinlik dönemine geçişte bir ara dönem olan ergenlik döneminde, birey çocukça alışkanlık ve davranışlarını bırakmakta ve bunların yerini olgun tutum ve davranışlar almaktadır. Bu geçiş döneminin başarılı olması, ergenin bu döneme iyi hazırlanmış olmasını gerektirmektedir. Bu hazırlık döneminde aile üyelerinin etkisi çok fazladır

(Fazhoğlu, 2009: 143). Atkinson (2010), ergenliğin çocukluk döneminden erişkinliğe geçiş dönemi şeklinde nitelendirildiğini ve yaş aralıkları çok net olmamakla beraber, bu dönemin 12 yaşından 10'lu yaşların sonuna, bedensel gelişmenin sona erdiği bir döneme kadar devam ettiğini belirtmektedir. Bu dönemde ergen cinsel olarak olgunlaşmakta ve ailesinden ayrı bir kişi olarak kendi kimliğini kazanmaktadır (Atkinson, 2010: 108-109).

Gander ve Gardmer (2007), ergenin bedenini kabul etmek, uygun bir toplumsal role ulaşmak yaşlılarıyla olgun ilişkiler kurmak, duygusal ve ekonomik bağımsızlığını kazanmak, evliliğe ve aile yaşamına hazırlanmak da dahil bazı gelişim görevlerini başarması gerektiğini söylemektedirler. Bu görevleri başarmak veya başaramamak bireyin yetişkinlik dönemindeki uyum ve başarı düzeyini etkilemektedir (Gander ve Gardmer, 2007: 474). Hayes (2013)'e göre ergenlik dönemi, meydan okumanın, keşfetmenin ve büyümenin çok önemli olduğu bir dönemdir. Hayes, sağlıklı bir toplumda bunlar için meşru fırsatların sunulduğunu, bu fırsatların verilmediği gençlerin arayış içine girdiğini ve sonuç olarak kendilerini sosyal olarak istenmeyen çevrelerde, örneğin; çetelerde ve uyuşturucu gruplarında bulabildiklerini belirtmektedir (Hayes, 2013: 247). Steinberg (2007) ergenliğin bir on yıllık döneme uzanabildiğini, bu on yılda pek çok psikolojik ve toplumsal büyümenin gerçekleştiğini söylemektedir. Steinberg ergenlik yıllarını bir tek dönem olarak değil de dönemler dizisi şeklinde düşünmenin daha anlamlı olduğunu belirtmektedir (Steinberg, 2007: 23).

Ergenliğin birinci evresi, cinsel olgunlaşmanın başladığı 12-14 yaşları arasında başlar ve 17 yaşında biter (Sargın, 2015:51). İlk ergenlik dönemi, ergenlik belirtileriyle başlar ve ergenlik belirtilerinin görülmesi ırk, aile ve beslenme durumu gibi parametrelerden etkilendiği için, ergenlik döneminin başlama yaşı da farklılaşabilmektedir. Ancak genelde, 11-14 yaşlar arası ve ortaokul yıllarını içeren dönem, ilk ergenlik olarak değerlendirilmektedir (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014: 237). Erken ergenlik olarak da isimlendirilen bu dönemde boyda uzama, kiloda artma, iç organların gelişmesi ve bunların sonucu olarak kapasitenin artışı görülmektedir (Demirbilek, 2017: 98). Erinlik dönemi çocukluk ve ergenlik dönemleri ile çakışmaktadır. Çocukluk ile ergenliği ayıran fark cinsel olgunluktur. Erinlik döneminin bir bölümü çocukluk bir bölümü de ergenliktedir. Kısa bir dönem olan erinliğin yarısı ergenlik, son çocukluk döneminde yer almakta ve süresi 2-4 yıl arasında değişmektedir. Erinlikte çok hızlı değişimler ve

olumsuzluklar yaşanmaktadır. Erinliğin yaşı değişmektedir ve erinlik 7-8 yaştan 18-19 yaşa kadar olan bir yaş döneminde başlayabilmektedir. Genelde ortalama erinliğe giriş yaşı, kızlarda 12-13, erkeklerde 14-15'tir. Erinliğin başlamasını belirlemek için kullanılan kriterler; âdet kanamalarının başlaması, gece boşalmalarının başlaması, idrarın kimyasal tahlili ve kemik gelişiminin röntgenle belirlenmesidir (Kulaksızoğlu, 2015: 32; Ergin, Yıldız, 2010: 82). Genelde 'buluğa erme' çocukluk döneminden ergenlik dönemine geçmenin bir göstergesi olarak kabul görmektedir. Değişik ırklardan, değişik iklimlerde ve beslenme koşullarında büyüyen çocukların buluğ dönemine girme yaşları da farklı olabilir. Çocukluk dönemi sonları ve gençlik dönemi başında meydana gelen boy artışı gençlik dönemine geçişin önemli bir göstergesi olarak kabul edildiğinde, boy artışının en hızlı olduğu yaş dönemleri kızlarda 11- 12, erkeklerde 13-15 olmaktadır (Akt. Kulaksızoğlu, 2015: 17).

Orta ergenlik evresi 15-17 arasını kapsamaktadır ve bu evrede bedensel gelişim büyük ölçüde tamamlanmıştır. Gençler bu dönemde daha çok ruhsal sorunlarla uğraşırlar ve arkadaşlık ilişkileri önem kazanır. Sosyal alanlarda kendini ortaya koyma, anne-babayla çatışma, ayrışma ve bireyleşme bu dönemin önemli özellikleridir. Bu evrede ergenin karşı cinsle olan ilişkileri artar ve cinsel kimlik gelişiminde ilerleme görülür (Demirbilek, 2017: 98). Geç ergenlik dönemi, genellikle 17-21 yaşlar arasına ve üniversite yıllarına veya lise dönemi sonrasında, çalışarak geçirilen ilk dört yıla karşılık gelmektedir. Bu evre ayrılma ve kimlik mücadelesinin geç fazı olarak değerlendirilmektedir (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014: 241). Erinliğin son döneminde bazı davranış ve tutumlar bu dönemi diğer gelişim dönemlerinden ayırmaktadır. Bunlar, denge durumunun artışı, sorunlarla baş etme yollarının değişmesi, duygusal sakinlikte artış, yetişkinlerin müdahalesinde azalma, olgunluk sembollerine karşı ilgi olarak ifade edilebilir (Sargın, 2015: 52).

Ergenlik kısaca çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine geçiş dönemi olarak tanımlanabilir. Ergenlik, fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve ahlaki çok hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenlik, farklı yaş aralıkları ile belirtilse de tanımlarda, ergenliğin çocuklukla yetişkinlik arasında bir ara dönem olduğu ve ergenin kendisindeki hızlı değişimlere uyum sağlaması ve artık yetişkin dünyasına hazırlanması gerektiği noktalarına yapılan vurgu dikkat çekmektedir

1.2. Ergenlik Döneminin Gelişimsel Özellikleri

Bu bölümde ergenlik döneminde gerçekleşen bedensel, bilişsel, sosyal, duygusal gelişim süreçleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1.2.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim

Ergenliğe geçiş yılları uzmanlar tarafından farklı yaş aralıkları olarak ele alınmaktadır. Çocukların ergenliğe giriş yaşları ve ergenlik döneminde geçirdikleri süre bireylere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların sebepleri arasında coğrafi koşullar, kalıtsal etkenler, beslenme biçimi gösterilebilir. Erinlik (buluş) evresi ve bu dönemde yaşanan özellikle fiziksel değişimler ergenliğe girişin bir işaret olarak kabul görmektedir. Ergenlik dönemi, bedensel gelişimin çok hızlı olduğu, gencin bedenindeki bu hızlı değişime uyum sağlaması, bedenini kabul etmesi ve etkin bir şekilde kullanmayı öğrenmesi gereken bir dönemdir. Bu hızlı bedensel gelişim, ergenin psiko-sosyal gelişimi ile yakından ilişkilidir ve ergenin duygusal durumunu da etkilemektedir.

Ergenlik, insan hayatında büyümenin en hızlı olduğu iki dönemden biridir. Ergenlikteki, fiziksel gelişme duygusal, sosyal ve zihinsel olgunlaşmanın temelidir. Ergenlik dönemi, biyolojik değişimlerle başlar ve bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişmeyle son bulur ve ergendeki bu değişimler vücudun hızlı bir şekilde büyümesine gelişmesine neden olmaktadır. Yaklaşık 12 ile 18 yaş aralığını kapsayan bu dönemde çok hızlı bir fiziksel değişim ve gelişme yaşanmaktadır. Ergenlik döneminin başlangıç yaşı cinsiyet ve yaşanan iklim şartlarına göre farklılık göstermekle beraber genelde kızlarda 9 veya 10 yaş civarı erkeklerde 10 ile 11 yaş civarı başlamakta ve 18 yaşına kadar devam edebilmektedir (Seçer, 2017:79; Yavuzer,1993: 279).

Ergenlik (Püberte), çocukluktan erişkinliğe geçişte, bir ara dönemdir ve süreci tetikleyen, hormon salgıdır. Bu dönem kızlarda 10, erkeklerde 12-13 yaş civarında ortaya çıkmakta ve dönemin biyolojik değişimlerinin oluşması, 3-5 yıl devam etmektedir. Boy uzamasında, vücut ağırlığında, kemik olgunlaşmasında, organ ve vücut kısımlarının boyutlarındaki artışın çok hızlı olduğu bir dönemdir. Dönemin sonuna doğru, bireyin büyüme ve gelişmesinde yetişkin özellikleri ortaya çıkmaya başlar (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2008: 79).

Erinlik dönemindeki erkeklerde görülen fiziksel değişimler; penisin ve testislerin büyümesi, genital kılların büyümesi, sesin değişmesi, ilk boşalma, koltuk altındaki kılların büyümesi, yüzdeki kıllanma sırasıyla gerçekleşmektedir. Kızların 9-10 yaşlarında meme ve kalçalarının belirginleşmeye başlaması ile erinlik dönemi başlar. 11-13 yaşlar arası hızlı bir boy atılımı görülür. Bu dönemde koltuk altı ve cinsel organlar etrafında kıllanma meydana gelir, ses değişir, yumurtalıklarda olgunlaşarak menstrasyon (adet görme) başlar (Alver, 2017:322; Çakır ve Koçak, 2015).

Bedensel büyüme ve gelişim, çocukluk döneminde yavaşlar ve ergenlikte tekrar hızlanır ve bu dönemin bitiminde yetişkinlik yapısına ulaşmaktadır. 11-12 ile 17-18 yaşları arasında yaşanan ergenlikte fizyolojik ve hormonal değişimler meydana gelmektedir. Cinsiyet hormonu üretimindeki artış, erkeklerde sperm, kızlarda yumurta hücrelerinin etkinleşmesi, bedende bazı değişikliklere sebep olmaktadır. Erkek ve dişi cinsiyet hormonları salgılanmaya başlamakta ve bu hormonlar bedendeki diğer hormonlarla birleşmekte, bu durum kemik ve kaslardaki büyümenin hızlanmasına neden olmaktadır (İnanç, Yazgan ve Atıcı, 2010: 241).

Çocukluk döneminin sonunda endokrin bezlerinden damarlara (pitüiter bez tarafından) ve cinsiyet (gonadlar tarafından) salgıları verilmektedir. Erinlik olarak bilinen bu dönem ergenliğin başlangıcı olmakta ve yaklaşık iki yıl sürmektedir. Bu hormonların salgılanması bazı değişimlere neden olur. Kız ve erkek çocukları hızla büyür, birinci ve ikincil cinsiyet özellikleri gelişmeye başlar. (Arı, 2010: 110).

Biyolojik değişimlerin ergenlik dönemi boyunca sürmesi zihin, sosyal ve duygusal alanları da etkilemekte ve gencin kişilik yapısında olumlu / olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Değer, 2010: 49). Ergenin bedenindeki hızlı değişime uyum sağlaması gerekmektedir. Bu uyum sürecinde ergen olumlu veya olumsuz beden imgesi oluşturmaktadır. Ergen, diğerleri için anlamı olan bir şey olarak bedenine değer vermekte ve çevresindeki herkesin kendisi ile ilgilendiğine inanmaktadır. Ergen, zamanının büyük bir bölümünü ayna karşısında geçirmekte ve boy, kilo, cildindeki bozukluklar gibi bedensel özelliklerinde yakınlığa başlamaktadır. Ergenlik döneminde bütün aşamalarda gençler hem kendi bedenlerindeki hem de aynı cinsiyetten akranlarındaki değişimlere karşı oldukça duyarlıdır. Kendilerini ortaya çıkan veya çıkmayan değişimler

konusunda aynı cinsten arkadaşlarıyla sürekli kıyaslarlar (Arı, 2010: 111; Pedük, 2017: 45).

Ergenlik dönemi çok hızlı değişimlerin yaşandığı bir ara dönem, bir geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu değişimlerin yaşandığı gelişim alanlarından biri de bedensel gelişimdir. Ergen hızla değişen bedenine uyum sağlamak ve bedensel özelliklerini kabul etmek durumundadır. Bedensel gelişimin çok hızlı olması, bazı ergenlerin bedensel özelliklerini kabul etmekte, benimsemekte zorluk yaşamaları çeşitli sorunların kaynağı olabilmektedir.

1.2.2. Ergenlik Döneminde Bilişsel Gelişim

12 yaş sonrası çocuklarda akıl yürütme şekilleri gittikçe erişkinlere benzemektedir. Ergenlikle birlikte fiziksel değişikliklerin yanında düşünce yapılarında bazı değişimler ve gelişimler yaşanmaktadır. Piaget bu gelişimler sonucu gençlerin soyut düşünebilecek biyolojik olgunluk düzeyine eriştiğini iddia etmektedir (Dilekmen, 2018: 8). Ergenliğin başlamasıyla birlikte çocuklarda düşünüş şekilleri, yetişkinlerin düşünme biçimlerine benzer duruma gelmektedir. Bu evrede gençler soyut düşünmeye başlamaktadır. Bir sorunun çözümü, somut düşünme biçimleriyle sınırlı değildir. Neden-sonuç ilişkisinin ana ilkelerini anlayabilir. Tümdengelim ve tümevarım yöntemleriyle akıl yürütebilmekte ve sevgi, nefret, inanç, sayı, güç hız, zaman ve atom gibi kavramları konuşmalarında başarılı biçimde kullanabilmektedir. Yaklaşık olarak on beş yaş civarında birey bilişsel olgunluğa ulaşmakta ve artık zihinsel faaliyetleri en üst seviyeye çıkmaktadır (Aral, 2011: 145; Köksalan, 2011: 76).

Bu dönemde ergenler ve yetişkinler soyut veya varsayımsal düşünebilme, olaylara başkasının bakış açısından bakabilme ve zihinsel sorunları mantığa uygun bir biçimde çözebilme yetisi kazanır. Soyut kavramlar üzerinde düşünebilme ve tartışabilme becerisi, ergenlerin inançlarını, tutumlarını, değerlerini ve hedeflerini eleştirel bir gözle ele alabildikleri ve yetişkin olmaları için önemli olan birçok konu hakkında tartışabildikleri anlamına gelir (Plotnik, 2010: 410). Soyut işlemler dönemine kadar olaylar arasındaki ilişkileri ve sebep sonuç bağlantılarını, sadece somut olarak anlayan ve düz bir mantık yürüterek işlem yapabilen çocuklar, bir duruma farklı perspektiflerden bakılabileceğini kavramaya, sorunların farklı yöntemlerle çözülebileceğini kavramaya, analiz, sentez,

transfer, genellemek gibi üst düzey zihinsel düzeydeki zihinsel etkinlikleri kullanmaya başlamaktadırlar (Erden ve Akman, 1995: 83).

Ergenlik çağında çocukların varsayımsal düşünebilmesi kimlik gelişimini etkiler. Bu özellik sayesinde ergenler diğer insanlar tarafından nasıl göründüklerini zihinlerinde test ederek ve farklı özelliklerini bire bir değerlendirip bu özelliklerdeki değişmelerin kendilerini nasıl etkileyeceğini zihinlerinde tasarlayabilirler (Keklik, 2010: 73). Zihinsel gelişme, ergenlerin sadece kendileri, aileleri, yaşlıları, arkadaşları ve öğretmenlerini değil, dünyayı algılama biçiminde de kalıcı değişimler oluşturmakta ve gençlerin bütün düşünme süreçleri değişmekte, gençler gelecekle ve soyut düşüncelerle daha çok ilgilenmeye başlamaktadırlar. İdealizm kazanılmakta ve cinsellik, ahlak ve din gibi konularda kendilerine özgü bir değerler sistemi geliştirilmektedir (Gander ve Gardner, 2007: 458). Gençlerin bu dönemde, sembol kullanımı artmaktadır, göreceli düşünme becerileri gelişmiştir. Gençler, ideal fikir, değer ve inanç geliştirip felsefe, din, politika ve meslekle ilgilenmeye başlamaktadırlar (Bak, 2011: 206).

Bu dönemde gençler, demokrasi, cumhuriyet, sonsuzluk, insan hakları, gibi soyut kavramlar üzerinde düşünebilirler. Hipotetik düşünme becerileri gelişir. Din, politika ve ahlak gibi konuları tartışabilirler. Geçmiş, şimdi ve gelecek zaman dilimlerinde daha esnek zihinsel geçişler yapabilirler. Kendi düşünme süreçleri üzerinde düşünebilirler (Akt. Yöndem ve Artan; 2018:168). Gelişim alanlarından bilişsel gelişimde görülen değişimler ve gelişmeler, ergenin, kendisini, insanları, olayları artık daha farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesine olanak tanır. Artık ergen çocuk düşüncesinin sınırlıklarından kurtulmuştur. Ergenin toplumsal, bilimsel, dinsel, politik, ahlaki konulara olan merakı ve ilgisi artar. Bu tür konuları araştırmaktan ve konuşmaktan zevk almaya başlar.

1.2.3. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim

Ergenlik, 12-13 yaşından 22-23 yaşlarına kadar devam eden, çabuk ve kolay değişen duygu ve coşkuların şiddetinin arttığı, abartılı ve aşırı bir biçimde yaşandığı gelişim dönemidir. Ergenlik döneminin başında büyüme çok hızlı gerçekleşir, biyolojik değişimle birlikte hormon salgılarındaki değişim, buluş döneminde ve ondan sonraki yıllarda gencin duygusal durumunda, davranış ve tutumlarında önemli değişiklikler görülmesine sebep olmaktadır (Akbaş, 2006: 143; Şahin, 2015:125). Çocukluk

döneminde öfke, kızgınlık, sevinç gibi duygular daha açık bir şekilde yaşanırken ergenlik döneminde bu duygular biraz daha kontrollü yaşanır. Kızların erkeklere göre daha önce duygusal olgunluğa ulaştığının ifade edildiği bu dönemde gençlerin duyguları sık sık değişir, çabuk sevinir, çabuk üzülür, çabuk sinirlenirler. Gülerken birdenbire ağlamaya başlayabilir (Gülbahçe,2018: 12-13). Hızlı değişme ve uyum problemleri, dengesizlik, kişilik oluşumunda güçlük yaşama, yalnızlık, otoriteye direnç, duyguların yoğunluğunun artması, çekingenlik, karşı cinse ilginin artması ve cinsellik sorunları ergenin en çok yaşadığı problem durumlarıdır (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2008: 93). Ergenlerin bu dönemdeki duygusal tepkileri genelde benzerdir. Ergenler, diğer insanlar gibi farklı yaş dönemlerinde ve farklı durumlara karşı değişik duygular hissedebilirler. Yaşın farklılaşması, çevre şartlarının ve uyarıcıların farklılaşmasıyla hoşlanma ve hoşlanmama duyguları ile duygularını nasıl ifade ettikleri değişmektedir. (Kulaksızoğlu, 2015: 66).

Çabuk heyecanlanmak, yalnız kalmayı istemek, çalışmak için isteksiz olmak, çok fazla hayal kurmak ergenlerin duygusal davranışları arasındadır. Bütün bunlarla birlikte ergenin duygusal tepkileri de sabit değildir. (Akt, Siyez, 2009: 44). Ergenlikte gösterilen duygusal tepkiler, çocuklukta yavaş yavaş görülen tepkilerin devamıdır. Ergenlik dönemindeki gençler; sıcaklık, dostluk göstermek ve sevecen olmak, soğuk, tepkisiz ve uzak davranmak gibi farklı duygusal durumları çocukluk döneminde kazanmaktadırlar. Sevecen, dost kişiler olarak tanımlanan ergenler bazı üstünlüklere sahiptirler. Bu ergenler insan ilişkilerinden daha çok doyum sağlayabilir, daha uyumlu toplumsal ilişkiler kurabilirler (İnanç, Atıcı ve Yazgan, 2010: 256).

Ergenlik döneminin duygusal özellikleri; duyguların yoğunluğunun artması, duygularında istikrarsız olması, mahcup ve çekingen davranmak, çok fazla düş kurmak, tedirginlik, huzursuz olmak ve heyecanlanma, yalnız kalmayı istemek, anlaşılma isteği olarak ifade edilebilir (Şahin, 2015:126). Ergenlik dönemi boyunca ergenler, pek çok yaşantı karşısında olumsuz duygular yaşayabilirler. Ergenin olumsuz duyguları ile başa çıkma becerilerinin yeterince gelişmemiş olması depresyona yatkınlık, utanç duygusu, kaygı, patolojik öfke ve duygu durumundaki ani değişimler gibi pek çok olumsuz sonuçlara sebep olabilir. (Akt. Siyez, 2009: 44). Erinlikle başlayan ve 4-5 yıl kadar devam edecek olan ergenlik dönemine özgü sorun ve kaygılar, şu şekilde ifade edilebilir (Dilci, 2014: 151-152):

Ev ve aileye ilişkin sorun ve kaygılar (anne-babayla yaşanan çatışmalar, iletişim sorunları, ergenin otoriteye karşı gelmesi, vb.)

Toplumsal statüsü ile ilgili sorun ve kaygılar (yetişkin gibi davranmaya psikolojik açıdan hazır olmamasına rağmen kendisinden erişkin gibi davranmasının beklenmesi ve bunun neden olduğu problemler, vd.)

- Kız-erkek arkadaşlık ilişkilerine ilişkin problemler,
- Okul ve akademik yaşama ilişkin problemler (arkadaş edinmek, grup aidiyeti, öğretmenler-öğrenciler arasındaki çatışma durumları, akademik ders başarısızlığı vb.)
- Gelecek ve meslek ile ilgili sorunlar (gelecekteki yaşamın planlanmaya başlanması, seçeceği üniversite ve alan seçimi süreci ile ilgili korkular, vb.)
- Ahlak ve değerlere ilişkin problemler (sosyal çevresinde kabul edilen sosyal, moral, dini, vb. değerlerin benimsenmesinde ve kişiliğin bir parçası haline getirilmesi sırasında oluşan kaygı ve çatışmalar)
- Sağlığa ilişkin problemler ve kaygılar (hormonlardaki hızlı değişim, çok hızlı ve düzenli olmayan bedensel değişim süreci, iç organların gelişiminin neden olduğu problemler)

Ergenlik, hızlı değişikliklerin, uyum zorluklarının, duygusal problemlerin çok yoğun görüldüğü bir dönemdir. Ergen, fizyolojik, psikolojik ve toplumsal açıdan hızlı bir değişim içindedir. Bedensel değişimler çok hızlı ve yoğun yaşandığı için çocuk görünüşünden erişkin görünüşüne geçiş ve bedende gerçekleşen gelişmeyi kabul etmek, genç açısından sorun olmaktadır. (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2008: 93).

1.2.4. Ergenlik Döneminde Sosyal Gelişim

Ergenlik döneminde gençlerin bağımsızlık, özerklik istekleri artar. Birey özellikle anne-babasından bağımsız kararlar alarak anne-babadan duygusal bağımsızlığını kazanmaya çalışmaktadır. Bu durum ebeveynlerle ergen arasında çatışmalara ve sorunlara neden olabilmektedir. Ergenlik döneminde genç için en temel uğraş kimlik kazanımıdır. Kimlik ben kimim ve kim olmak istiyorum sorusuna gencin verdiği sürekliliği ve tutarlılığı olan yanıtlardan oluşmaktadır. Bu geçiş dönemi bütün ergenler tarafından kolay atlatılamamakta bazı ergenler için bu dönem zor, fırtınalı, yoğun bir stres ve çatışma

dönemi olabilmektedir. Psikolojik sorunlar, aileyle çatışmalar, alkol, sigara, uyuşturucu kullanımı, suça yönelme, şiddet, okul başarısızlığı, okuldan kaçma ergenlik döneminde sıklıkla karşımıza çıkan sorunlar arasında yer almaktadır.

Ergenlik, çocuğun kim olduğunu belirlemeye çalıştığı, bu gayretleri esnasında ise çevresinde bulunan insanlardan özellikle akran gruplarından çok fazla etkilendiği bir gelişim dönemidir. Ergenlerin sosyal gelişimini etkileyen en önemli etken ergen benmerkezciliğidir (Akt. Aral ve Kadan, 2018: 256). Ergen devamlı bir şekilde, etrafındaki insanlar tarafından izlendiğini, hayali seyircilerinin olduğunu ve tüm dikkatlerin kendi üzerinde toplandığını düşünmektedir (Aydın, 2010:181). 12-18 yaş arası, gencin arayışı en fazla yaşadığı, anne-babası ve çevresiyle en çok çatışma içinde olduğu ve toplumla arasındaki dengesizliği en yoğun olarak hissettiği gelişim dönemidir (Cüceloğlu, 1998: 360). Ergenlik dönemi, bir geçiş dönemidir bu yüzden erişkinler ve gençler açısından ilişkileri düzenlemek zor olmaktadır. Ergenler için sosyal ilişkileri, yetişkin olduğunun kanıtlanmasına yönelik saygınlık ve statü kazanmaya yönelik davranışlar içerir (Akt. Ağır,2014:79).

Ergenlik dönemi, gencin kimlik arayışında olduğu ne yapmak ve ne olmak istediğini ve hayatına nasıl bir yön vereceğini sorguladığı, kişiliğine toplumsal bir nitelik kazandırdığı, kişiliğini oluşturup, olgunlaştırdığı, özdeşimler kurduğu, sorumluluk ile özerklik arasında bir denge kurmaya çalıştığı arayış dönemidir (Bak, 2011:214). Sosyal gelişim açısından, hızlı kurulan ve bozulan ilişkiler, toplum içinde sivrilme, ilgi çekmek ve rol sahibi olmaya çalışmak dönemin özellikleri arasındadır. Gençler, bu dönemde saygınlık kazanmaya ve statü kazanmaya ihtiyaç duyarlar ve gencin toplumsal uyumu büyük ölçüde bu ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014: 235).

Ortaöğretim öğrencileri, ailenin denetiminden kurtularak özdenetimlerini kazanmak isterler. Bu yüzden ana babanın güç gösterilerine karşı gelirler. Demokratik ailelerde öğrencilerin özdenetimi kazanmaları daha kolay olmaktadır (Başaran, 2005: 278). Özerklik, sorumluluk almak ve bağımsız olmak demektir. Ergen, anne babasından olarak kendi kararlarını almak ister. Bu bağımsız karar alma davranışı ergenlik süresince gelişir. Ergenin özerkleşmesinde anne baba tutumu, kız ergenlerin özerkleşmesinde özellikle anne tutumu etkili olmaktadır. Özerkliğin gelişmesinde erkek ergenler için yaş tek başına önemli bir faktördür (Akt. İnanc, Yazgan ve Atıcı, 2010: 236).

Bu dönemde fiziksel açıdan olgunlaşmış, çocukluktan sıyrılmış olan ergen, artık çocuk olmadığını farkındadır. Fakat artık çocuk olmayan ergen tam bir yetişkinde değildir. Sürekli olarak temel bir sorunun cevabını aramaktadır, ‘ben kimim?’. ‘Ben Kimim?’ sorusuna cevap araması ergenin kimlik arayışını ve kimlik kazanma çabasının bir göstergesidir. Çocukluk döneminin geçici kimliklerinin yerine kalıcı, sürekli ve tutarlı bir kimlik oluşturma çabası hayatına yön verme arayışı içindedir. Kimlik kazanma kişinin kendisine karşı olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması ve kendisi ile ilgili olumlu tanımlamalar yapması ve ben duygusunu kazanması anlamına gelmektedir. Kimlik kazanmış bir birey, kim olduğu, ne yapmak istediği, hayattaki amacının ne olduğu hakkında gerçekçi bir algıya sahip, bunları gerçekçi bir şekilde tanımlayabilen, ifade edebilen ve kendisiyle ilgili olarak olumlu algılara, duygu ve düşüncelere sahip olan bireydir.

Gerçekçi bir kimliğe sahip olan birey, geleceği ile ilgili olarak gerçekçi, ilgi ve yeteneklerine uygun kararlar almış, planlar yapmış, kendine özgü ahlaki değerler sistemi oluşturmayı başaramış ve kişisel ve mesleki planlarını belirlemiş olan kişidir. Kimlik kazanma arayışı ve çabası içinde olan ergen çeşitli rolleri deneyerek karar vermeye çalışmaktadır. Bu rol deneme sürecinde çevresinde kendisi için önemli olan bireyleri taklit etme ve onlarla özdeşim kurma gibi durumlar görülmektedir. Birey ailesindeki, okulundaki, diğer çevresindeki bireyleri, kitle iletişim araçlarındaki bireyleri taklit edebilir, bir kişi veya grupla özdeşim kurabilir, onların davranış, tutum ve değerlerini, inançlarını benimseyebilir. Ergen bu şekilde kimliğini bulmaya ve kendini tanımlamaya çalışmaktadır.

1.3. Ergenlik Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar

Bu bölümde ergenlik dönemini açıklamaya çalışan biyolojik kuramlar, organizmik kuramlar, öğrenme kuramları, sosyolojik kuramlar, tarihsel ve antropolojik kuramlar, Levin’in Kuramı, Sullivan’ın Kuramı, Ekolojik Sistemler Kuramı, Gelişimsel Görevler Kuramı ana hatlarıyla incelenecektir.

1.3.1. Biyolojik Kuramlar

Ergenlik dönemi, farklı disiplinler ve bilim insanlarının inceleme konusu olmuştur. Ergenlik dönemini açıklamaya çalışan kuramlardan biri olan Biyolojik Kuramlar,

ergenlik dönemini bir fırtına, stres, sıkıntı ve çalkantı dönemi olarak tanımlamış ve ergenlik döneminde gerçekleşen biyolojik değişimlere vurgu yapmışlardır.

Biyolojik kuramlar ergenlerin davranışlarının nedeninin genler, hormonlar veya evrimsel tarih olduğunu ileri sürmektedirler. Bu kuramlar çevresel faktörleri göz ardı ederek, ergenlerin yaşantılarının nerede yaşadıklarından bağımsız biçimde benzer olduğunu düşünmektedirler. Biyolojik görüş, ergenlik dönemini önemli fiziksel ve cinsel değişikliklerin olduğu bir gelişim dönemi olarak değerlendirmektedir (Dolgin, 2014:82). Ergenlik, kişinin duygularını uçlarda yaşadığı ve kestirilemeyen güç eylemlerle nitelendirilen, hayatın benzeri olmayan çalkantılı bir dönemi, öfke ve stres aşamasıdır. Ergenliğin bir öfke ve stres dönemi olduğu G. Stanley Hall tarafından güçlü bir biçimde savunulmuştur (Gerring ve Zimbardo,2013:323). Ergenlikte biyolojik değişim çok önemlidir. Ergenliğin biyolojik görüşünü benimseyen kuramlar itici güçler olarak erenlikte gerçekleşen hormonsal ve fiziksel değişimi vurgularlar. En önemli biyo-sosyal kuramcı olan Hall (1904), ergenliğin bilimsel olarak çalışılmasının kurucusu olarak kabul görmektedir. Hall ergenliği ifade etmek için fırtınalı ve sıkıntılı ifadelerini kullanmıştır. Bu durumun üç vechesi ise şunlardır: Anne-babayla çatışma, duygu durum kargaşası ve riskli davranışlar (Smith, 2017:14; Steinberg, 2007: 29).

Ergenliğin bir fırtına ve stres, çalkantılar, çatışma ve duygu durum dalgalanmaları ile dolu bir dönem olduğu düşüncesi Hall'a aittir. Hall'a göre, ergenlerin düşünceleri, duyguları, davranışları; kibir ve alçakgönüllülük, iyi niyet ve aklını çelme, mutluluk ve üzüntü arasında sürekli değişmektedir (Santrock, 2012: 4). Bu duygusal dalgalanmalar birey 20'li yaşların sonuna gelinceye kadar devam etmektedir. Bu dalgalanmaların nedeni genetik olduğundan onları engelleme konusunda çok az şey yapılabilecektir (Dolgin,2014:83). Hall; ergenliği, insan ırkının vahşilik ve medeniyet arasındaki evresinin bir özümsemesi olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde insan hala ilkeldir ve kültürün temellerini kavramaya başlar. Hall ergenlik döneminin insanın evrimin sürecindeki ilkelikten uygarlığa geçişi simgelediğini iddia etmiştir. Bu yüzden ergenliği, çocuklukla yetişkinlik arasındaki çok önemli bir geçiş dönemi olarak kabul etmektedir (Akt. Kulaksızoğlu, 2015: 19).

Ergenlik dönemi insan hayatında ilkel dönemden uygar döneme geçişi temsil eder. Uygar insan diğerlerini düşünür ve adalet, sosyal refah gibi sahiptir. Bu geçiş aşamasında kişinin

ilkel davranışları ile yeni kazandığı ilkeler arasında çelişkiler yaşanır. Bu çelişkiler ergenliğin ‘fırtına ve stres’ dönemi olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ancak bu dönemin fırtınalı ve stresli olarak tanımlanması ergen için olumsuz bir yaşantı olarak düşünülmemelidir. Çünkü ergen bu yaşantılar sayesinde yeniden yapılanma sürecini başarmaktadır (Akt, Siyez, 2009: 3).

1.3.2. Organizmik Kuramlar

Biyo-sosyal kuramcılar gibi, organizmik kuramcılar ergenliğin biyolojik değişimlerinin önemi üzerinde durmaktadırlar. Organizmik kuramcıların biyo-sosyal kuramcılardan farkı bu biyolojik zorunlulukların doğurguları ile etkileşen ve onları değiştiren bağlamsal güçleri de dikkate almalarıdır. Bu kuramcılardan üçü ergenlik çalışmaları üzerinde çok etkili olmuştur: Sigmund Freud (1938), Erik Erikson (1968) ve Jean Piaget (Inhelder ve Piaget,1958). Bu kuramcılardan her biri organizmik kuramcılar olarak nitelendirildiği halde, geliştirdikleri kuramlarda bireyin büyüme ve gelişiminin farklı yönlerini vurgulamışlardır (Steinberg, 2007: 29).

1.3.2.1. Sigmund Freud’un Psikanalitik Kuramı

Sigmund ve Anna Freud, ergenliğin, bu dönemde yaşanan çok hızlı ve çok çabuk fizyolojik değişiklikler sebebiyle aşırı düzeyde sorun yaşanan bir evre olduğunu ileri sürmüşlerdir (Crain, 1987:35).

Freud’a göre, 11-13 yaşından itibaren başlayan ve ergenlik dönemine denk gelen dönem ‘genital’ dönemdir. Ergenlik stres ve çalkantı dönemidir. Freud’a göre bu dönemdeki çatışmaların nedeni, ergenlerin ifade edilmesi engellenen cinsel dürtüleridir. Bu dönemdeki cinsel dürtüler, tüm ergenlerin ailevi ve kültürel geçmişlerine bakılmaksızın yaşadıkları problemlerin sebebidir. (Eldeleklioğlu, 2012: 129). Bu dönem, 18-20 yaşlarına kadar devam eder. Cinsel olarak olgunlaşma dönemin en belirgin özelliğidir. Gençler bu dönemde, anne-baba olabilme nitelikleri kazanmaktadırlar. Bu dönemin en önemli çatışması gencin karşı cinsten birine karşı duyacağı bir sevgi nesnesi arayışıdır (Koçak ve Çakır, 2015: 62).

Ergenler bu dönemde film yıldızları, öğretmenler, sporcuları taklit eder ve bu kişilerle özdeşim kurarlar. Duygular ve cinsel dürtüler arasında bağ kurulmakta ve karşı cinse olan ilgi artmaktadır. Bu dönemdeki gençlerin en temel ihtiyacı daha önceki dönemlerde

yaşanan çatışmaları çözmek ve yetişkinlerle ilişkilerini düzenlemektir (Atay, 2014:58). Freud'a göre ergenlik yıllarını kapsayan genital dönemde ergen fallik döneme gerilemektedir. Cinsel arzuların ve mastürbasyon davranışının bu dönemde yeniden görülmesi, ödipal karmaşanın tekrar ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak da ergenler baba ile özdeşim kurmak yerine daha çok yaşlılarla özdeşleşmeye ve anne/babayla beraber olmaktan çok karşıt cinslerle cinsel ilişki kurmaya yönelmektedirler (Akt, Siyez, 2009: 4). Psiko-analitik teori bireyin çocukluk dönemi ile daha çok ilgilenmiş ve ergenliğe daha az önem vermiştir. Freud'a göre çocuk cinsel içgüdülerle dolu bir varlıktır. Bu cinsel dürtüler psiko-seksüel dönemler şeklinde açığa çıkmaktadır (Kulaksızoğlu, 2015: 21).

Freud'a göre, erinlikteki hormonsal değişimler daha önceki psiko-sosyal evre olan 'örtülü' evrede ortaya çıkan denge durumunu bozmaktadır. Erinlikte yaşanan hormonsal değişimler cinsel dürtüde görülen bir artmaya sebep olduğu için ergen geçici olarak psişik bir kriz dönemi yaşamaktadır, uzun süre bilinç dışında gömülü olan eski psiko-seksüel çatışmaları yeniden ortaya çıkmaktadır. (Steinberg, 2007: 29-30). Bu dönemde, temel kişilik yapıları olan id, ego ve süperegö arasındaki çatışmalar artmaktadır. Bu çatışma id ile süperegö çatışmasından kaynaklanmaktadır. İkisi arasında denge kurmaya çalışan, ego ise bu çatışmayı çözümleme işlevi görmektedir. Sağlıklı bir gelişim sürecinde genç tamamen dürtüsel isteklerine güvenmeyecek mantığını kullanarak, sorumluluk içeren kararlar alma, kendini denetleme becerilerini geliştirecektir (Akt. Yöndem ve Artan; 2018:179).

Bu dönemde cinsel olgunlaşma gerçekleşmekte ve karşı cins ile ilişki kurulmaktadır. Genital dönemin sonunda insanların geneli oldukça istikrarlı bir duruma ve güçlü bir ego yapısına kavuşmaktadır (Bak, 2011:49). Ergen bu dönemde yetişkinlerle olan ilişkilerini düzenlemek ve çatışmalarını çözmek ihtiyacı içindedir. Bu dönem fırtınalı ve karşı cinsle romantik gönül ilişkilerinin başladığı bir gelişim dönemidir (Bıçakçı ve Durualp, 2017: 142). Eğer genç, önceki dönemleri başarılı bir biçimde tamamladıysa, o dönemlerde bir saplanma yaşamamışsa, yetişkin davranışlarını kazanacaktır. Fakat, önceki gelişim dönemlerinde çözülmemeyen çatışmalar mevcutsa bu dönemde çatışmalar yeniden alevlenecektir (İçağasıoğlu-Çoban, 2018:8). Akran kültürü, hızlı büyüme, cinsel kimlik, cinsel uyarılma ve kimlik bunalımı dönemin karakteristik özellikleridir. Bu dönemi

sağlıklı bir şekilde geçiren ergenlerde cinsel ve kişisel olgunluk, sevgiye dayalı ilişkiler kurabilme, geleceğini planlama, yaratıcı ve üretken bir birey olma yönünde ilk yetişkinliğe geçiş daha kolay gerçekleşebilir (Akbaş, 2011:101). Bu dönemde amaç, gencin anne-babaya olan bağımlılıktan kurtularak aile dışından karşı cinsiyetten bireylerle olgun ilişkiler kurmayı öğrenebilmesidir. Karşı cinse olan ilginin yanında, toplumsallaşma, grup etkinliklerine katılma, meslek seçimine yönelik tasarılar ve yuva kurma isteği ortaya çıkmaktadır. Birey, zevk arayan özsever çocuktan gerçeklere yönelik toplumsal bir yetişkine dönüşmektedir (Gençtan, 1998:42). Bazı içsel çatışmalar yaşam boyu sürse de genital evrenin sonunda insanların geneli oldukça istikrarlı bir yapıya kavuşmaktadır. Tipik olarak birey, yetişkin dünyanın gerçekleriyle başa çıkmasını sağlayan güçlü bir egoya kavuşmaktadır (Miller, 2008:185).

Freud'a göre, kişilik gelişimi açısından ilk altı yıl çok önemlidir. Kişilik gelişimi ilk altı yılda büyük ölçüde tamamlanmakta ve sonraki yıllarda önemli değişiklikler olmamaktadır. Ergenlik dönemi ise, kişilik gelişiminin tamamlandığı dönemdir. Bu dönemde cinsiyet hormonlarının salgılarındaki artış ile birlikte, gencin ilgisi karşı cinse yönelmektedir. Genç artık aile dışından bir partner arayışındadır ve gerçek anlamıyla ilk duygusal ilişkilerin yaşandığı dönem, ergenlik dönemidir. Bu dönemde anne-babayla önceki dönemlerde yaşanan çatışmalar tekrar gündeme gelebilir. Bu dönem başarılı bir şekilde atlatılırsa genç, sağlıklı bir yetişkin kişiliğine sahip olacaktır. Aksi takdirde kimlik bunalımı ilerleyen yıllarda da devam edecektir.

1.3.2.2. Erikson'un Psiko-sosyal Kuramı

Erikson gelişimin her döneminde bireyin döneme özgü bir psikososyal bunalım yaşadığını savunmuştur. Erikson psikososyal gelişimde her dönemde özel bir 'bunalım' ile karakterize edilen ve biyolojinin içsel güçleri ve toplumun özel taleplerinin etkileşimi sonucu etkileşim nedeniyle gelişimin o noktasında ortaya çıkan sekiz evre belirlemiştir (Steinberg, 2007: 30). Erikson kişilik gelişimin hayat boyu devam ettiğini ileri sürmüştür. Kişilik gelişiminin ana temasının ego benliğinin araştırılması olduğunu söylemiştir. Erikson hayatı, hepsi çözülmesi gereken bir çatışma veya bunalım barındıran sekiz psikososyal dönem olarak değerlendirmiştir. Sosyal ve fiziksel çevrelerden yeni talepler sonucu bu çatışmalar her gelişim döneminde ortaya çıkmaktadır. (Schultz ve Schultz, 2002: 593).

Erikson'a göre, ergenliğin merkezindeki görev veya ikilem kimliğe karşı rol karmaşasıdır. Erikson, çocuğun erken kimlik duygusunun hem çocuğun hızlı bir şekilde gelişmesi hem de erinlik döneminde yaşadığı değişiklikler sebebiyle kısmen çözüldüğünü söylemiştir. Erikson'a göre bu evrede ergenin zihni, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir moratoryum halindedir (Bee-Boyd, 2009: 533). Erikson'a göre, ergenlik döneminde bireylerin fizyolojisinin değişmesi, erken dönemlerde psikososyal kimliğin yeniden yapılanması gelecekte devam edilecek olan eğitim, meslek ve kariyer basamağı ile ilgili sorulara ilişkin alınacak kararlar konusunda baskıların artmasına neden olmaktadır (Slavin, 2013:55).

Erikson, ergenliği bir askıya alma (moratoryum) dönemi olarak nitelendirmiş ve bu dönemde ergenin çocukluk döneminde yapmış olduğu özdeşimleri çevresindeki erişkinlerin becerileri, rolleri ve değerleriyle karşılaştırdığını ileri sürmüştür. Ergen cinsel kimlik, meslek tercihi ve toplumdaki yeri gibi konuları belirlemek istemektedir. Erikson bu durumu kimlik krizi olarak isimlendirmiştir. (Akt. İnanç, Yerlikaya, 2010: 171). Bu dönem, gelişimsel olarak ergenliğin başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde gencin yerine getirmesi gereken birçok gelişim görevi vardır. Bu gelişim görevlerinden en önemlisi kendine has bir kimlik geliştirmek, kim olduğunu bulabilmektir (İçağioğlu-Çoban, 2018:11). Ergen için önemli olan arkadaş gruplarıdır ve onlara güvenmektedir, onların düşüncelerine önem vermektedir. Kimlik arayışı içinde olan ergen, bir kararsızlık ve şaşkınlık yaşamaktadır, geleceğe dair kaygıları vardır, bu sebeple arkadaş gruplarıyla dayanışma içine girmektedir (Ogelman, 2012:53).

Hayatın bu aşamasında genç, kişiliği için kimlik geliştirmeye çalışmaktadır ve bu evrede dış görünüş önem kazanmaktadır. Dış görünüşüne gösterdiği özen benliğin oluşmasında yardım etmektedir. Kimlik arayışında, kahramanlara, öğretilere, kişilere bağlanır. Kararsız ve şaşkın olmak bu yaştaki gençler arasında dayanışma grupları kurulmasına sebep olur. Bu dönemde genç, çocukluk döneminde öğrendiği kurallarla, yetişkin bireyin geliştirmesi gereken değer yargılar arasında bocalamaktadır (Gençtan,1998:111).

Bu dönemde en temel uğraş kimlik kazanımıdır. Kimlik, kişinin cinsel, mesleki ve toplumsal alanlarda 'Ben kimim?' ve 'Kim olmak istiyorum?' sorularına verdiği tutarlı sürekli cevaplardır. Kimlik duygusu, farklı zaman, roller ve kişiler önünde ortaya koyduğumuz benliğimizin aynılığı, sürekliliği ve kendi yolunda devam etmesi

yaşantılarından oluşur (Akt. Özer, 2010: 160). Ergen, toplumdaki yerini, mesleğini, cinsiyet kimliğini tanımlamaya çalışır. Tüm bu tanımlamalar ergenlerin kimlik bunalımıdır. Kimlik gelişimi ile yetişkinlik döneminin temelleri oluşur, mesleğe seçimi ve geleceğe ilişkin hedefler belirlenir (Atay, 2014: 54).

Çocukluktan ergenliğe geçişte gençler artık kim olduklarına, yetişkin yaşamındaki yerlerinin ne olacağına ve gelecekteki planlarına ilişkin ayrıntılı sorular sormaya ve bu sorulara yanıtlar aramaya çalışırlar. Bu evrenin sonunda kimliğe ilişkin sorularına yanıt bulabilen ergenler kimlik duygusunu kazanmakta, aksi durumda ise kimliklerine ilişkin bu belirsizlik, ne yapmak istediklerine ilişkin bir belirsizlik duygusu ile karakterize olan bir kimlik karmaşasına sebep olmaktadır (Demir, 2010: 188). Ergenlik döneminde kimlik kazanmaya karşı kimlik kargaşasını başarıyla atlatan bir gençten kendine özgü bir kimlik geliştirerek bu dönemin temel gelişim görevini başarması beklenmektedir. Kimlik kazanma, benliğine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirmek anlamına gelmektedir. Ergenlik döneminde kimliğini geliştirme konusunda başarılı olan bir genç, kendisini gerçekçi bir şekilde değerlendirebilen, geleceğine ilişkin anlamlı kararlar verebilen bir bireydir (Can, 2011: 57).

Erikson, ergenlik döneminin en önemli gelişim görevinin olarak kimlik arayışı olduğunu ileri sürmüştür. Bu dönemde ergen, ‘ben kimim? kim olmalıyım? Sorularını sürekli olarak sormaktadır ve bu sorulara yanıt aramaktadır. Bu dönem sağlıklı ve başarılı bir şekilde atlatılırsa, genç bir kimlik duygusuna sahip olarak sonraki dönemlere geçiş yapacak ve sonraki gelişim dönemleri için sağlıklı temeller oluşturacaktır. Aksi durumda kimlik arayışı ilerleyen yıllarda da devam edecek ve sonraki yıllarda bazı sorunlar yaşanabilecektir.

1.3.3. Öğrenme Kuramları

Öğrenme kuramlarına göre, kişinin davranış özellikleri öğrenme deneyimleri ile belirlenmektedir. Bu yaklaşıma göre kişilik konusu diğer davranış konularından farklı değildir. Bütün insan davranışları gibi, kişilik de davranış örüntüsüdür ve öğrenme kavramlarıyla açıklanabilir (Cüceloğlu, 1998: 422). Öğrenme kuramcıları genel olarak iki sınıfa ayrılır. Davranışçı kuramcılar, ergen davranışının ana belirleyicisi olarak pekiştirme ve ceza süreçlerine vurgu yaparlar. Toplumsal öğrenme kuramcıları model

alma süreci ve gözlemsel öğrenmeye daha çok önem verirler. Ergenler nasıl davranmalarını gerektiğini sadece çevrelerindeki pekiştirme ya da cezalandırma aracılığıyla öğrenmezler, bunun yanında etrafindakileri gözleyerek ve taklit etme yoluyla da öğrenmektedirler (Akt. Steinberg, 2007: 31).

McCandless (1970) öğrenme anlayışına dayalı bir şekilde ergenliği açıklamıştır. Cinsellik; saldırganlık, merak ve kaygı gibi bireyi harekete geçiren, seçmesini ve yönlendirmesini sağlayan önemli dürtülerdendir. Ergenler bu dürtüyü bir şekilde yaşamaktadırlar ve bu dürtüyü doyuma ulaştırmanın uygun bir yolunu bulmakta zorlanırlar. Kültür bireyi çıkış yolu bulma konusunda zorlamaktadır (Çelen, 2011: 34). McCandless (1970) sosyal öğrenme kuramının temellerini ergenlik gelişimine uyarlamıştır. McCandless davranışlarımızın dürtüler tarafından yönlendirildiğini düşünmektedir. McCandless'e göre bahsedilen dürtülerin kültürlerinde ele alınış biçimi ve bu dürtülere atfedilmiş davranış biçimi yüzünden ergenler üzerlerinde büyük bir baskı altında hissedebilirler (Akt. Kulaksızoğlu, 2015: 21).

Bağımlılık da ergenlik döneminde sorun yaratabilir. Çocukların yetişkinlere bağımlılık geliştirmesi desteklenir. Ancak ergenlik döneminde, daha önce onların bağımlılığını destekleyen kültür artık onlardan bağımsız ve özerk olmalarını istemektedir., böylece yetişkinliğe eşlik eden sorumlulukları üstlenebilecekleri düşünülmektedir (Gallatin, 1995:59). Çocuklar birçok davranışı çevrelerindeki bireyleri gözlemleyerek öğrenirler. Çocuklar büyüme sürecinde sosyal çevrelerindeki farklı insanları model alırlar. Ebeveynler, ergenlerin hayatında en önemli role sahip kişilerdir. Bu nedenle de ebeveynler, model alınma olasılığı en yüksek olan bireylerdir. Çocukların hayatındaki öbür önemli bireyler ise kardeşleri, arkadaşları ve akranlarıdır (Dolgin, 2014:99). Ergenler de çocuklar gibi sosyal çevrelerindeki kişilerin davranışlarını gözlemleyerek model almaktadırlar. Gençler, anne-babaların olumlu ve yapıcı davranışlarının yanında şiddet, kumar oynama gibi olumsuz davranışlarını da model almaktadırlar (Akt. Yöndem ve Artan, 2018:179).

Bandura ergenlik döneminin bir bunalım dönemi olduğuna itiraz etmektedir. Yaptığı çalışmalar sonucunda düzen ve istikrar olan ve sevecen ailelere sahip ergenlerin ergenlik dönemini daha kolay atlattıklarını düşünmektedir. Bu gençler iyi bir toplumsallaşma süreci yaşamakta ve gelenekler açısından uygun davranışları pekiştirilmektedir.

Ailelerinin bu konudaki beklentilerini ve kriterlerini benimserler. Ergenlik döneminde bunalım yaşayanlar yeteri kadar toplumsallaşmamış gençlerdir (Akt. Kulaksızoğlu,2015: 21). Ergenlik döneminde kargaşa yaşayan gençler eksik bir şekilde toplumsallaşmışlardır. Saldırgan, sorun çıkaran gençler yalnızca normal büyüme sancılarını çekmemektedir, bu gençler aynı zamanda yanlış öğrenmelerinin kurbanı durumundadır. Ebeveynleri bu gençlere uygun bir eğitim vermemiştir (Gallatin, 1995:68). Ayrıca Bandura, sakin ve geçinilmesi kolay olan ergenlerin ebeveynleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ve ebeveynlerinin bu gençlere daha sevecen ve arkadaşça davrandıklarını düşünmektedir. Aşırı tepki veren, dengesiz ve ilgilenilmesi zor olan ergenler ebeveynlerinin sabırsız ve saldırgan olmalarına ve böyle davranan gençleri reddetmelerine neden olmaktadır. Ergenler, kendi çevrelerini kendileri oluşturmaktan sorumludurlar (Akt. Dolgin, 2014:101).

1.3.4. Sosyolojik Kuramlar

Ergenliğin sosyolojik kuramları grup halinde gençlerin toplum içinde nasıl geliştiklerini açıklamaya çalışmaktadır. Sosyolojik kuramlar bütün ergenlerde veya genç gruplarında yaşları, sosyal cinsiyetleri, etnik kökenleri, toplumsal sınıfları veya demografik faktörler nedeniyle ortak olan etkenler üzerinde odaklanırlar. Ergenliğin sosyolojik kuramları daha çok kuşaklararası ilişkilere odaklanmakta ve özellikle sanayi toplumunda gençlerin ergenlik döneminden erişkinliğe geçerken yaşadığı güçlükleri vurgulamaktadırlar.

(Steinberg, 2007: 31).

Sosyolojik kuramlar kuralların davranışlar olan etkilerini vurgularlar ve kültürel beklentiler, sosyal ritüeller, etnik köken, toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf, grup baskısı veya teknolojik olanaklar gibi faktörlerin ergenliği anlamak için önemli olduğunu belirtirler. Kuşaklararası ilişkilere odaklanırlar. Modern toplumlarda değişim çok hızlıdır ve bu nedenle her yeni kuşak bir önceki kuşaktan daha farklı bir sosyal ortam yaratmaktadır. Ebeveynler geçmiş zamanın bir ürünü olduğu için kendi görüşlerini modernize edemezler ve kendi kişilikleri fikse olur. Bu yüzden kuşak çatışması kaçınılmaz bir durum olmaktadır (Siyez, 2009: 5).

Sosyolojik kuramlar, ergenliği temelde bir sosyalleşme süreci olarak görmekte ve ergenlikte yaşanan biyolojik değişimin etkisini kabul etmektedirler. Ancak, kız çocuk,

erkek çocuk ve öğrenci gibi daha basit rollerden kadın, erkek, eş, sevgili, anne, baba, çalışan, müşteri, yönetici gibi daha karmaşık toplumsal rollere geçişin neden olduğu karmaşaya, ergenin maruz kaldığı iç ve dış baskılara ve beraberinde yaşadığı strese de vurgu yapmaktadırlar (Akt. Yöndem ve Artan,2018:193).

Ergenlikle ilgili sosyolojik kuramlar kuşaklararası çatışmaya, kuşaklararası farklılıklara da vurgu yapmaktadırlar. Karl Manneim (1952) ve James Coleman (1961) gibi teorisyenler ergenlerin ve erişkinlerin yetiştirme koşullarının farklı olduğunu ve bu sebeple tutumları, değerleri ve inançlarının farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucunda, ergenler ve yetişkinler arasında kaçınılmaz bir çatışma vardır. Coleman gibi bazı yazarlar ergenlerin yetişkin toplumunun değerleri ya da inançlarına karşı düşmanlık içeren farklı kültürel bir perspektif –bir karşıt kültür- oluşturduklarını söylemişlerdir. (Akt, Steinberg, 2007: 31).

Özetle sosyolojik bakış açısında bireyle toplum arasındaki ilişkide normlar ve değerler vurgulanır. Bu nedenle de kuşaklararası çatışma, büyümenin bir parçası olarak normal görülmektedir. Ancak bu çatışma aile bağlarının zarar görmesine ya da uygun olmayan davranışlara neden oluyorsa durum normal olmaktan çıkmış ve anormal bir hal almıştır. Ayrıca kültürel normlara veya alt kültürlerle ilişkin normlara uygun olmayan davranışlar da anormal olarak değerlendirilmektedir. (Siyez,2009: 7).

1.3.5. Tarihsel ve Antropolojik Kuramlar

Antropolojik bakış açısı, ergenlik stresinin çağdaş toplumlarda gözlenen, belirli yaş ve gelişim dönemlerinde beklenen statü, rol ve sorumluluklarla ilgili beklentiler ve sosyal hareketlilik olduğunu savunmaktadır (Akt. Yöndem ve Artan,2018:192).

Antropolojik görüş ergenlerin toplumu nasıl etkilediği ile ilgilenir. ‘Ergenler, çalışanlar, sporcular, öncüler olarak topluma nasıl bir katkı sağlamaktadırlar?’ veya ‘Ergenler evlilik, iş yaşamı veya politikada nasıl bir etkiye bulunurlar?’ Başka kuramlardan farklı şekilde antropolojik kuramlar tabular, seksüel zevk ve yakınlık ve üretkenliğe hazırlanmak gibi kavramlara önem vermektedirler. Ergenler, evlenmek, mesleki rolleri kazanmak ve anne ve babanın rolleri, evlilik öncesi cinsel ilişkiye izin verip vermemeye göre ailenin rolünün farkına varır (Akt, Siyez,2009: 7).

Glau Elder(1980),Joseph Kett(1977) ya da Thomes Hine (1999) tarafından ileri sürülen tarihsel perspektifler ergenliğin bir gelişim dönemi olarak tarihsel dönemlere göre önemli ölçüde değiştiğini belirtmektedirler. Buluşçular (inventionist) olarak isimlendirilen bu teorisyenler ergenliğin bütünüyle bir toplumsal buluş olduğunu savunurlar. İcatçılar gelişim evrelerinin içinde yaşadığımız siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulların yansıması olduğunu düşünürler. (Akt. Steinberg,2007: 32). Buluşçuların düşüncesine göre, ergenlik sosyo-tarihsel bir kavramdır. Ergenliği inceleyen bu perspektifte, yirminci yüzyılın başlarındaki ergenlerin bağımlılığı ve ekonomik alana daha kontrollü bir şekilde girişlerini sağlayabilecek kanunların çıkarılması gibi sosyo-tarihsel koşullara özellikle vurgu yapılmaktadır (Santrock, 2012: 4).

Ergenliğin buhranlı bir dönem olduğunu ileri süren birçok kuramcı olmasına rağmen bu düşünceye destek olabilecek çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalar ergenlik döneminde yaşanan buhranın bir kural değil, bir istisna olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemi normal geçiren ergenler bulunmaktadır ve bu gençler büyük bunalımlar geçirmek, ebeveynine karşı nefret duygusu ve topluma karşı isyankârlık gibi davranışlar göstermezler. Ergenlik çağını ‘fırtınalı ve stresli’ olarak tanıtmak bir söylentidir (Kulaksızoğlu, 2015: 28). Margeret Mead ve Ruth Benedict gibi kültürel antropologlar, öfke ve stres düşüncesinin batı dışı kültürlerde geçerli olmadığını savunmuşlardır. Bu kültürler, çocukların ergenlik döneminin sorumluluklarını aşama aşama üstlendikleri, stresin ve hızlı bir geçişin veya kararsızlığın ve karmaşanın olduğu bir gelişim döneminin görülmediği kültürler şeklinde tanımlamışlardır (Gerring ve Zimbardo, 2013:323).

Antropolog Margaret Mead (1928) Güney Pasifik’teki Samoa adalarındaki ergenler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Mead, ergenliğin doğasının temelini sosyokültürel olduğu sonucuna varmıştır. Mead, Samoa’da olduğu gibi çocukluktan erişkinliğe sorunsuz, aşamalı geçişi mümkün kılan toplumlarda, ergenlik ile fırtına-ve-stres arasında zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Santrock, 2012 :4).

Benedict ve Mead toplumların ergenliğe bakışının ve ergenliği yapılandırma biçimlerinin önemli ölçüde değiştiğini vurgulamışlardır. Sürekli toplumlarda (tipik olarak çok az değişen sanayileşmemiş toplumlarda) ergenlikten yetişkinliğe geçiş yavaş ve sorunsuz olmaktadır. Süreksiz toplumlarda (tipik olarak hızlı toplumsal değişimle karakterize olan

sanayileşmiş toplumlarda) yetişkinliğe geçiş sarsıcı ve zor bir süreçtir (Steinberg, 2007: 31-32).

Antropologlar sıklıkla cinsiyet ve sosyal statü kavramlarını da vurgularlar. Kızların sosyalleşmesinde yaşça daha büyük kadınların etkili olduğunu erkeklerin sosyalleşmesinde ise sıklıkla arkadaş gruplarının etkili olduğunu söylemektedirler. Kızlar için özgürlüğün az olması sosyalleşme, anlaşma ve supervizyonun güçlü olduğu anlamına gelirken; erkeklerde özgürlüğün anlamı güçlü bir arkadaş etkisi, bireyselleşme ile daha fazla fırsata sahip olma olarak kabul görmektedir (Akt, Siyez, 2009: 8).

1.4. Benlik ve Benlik Saygısı

Yörükoğlu (2012) benliği, bireyi o birey yapan, diğer insanlardan ayıran duygular, tutumlar ve davranışların hepsinin organize olmuş bütünlüğünü ifade eden bir kavram olarak tanımlamaktadır. Benlik kavramı bireyin kendi benliğini anlama ve kavraması ve bireyin kendini nasıl gördüğünü ve değer biçtiğini ifade etmektedir (Yörükoğlu, 2012:101). Dolgin (2014) ise benliği, kişinin kişiliğinin farkında olduğu bölümü olarak ifade etmektedir. Benlik kavramı ise bireyin kendini algılaması ve değerlendirmesi, yani kendisi hakkındaki düşünceleridir (Dolgin,2014:298).

Can (2011)'e göre benlik, bireyin kişilik özelliklerine ilişkin algılarının toplamı, bireyin kendisi hakkındaki genel görüşünü ifade eden bir kavramdır (Can,2011:80).

Myers (2015) benliği, bireyin 'Ben kimim?' sorusuna verdiği yanıt olarak tanımlamaktadır (Myers, 2015:39). Hayes (2011) ise her insanın kendi hakkında bireysel bir fikri, bir benlik kavramı mevcut olduğunu ve benlik kavramının bireyin neye benzediğine, neleri iyi veya kötü yaptığına ve nasıl düşündüğüne ilişkin fikirleri olduğunu belirtmektedir (Hayes, 2011:20).

Benlik, bireyin tüm özellikleridir. Benlik bireyin, sadece kendisine has tutumlarından, değerlerinden ve davranışlarından oluşan kendisiyle ilgili görüşüdür (Gander ve Gardner, 2007: 492; Santrock, 2012: 129.). Benlik kavramı bireyin kendisi hakkında oluşturduğu imgedir ve bireyin yaşamındaki önemli insanlarla olan etkileşimi üzerine kuruludur. Bebekler çevrelerindeki dünyayı öğrendikçe 'beni' hem fiziksel çevrelerinden hem de dünyalarındaki diğer insanlardan ayırmayı öğrenmektedirler (Ciccarelli ve

White,2018:303). Kulaksızoğlu (2015) ise benliği, kişinin kendini algılama ve değerlendirme biçimine dair oluşturduğu görüşleri, gencin kim olduğu hakkındaki düşünceleri ile kendisi ile ilgili değerlendirmelerinin bir bütünü şeklinde tanımlamıştır (Kulaksızoğlu, 2015: 113).

Atkinson (2010)'a göre benlik 'ben' i niteleyen tüm düşünce, algılar ve değerlerden oluşmaktadır ve 'ben kimim' ya da 'ne yapabilirim' sorularının cevaplarını da içermektedir. Bu algılanan benlik de bireyin dünyayı ve kendi davranışını algılamasını etkilemektedir (Atkinson, 2010: 477). Gerrin ve Zimbardo (2013) ise, benlik kavramını, kendine dönük ve kişiler arası eylemleri belirleyen, yorumlayan, düzenleyen ve bunlara aracılık eden dinamik zihinsel bir yapı biçiminde tanımlamaktadırlar. Benlik kavramının içinde bireyin kendisi ile ilgili anıları, karakter özellikleri, güdüler, değerleri, yetenekleri ile ilgili inançları, ideal benliği olası benlikleri, özsaygısı, diğer insanların kendisi hakkındaki düşünceleriyle ilgili inançları bulunmaktadır (Gerring ve Zimbardo,2013).

Rogers' göre benlik, 'bireyin kendisi ile ilgili ileri oluşturduğu hipotezlerdir' (Akt. Hamarta, Arslan ve Yılmaz,2014: 72). Rogers insanların gerçek benlik ve ideal benlik olarak iki benliğe sahip olduklarını düşünmektedir. Rogers, kendini gerçekleştirmiş bireyin, ideal benliğiyle gerçek benliği uyum içinde olan bir insan olduğunu düşünmektedir. İnsanların kendilerini kabul ederek çelişkisiz yaşayabilmeleri, kendileri olarak algıladıkları kişiyle, kendilerini gerçekleştirmek istedikleri kişi arasındaki farklar azaldıkça mümkün olabilmektedir (İnanç, Bilgin ve Atıcı,2010: 48). Rogers, benliğin, benlik kavramı ve ideal benlik olarak iki alt sistemi olduğunu benlik kavramı bireyin varlığına ve deneyimlerine ilişkin farkındalıkla algılanmış bütün yönlerini içermektedir. İdeal benlik ise bireyin kendisini görmeyi arzuladığı şekildeki algıdır. Bireyin ideal benliği ile benlik kavramı arasında çok büyük farklılık olması uyumsuzluk ve sağlıksız kişiliğin göstergesidir. Psikolojik olarak sağlıklı insanlar benlik kavramları ile ideal benlikleri arasında çok az farklılık olan kişilerdir (İnanç ve Yerlikaya, 2010:302). Bu görüşe göre; insan davranışları insanın sahip olduğu benlik kavramı, yani kendini değerlendirme biçimi ile yakından ilgilidir. Her insan kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır ve davranışlarının kaynağında bu güdü bulunur. İnsancıl yaklaşıma göre bireyin yaşantıları ile benlik kavramı arasında bağdaşmazlık uyumsuzluk oluşturur; bu da bireyin ruh sağlığını bozar (Güven, 2011: 61).

Benlik kavramı, bireyin kendisine ilişkin duygu, düşünce, algı ve kanaatlerinin toplamı şeklinde tanımlanabilir. Benlik kavramı ‘Ben kimim? Ben neyim?’ sorularına verilen yanıtları ve bireyin kendisine ilişkin algılama ve değerlendirmelerini kapsamaktadır. Benlik çok genel olarak bireyin kendini algılayış biçimi olarak tanımlanabilir. Bireyin kendi bakış açısına göre, özellikleri, yetenekleri, duyguları, düşünceleri, inançları ve tutumlarının dinamik bir görüntüsünden oluşmaktadır. Bebek zamanla büyüyüp geliştikçe yaşantılarının da farkına varmaya ve kendisinin olanlarla, diğerlerine ait olanları arasındaki farkları anlamaya başlar. Kendisine ilişkin, yaşantılarıyla kendisine ait bir kavram oluşturur. Yani çocuk, kim ve ne olduğunun, bir insan olarak niteliklerinin ne olduğunun, yeteneklerinin, amaçlarının, inanışlarının, değerlerinin ve ahlaki sorumluluklarını fark ederek kendine ait bir benlik bilinci, algısı, tasarımı gerçekleştirir. Benlik bilinci kişinin kendisiyle ilgili, algılarını, düşüncelerini kanaatlerini içerir. Bu içerik olumlu, olumsuz ya da nötr olabilir. Benlik tasarımı genelde negatifse bundan kişinin kendisine duyduğu saygı da negatif yönde etkilenebilir. Benlik tasarımı bazen gerçeğe uymayabilir. İdeal benlik kavramı çevreyle etkileşim sonucu gelişmektedir ve bireyin çevresindeki kişiler, benliğin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma yapılırken Rogers’ın benlik ve benlik saygısı kavramları temel alınmıştır.

Dolgin (2014) benlik saygısını, kişinin kendisine ait izlenimleri ve fikirleri olarak tanımlamaktadır (Dolgin 2014:300). Rogers’a göre ise benlik saygısı, kişinin var olan durumu ve ulaşmak istedikleri arasındaki farkla ilgili kişinin duygularını kapsamaktadır (Akt. Çelik, 2014:281). Yörükoğlu (2012)’na göre, kişinin benlik kavramını, benlik imgesini beğenmesi benimsenmesi benlik saygısını oluşturmaktadır. Benlik saygısı, bireyin kendisini değerlendirmesinin neticesinde sahip olduğu benlik kavramını onaylamasından ortaya çıkan beğeni halidir (Yörükoğlu, 2012: 105).

Özdemir (2018) benlik saygısını, her bireyin kendini değerlendirme yöntemi olarak tanımlamaktadır (Özdemir, 2018:70). Myers (2015) ise özsaygıyı, bireyin, kendi değeri hakkındaki bütünsel öz değerlendirmesi veya hissi biçiminde ifade etmektedir (Myers, 2015:52). Kulaksızoğlu (2015)’na göre ise bireyin, var olan benliği ile ideal benliği arasındaki farkı değerlendirme biçimine benlik saygısı denilmektedir. Benlik saygısı (özsaygı)kişinin benliğini beğenme derecesi ve benliğin duygusal yanıdır (Kulaksızoğlu, 2015:115).

Gerring ve Zimbardo (2013) ise benlik saygısını, ruhsal durumu, davranışı, çeşitli kişisel ve sosyal davranışları üzerinde oldukça etkileyici olan, benliğe ilişkin genel değerlendirici bir tutum olarak tanımlaması ve benliğin genel bir değerlendirmesi biçiminde tanımlamışlardır (Gerring ve Zimbardo,2013: 428). Burger (2006)'a göre ise, bireyin kendilik kavramının değerlendirilmesine, genelde bireyin kendisini nasıl gördüğünün göreceli olarak kararlı ve evrensel ölçümüne benlik saygısı denir (Burger, 2006:699).

Benlik kavramı kişinin ne olması gerektiği konusundaki kanaatlerini de içerir. Kişinin ne olmak istediğine ilişkin düşünceleri bireyin ideal benliğini meydana getirir. İdeal benlik kişinin ulaşmayı arzu ettiği benlik durumudur. Hem benlik hem de ideal benlik sosyal çevre ile etkileşimle gelişir. Bu sebeple bireyin ebeveynleri, kardeşleri, akranları ve özellikle öğretmenleri birey için önemli kimselerdir. İdeal benlik ile gerçek benlik arasındaki fark bize bireyin benlik saygısı ya da özsaygısını gösterir. Kişinin kendisini nasıl gördüğü ile ulaşmayı arzu ettiği arasındaki fark bize kişinin benlik saygısı düzeyine ilişkin bilgi verir. İdeal benlik ile gerçek benlik birbirine yakınsa; benlik saygısı yüksek, gerçek benlik ile ideal benlik birbirinden çok farklıysa; benlik saygısı düşük olmaktadır.

1.4.1. Ergenlik ve Benlik

Benlik bir kerede oluşmaz. Benlik ergenlik ve ilk yetişkinlik dönemlerinde dinamik ve yaşam boyu devam eden bir süreçte oluşmaktadır. Kişilerarası etkileşimler veya kişinin kendi duygularından ve düşüncelerinden iç konuşmalarından oluşur (Gander ve Gardmer, 2007: 492). Ergenlerde benlik saygısı üzerinde yapılan çalışmalarda ergenliğin çok kırılgan bir süreç oluşturduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda kızlarda benlik saygısının erkeklere göre daha fazla kırılgan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ergenliğin ilk dönemlerinde kızlarda bu kırılma daha belirgin olmaktadır. Bazı bilim insanları ise ergenlerin benlik saygısının kırılganlık gösterme eğiliminin abartıldığını, bu durumun bireysel farklılıklardan kaynaklanabileceğini belirtmektedirler (Özdemir, 2018:70).

Ergenlik, psikolojik, bilişsel, sosyal ve ahlaki yönden bir gelişimin olduğu, çocukluk döneminden erişkinliğe geçme ve hazırlanma süreci olduğu için, benlik saygısı bu dönemde çok önemlidir. Genç, nasıl bir insan olduğu, pozitif ve negatif yönleri ne olmayı

ve ne yapmayı istediği, çevresinin kendisini nasıl gördüğüne ilişkin bilgi edinmeye çalışacaktır (Duyan, Yolcuoğlu ve Artan,2014:218). Ergenlik dönemi; anne-babadan ayrışma, kendine yeterli hale gelmeye başlama ve bireyin kendi kişisel bağımsız benliğini tanımlama zamanıdır (Myers, 2015:42).

Ergenlikte bireylerin kendilerini algılama ve kendileri hakkında düşünme süreçlerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu bilişsel değişim, bireylerin kendilerini algılama biçimlerini etkilemektedir. Kendilerini görece olarak basit, somut kavramlarla tanımlayan çocuklara göre, ergenler kendilerini karmaşık, soyut ve psikolojik öz-nitelendirmelerle tanımlarlar (Akt., Steinberg, 2007: 296).

Benlik tanımındaki daha fazla soyutlama eğilimi, ergenlik döneminde de devam eder ve benlik kavramı daha olgun kimlik duygusu olarak ortaya çıkar (Bee ve Boyd,2009:532). Ergenliğin ilk yıllarından başlayarak ergenler bilişsel gelişimlerinin de etkisiyle kendilerini daha soyut kavramlarla tanımlamaya başlamaktadırlar ve ergenlik dönemi boyunca da kendilerini tanımlamalarında değişimler meydana gelmektedir. Öncelikle ergenlik dönemi itibarıyla ergenler kendilerini daha ayırt edici biçimde tanımlamaya çalışmaktadırlar (Akt., Siyez, 2009: 34).

Ergenlik döneminin başlarında benliği meydana getiren kavramlar arasındaki çelişki ve zıtlıklar en alt seviyededir. Orta ergenlik döneminde çelişki ve ayrılıklar en yüksek seviyeye çıkar, sonraki dönemlerde azalma gösterir. Orta ergenlik döneminde ergenler benlik kavramlarındaki ayrılıkları karşılaştırabilmekte, sonraki yıllarda ise bu ayrılıkları çözümlyerek tutarlı duruma getirme potansiyellerini arttırarak ulaşmak istedikleri benlik kavramını daha net bir şekilde belirleyebilmektedirler (İnanç, Yazgan ve Atıcı, 2010: 260-261). Ergenlik döneminde gençler soyut düşünebilirler ve bunun etkisiyle kendilerini farklı özelliklerini bir araya getirerek daha soyut nitelikleri çerçevesinde tanımlayabilirler. Ergenlik döneminin ilerleyen yıllarında ise gençler duruma göre bazen içedönük, bazen de dışadönük olabileceklerini, bu karşıt özelliklerin benliklerinde bir arada olabileceğini anlarlar. Ergenlik döneminde sosyalleşmenin artmasıyla ergen çoklu benlikler geliştirmektedir (Akt., Demir, 2010: 183).

Ergenler soyut düşünebildikleri için, kendilerini farklı özelliklerini bir araya getirerek soyut nitelikleri çerçevesinde tanımlayabilirler. Ergenlik döneminin ilerleyen yıllarında

kişiler duruma göre bazen dışadönük, bazen de içedönük olabildiklerini, bu karşıt özelliklerin benliklerinde bir arada bulunabildiğini fark etmeye başlarlar. Bu dönemde sosyalleşmenin artmasıyla gençler çoklu benlikler geliştirmektedirler (Akt. Demir, 2010:183).

Benlik ve benlik saygısı, insan hayatında büyük öneme sahip olan kavramlardır. İnsanın kendisi hakkındaki düşünceleri, algıları, görüşleri, fikirlerinin bir toplamı olan benlik kavramı ile kısaca bireyin kendisine verdiği değer olarak tanımlanabilecek olan benlik saygısı, bireyin çevresiyle olan ilişkileri sonucunda şekillenmektedir. Bunun sonucu olarak bireyin hayatında önemli bir yeri olan bireylerin, özellikle anne-baba ve öğretmenlerin bu konuda bilinçli olmaları ve konunun önemini farkında olmaları gereklidir. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin, çocukların doğru ve gerçekçi bir benlik algısı oluşturmalarına yardımcı olmaları gerekmektedir. Bir bireyin olmak istediği, ulaşmak istediği benlik olan ideal benliğini oluşturmaları sürecinde de çocuğun sosyal çevresinde en önemli olan insanlar olan anne-baba ve öğretmenlerin davranışları, tutumları ve yol gösterici olmaları önem kazanmaktadır. Bireylerin ideal benliklerini oluştururken gerçekçi, kendi yetenek, kapasite ve özelliklerine uygun, gerçekçi bir ideal benlik kavramı oluşturmaları gerekmektedir. Benlik ile ideal benlik arasındaki fark, kişinin benlik saygısını oluşturmaktadır. Gerçekçi bir ideal benlik kavramına sahip olmayan bireylerde, var olan durum ile istenilen, arzu edilen durum arasındaki fark fazla olacağından benlik saygıları da düşük olacaktır. Bu yüzden bireylerin ideal benlik kavramını geliştirirken gerçekçi olmaları konusunda, rehberlik yapma görevi anne-baba ve öğretmenlere düşmektedir. Ebeveynler ve öğretmenler ise bu rehberlik görevlerini ancak konu hakkında bilgi sahibi olarak ve konuya gereken özeni, önemi göstererek etkili bir biçimde yerine getirebilirler. Düşük benlik saygısı, akademik başarısızlıktan, saldırganlık ve şiddete, suça yönelme, alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi birçok sorunla ilişkili olabilmektedir. Bu tür istenmeyen davranışların ortaya çıkmadan önlenmesi, sorunlar yaşandıktan ve bireyler zarar gördükten sonra durumun düzeltilmeye çalışılmasından daha kolaydır. Bir bireyin hayatında önemli kişiler olarak anne-babalara ve öğretmenlere bu konuda büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

1.4.2. Ergenlik Döneminde Benlik Saygısındaki Değişiklikler

Bireyin kendisine ilişkin farkındalığının artması ve kendi niteliklerini bilmesi, kişilik gelişimi için çok önemlidir. İnsanların kendilerine ilişkin nitelikler hakkında bilgisinin olması ve bu niteliklerin düşünce, değer ve eylemler boyutunda tutarlı olması ve sürekli hale gelmesi ergenlik döneminde artış göstermektedir (Aydın, 2010: 190). Buluş döneminin başlamasıyla birlikte gençlerin geneli kendisi hakkında değerlendirmeler yapmaya, yalnızca bedensel özelliklerini değil bunun yanında motor ve bilişsel özelliklerini akranlarıyla ve hayranlık duyduğu ideal bireylerle kıyaslamaya başlar. Gençlerin bu davranışları onun kendi davranışlarının farkında olmasına ve hayali seyircilere neden olur. Ergenler ideal benlikleri ile sahip oldukları benliklerini uzlaştırma konusunda daha çok çaba gösterirler (Dolgin,2014:302).

Ergenlik dönemi boyunca, etrafındaki bireylerin kendisi hakkındaki düşünce, davranış ve tutumlarından çok fazla etkilenmekte ve etrafında onu mutlu veya mutsuz yapan deneyimler sonrasında, kendisine değer verme duygusunu geliştirmektedir (Akt. Yolcuoğlu, 2015: 198). Gençlerin olumlu bir benlik algısı geliştirebilmelerinde; aile üyeleri, öğretmen ve arkadaşları gibi sosyal etkileşimlerinde saygı görmesi, kendine değer verildiğini hissetmesi ve kendisi ile ilgili olumlu geri bildirimler alması gerekmektedir. Diğer insanlardan alınan olumlu geri bildirimlerle, ergen öz güven öz saygı gibi olumlu kişileri yapıları oluşturabilir (Akt. Yöndem ve Artan,2018: 182).

Sekizinci sınıftan itibaren benlik saygısı oldukça sabit kalmaktadır. Genelde, benlik saygısı çocuklukla erken yetişkinlik arasında çok daha kalıcıdır. Genel olarak, benlik algılarındaki değişiklikler (olumlu ya da olumsuz olsun) orta ergenliğe ve ileri ergenliğe göre ilk ergenlikte daha fazla olmaktadır; orta ergenlikten genç yetişkinliğe kadar benlik saygısı hemen hemen aynı düzeyde kalmaktadır ya da artmaktadır (Akt. Steinberg, 2007: 302). Rosenberg'e göre benlik algısının Barometrik benlik saygısı ve Temel benlik saygısı olmak üzere iki yönü vardır. Barometrik benlik saygısı, kendimize ilişkin duygularımızın sürekli ve hızlı bir şekilde değişmesidir. Barometrik benlik saygısında devamlı bir dalgalanma olmaktadır Temel benlik saygısında ise çok fazla dalgalanma görülmez. Rosenberg'e göre ergenlik dönemi boyunca temel benlik imgelerinde bir değişiklik olmadığı halde barometrik benlik imgelerinde ani değişimler çok sık yaşanmaktadır (Akt, Siyez, 2009: 35).

Ergenlerin büyük bir bölümü (yaklaşık %60), ortaokul boyunca yüksek bir benlik saygısı geliştirmekte ve bunu korumaktadır. Ergenlerin küçük bir bölümü (yaklaşık %15), ortaokul boyunca kronik olarak düşük bir benlik saygısı geliştirir ve lise boyunca bu durum devam eder. Ergenlerin bir kısmında (yaklaşık %25) ya yüksekten düşüğe ya da düşükten yükseğe olmak üzere benlik saygısında dramatik değişimler gözlenir (Plotnik, 2009: 416). Bu konuda önemli olan bir diğer unsur ise ergenlikte benlik algısı üzerinde etkili olan etkenlerdir. Ebeveynleri ve ergen arasındaki iletişim, anne-baba tutumları, öğretmenlerinin verdiği destek, içinde yaşanılan sosyal çevre ergenin benlik algısını etkilemektedir. Benlik algısının düşmesi anksiyete, depresyon, antisosyal davranışlar gibi hem duygusal hem de davranışsal sorunlarla ilişkilidir (Akt., Siyez, 2009: 35). Bu aşamada oluşturulan özsaygının düşük olması, sonraki dönemlerde kişinin benlik kavramını kabul etmemesi sonucuna neden olabilir. Bu durum içe kapanmaya ve saldırganlığa yol açabilir (Akt. Temel ve Aksoy, 2016:23).

Benlik gelişimi; kişinin kendisini algılamak, farklılıklarını algılamak ve değerlendirmek sürecinde yaşadığı değişimi ifade eder. Birey, bebeklik ve çocukluk dönemlerinden itibaren gelişim sürecinde yeni yaşantılar kazanmaya ve kendisini diğer bireylerden ayırt etmeye başlar. Kendisine ait olarak algıladığı, değerlendirdiği deneyimlerine bağlı olarak, kendisine özgü bir benlik kavramı oluşturmaya başlar. Bu süreç bireyin kendisini bilmesi, tanınması, anlaması ve tanımlaması, ilgi, yetenek ve değerlerinin farkında olmasını içermektedir. Çocuğun aile, okul çevresi onun benlik gelişiminde son derece önemli sosyal unsurlardır. Bu sosyal çevrelerdeki yaşantıları ve bu yaşantıların niteliği çocuğun benlik kavramının oluşum sürecinde etkilidir. Bu yaşantıların olumlu olması ve çocuk tarafından olumlu olarak algılanması, onun kendisini önemli ve değerli hissetmesine, kapasitesine güvenmesine ve yeni yaşantılara açık olmasına imkân tanıyacaktır. Bu nedenle aile ve okul ortamında çocuklar ve gençler için olumsuz ifadeler kullanılmasından kaçınılmalı, yargılama, aşağılama, fiziksel cezalardan uzak durulmalıdır. Olumsuz eleştiriler, hakaret, alay ve yargılamanın yerine her çocuğa ve gence kendisini ifade edebileceği, başarılı olabileceği, ilgi ve yeteneklerine göre ortamlar hazırlanmalı ve yaşantılar sunulmalıdır. Çocuklara hedef belirleme ve başarı duygusunu yaşama fırsatı verilmelidir. Her çocuk ilgi ve yeteneklerine göre başarılı olabileceği sosyal, kültürel, spor vb. faaliyet alanlarına yönlendirilmelidir. Çocukların başarısızlıklarına odaklanmak ve diğer çocuklarla kıyaslama yapmaktan özenle

kaçınılmalıdır. Bu tür durumların benlik gelişimi sürecinde çocuğun üzerindeki olumsuz etkileri düşünölmelidir.

1.5. Saldırganlığın Tanımlanması

Saldırganlık kavramının farklı tanımları olmasına rağmen, genellikle bir kişiye veya nesneye zarar vermek amacıyla yapılan herhangi bir davranış şeklinde tanımlandığı görölmektedir.

Myers (2015) saldırganlığı, bir kişiye zarar vermek amaçlı yapılan fiziksel veya sözel davranış olarak tanımlamıştır (Myers,2015:355). Gerring ve Zibardo (2013) ise benzer bir tanımla saldırganlığı, diğerlerine psikolojik veya fiziksel zarar verecek saldırgan davranışlarda bulunmak biçiminde ifade etmişlerdir (Gerring ve Zimbardo,2013:535). Kayaoğlu (2014) saldırganlığı, insanlara fiziksel ve psikolojik olarak zarar vermek veya incitmek amacıyla gösterilen davranış olarak tanımlamaktadır (Kayaoğlu, 2014:125). Kağıtçıbaşı (1999)'a göre ise saldırganlık, bir insana veya bir şeye zarar veya acı vermek maksadıyla gösterilen davranıştır (Kağıtçıbaşı,1999: 348). Yıldız (2013) ise saldırganlığı, en genel anlamda, bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilen, sonunda hasara, yaralanmaya veya ölüme sebep olan şiddet içeren, kişinin ve toplumun güvenliği için tehdit oluşturan eylemler biçiminde tanımlamaktadır (Yıldız, 2013:404). Yıldız'ın tanımında fiziksel şiddet vurgusu ağır basmaktadır.

Saldırganlık, başkalarını üzme, incitmek ya da onlara zarar vermek amacıyla yapılan her türlü davranıştır. Saldırganlık, bireylere ve nesnelere zarar vermeyi, kişileri sosyal ve psikolojik olarak rahatsız etmeyi de kapsayan amaçlı davranışlardır. Saldırganlık, diğer insanlara zarar vermek için yapılan eylemlerdir (Güney,2012:64; Arı,2010:77; Plotnik, 2009: 600). Özkan (2018) ise daha farklı bir tanımla saldırgan davranış biçimini, kişilerin, duygularını, düşüncelerini, inançlarını genelde dürüstçe olmayan yöntemlerle ve diğer insanların haklarını hiçe sayarak ifade etme şekli olarak nitelendirmektedir (Özkan, 2018:3). Dilekmen (2018) ise saldırganlığı, yok etme, incitme ve acı vermek amacı ile sürdürölen ardışık davranışlardır biçiminde tanımlamakta ve bu davranışların sürekli olduğunu belirtmektedir (Dilekmen, 2018:11).

Aronson, Wilson ve Akert (2012) saldırganlığı fiziksel ya da psikolojik acı vermek amaçlı davranışlar olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımda, saldırganlığın kasıtlı olarak zarar ya

da acı vermeye yönelik davranışlar olduğu, fiziksel ya da sözlü olabileceği, amacına ulaşabileceği ya da ulaşmayabileceği ama yine de saldırganlık olarak nitelendirileceği belirtilmektedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2012: 675).

Taylor, Peplau ve Sears (2012) ise başkalarını incitmek amacını taşıyan (niyet) her türlü davranışın saldırganlık olduğunu söylemektedirler (Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 413). Freedman, Sears ve Carlsmith (1998), kişinin birisini incitmek için çalışıyorsa, çoğunlukla, bu davranışın saldırganlık olarak değerlendirildiğini; eğer zarar vermek veya incitmek amacı taşımıyorsa saldırgan davranış olarak nitelendirilmediğini vurgulamaktadırlar. Buna bağlı olarak, ‘saldırganlığı başkalarını incitmek amacı taşıyan (niyet) bütün davranışlar ve eylemlerdir’ şeklinde ifade etmektedirler (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998: 236-237).

Literatür incelendiğinde yapılan saldırganlık tanımlarının birbirine oldukça benzediği ve tanımlarda bir davranışın saldırgan davranış olarak nitelendirilmesi için bir başka bireye veya nesneye zarar vermek amacı ile yapılması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Saldırganlık, bir canlıya veya bir nesneye, fiziksel veya psikolojik olarak zarar vermek, acı vermek, incitmek niyetiyle yapılan fiziksel veya sözel davranış olarak tanımlanabilir.

1.5.1. Saldırganlık Türleri

Kağıtçıbaşı (1999)’a göre saldırgan davranışları araç olarak saldırganlık ve düşmanca saldırganlık şeklinde ikiye ayırarak açıklamak mümkündür. Örneğin; evdeki hırsızın etkisiz hale getirilmesi amacıyla kafasına sert bir cisimle vurmak, hırsıza zarar vermeyi amaçlayan bir davranış olsa da esasen kendini korumak amacıyla araç olarak yapılmış bir davranıştır. Düşmanca saldırganlıkta ise amaç başlı başına zarar vermektir (Kağıtçıbaşı, 1999: 349).

Davranışçı Psikologlar; saldırganlığın, yaşamda karşılaşılan bütün hayal kırıklığı durumlarında ortaya çıkan ve insanın benliğini koruyan, birincil davranış özelliği olduğunu düşünmektedirler. Dışarıdan gelen herhangi bir olumsuz etki, kişilikle çatışma içine girerse saldırganlığa neden olmaktadır. Ancak insanlar ‘mülkiyet’ veya sevgide olduğu gibi sahiplenme duygularının tehdit altında olduğunu düşünürlerse, bu durum ikincil saldırganlık olarak değerlendirilmektedir (Akt, Yapıcı ve Yapıcı, 2010: 35).

Köknel (1996), saldırganlığı uyum sağlayıcı saldırganlık ve zarar veren saldırganlık şeklinde iki biçimde ele almıştır. Uyum sağlamaya yardımcı olan saldırganlık ve şiddeti, kişinin ve toplumun hayatını devam ettirebilmesi, kollaması ve koruması için belirli ölçü ve sınırlar dahilinde yapılması gereken saldırganlık ve şiddet davranışları olarak değerlendirmektedir. Zarar verici saldırganlık ve şiddet, doğaya, insanlara bilinçli bir şekilde, istemli olarak kötülük yapmak, yıkmak, yok etmek amacını taşıyan saldırgan davranışları ve şiddet davranışlarını içermektedir (Köknel, 1996: 22).

Başaran'a göre saldırganlık farklı biçimlerde sınıflandırılabilir: 1.Düşmanca saldırganlık, başkasını dövmek, yaralamak ya da yaşamına son vermektir. 2.Gözdağına yönelik saldırganlık, başkasına bağırarak, saldırır gibi yapmak, sövmek ya da onu korkutmaktır. 3.Araçsal saldırganlık, başkasının malını zorla elinden almak, çalmak, saklamak ve zarar vermektir. 4. Edilgen saldırganlık, insanlara küsmek, surat asmak, üzüldüğünü, kırıldığını, sinirlendiğini dolaylı, dolaysız bildirmektir. 5. Engelleyici saldırganlık, başkasının hakkı olan ihtiyacını, isteğini elde etmesini kıskançlıkla, kinle ve kasıtlı olarak önlemek, ona verilmesi gerekeni vermemek, gizlemektir (Başaran, 2005: 256)

Freedman, Sears ve Carlsmith (1998)'a göre ise, bir davranışın saldırgan olup olmadığını belirlemede önemli bir nokta davranışın genel olarak benimsenen sosyal normları ihlal edip etmediği ya da destekleyip desteklemediğidir. Özgeci saldırgan davranış, grubun ahlaki standartları açısından, kabul edilebilir hedefler içerisinde sosyal açıdan kabul edilen saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlık ise sosyal olarak kabul edilmez. (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998: 237-239). Taylor, Peplau ve Sears (2012), düşmanca saldırganlıkla olumlu toplumsal saldırganlık arasında bir yerde duran ve izin verilen saldırgan davranış olarak isimlendirilen başka bir saldırganlık davranışları kategorisinden daha söz etmektedirler. Bu kategori sosyal normların gerekli kılmadığı, ancak sosyal normları ihlal etmeyen saldırgan davranışları kapsar (Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 413-414).

Fiziksel saldırganlık (birisine vurmak) ve sözel saldırganlık (aşağılamak, suçlamak vb.) saldırganlık tanımının kapsamına girmektedir. Amaçlılık, saldırganlığın önemli bir belirleyicisi durumundadır. Düşmanlık içeren saldırganlık, saldırgan bireyin, hedefi sevmemesi veya ondan nefret etmesi nedeniyle oluşan ve hedefe zarar vermek amacı taşıyan saldırganlık biçimidir. (Bilgin, 2005: 276-277; Başaran, 2005: 256).

1.5.2. Saldırganlığın Gelişimi

Gülbahçe (2018)'ye saldırganlık, çocukta daha çok engellenme duygusuna tepki olarak ortaya çıkan, olumsuz duygularını bastırmayıp, çevresindeki eşyalara veya başkalarına zarar verme şeklinde görülen olumsuz bir tepkidir (Gülbahçe,2018: 11). Dilekmen (2018) saldırganlığın, insanda var olan bir dürtü olduğunu, bu dürtünün kaybolmadığını veya tamamen bastırılmadığını, fakat şekil değiştirebildiğini belirtmektedir. Dilekmen'e göre saldırganlık sözel, fiziksel, pasif ve aktif olmak üzere çeşitlere ayrılır. Bebeklikte amacı olmayan ağlamak, vurmak gibi saldırgan tepkiler mevcuttur. Çocuklar, 1-4 yaşlar arası fiziksel saldırganlığı daha fazla gösterirken, 4-5 yaşları arasında ise sözel saldırganlığın arttığı görülür (Dilekmen, 2018: 11).

Atay (2014) ise bebeklikte saldırganlıktan söz edilemeyeceğini, 2-4 yaş arasında bazı saldırgan davranışlar gözlemlenirken, sonra bu davranışların azaldığını söylemektedir. 3 yaşına geldiği zaman ise vurma, ısırma, tepinme gibi davranışsal saldırganlıklar yerini daha çok sözel şiddete bırakmaktadır. Çocuklarda saldırganlık davranışları, ilk defa iki yaş civarında 'kendisinin, benliğinin ilk defa farkına varması ve bunu annesine kabul ettirmeye çalışması' döneminde görülür. Çocuk anneden kopup uzaklaşmaya çalışmakta ve her şeyi karıştırmakta be yüzden kendisine kızan annesine saldırganca davranmaktadır. 6-7 yaşında saldırganlık gittikçe azalmaktadır. Atay'a göre bu durumun nedeni benmerkezciliğin azalması ve empatinin gelişmesidir İlk çocukluk döneminde çocuklar herhangi bir nedenle kardeşine, akranına, ebeveynine saldırgan davranışlar gösterebilir. Evdeki eşyalara zarar verebilir ve çevresini rahatsız edebilir ((Atay, 2014:24; Akt., Yapıcı ve Yapıcı, 2010: 38; Akt. Arı, 2010: 77).

Morgan (1986)'a göre, başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilmeleri için çocukların, saldırgan davranışlarını engelleyerek onları uygun zamanda ve toplumun onay vereceği biçimde ifade etmeleri gereklidir. Morgan, öğrenme ve model almanın olumlu toplumsal davranışların gelişmesinde olduğu gibi, saldırgan davranışların gelişmesinde de önemli bir etkiye sahip olduğunu ve saldırganlık davranışının ödüllendirilmesiyle tekrar etme olasılığının arttığını belirtmektedir (Morgan, 1986: 70).

Aydın (2008) ise çocukta görülen saldırganlık davranışının, içinde bulunduğu sosyal grubun ve ailenin tepkilerine göre şekillendiğinden söz etmektedir. Aydın'a göre, genelde

alt sosyoekonomik düzeyden gelen ve düşük eğitim seviyesine sahip olan aileler, çocuklarındaki saldırganlık davranışlarını ödüllendirmektedirler ve erişkinlerin saldırgan tutum ve davranışlarına çokça tanık olan çocuklar onları model almakta benzer davranışlar göstermektedirler (Aydın, 2008: 4). Gülbahçe (2018)'de saldırganlığın oluşmasında anne-babanın tutumları önemli bir rol oynadığını söylemektedir. Çocukların dayığı, şiddeti, saldırganlığı ailesi içerisinde normal bir davranış gibi algıladığı zaman, saldırgan davranışları sergileme oranı daha da arttığını ve kalıtsal olarak saldırgan kişilik özelliğine yatkın olanlarda bu tepkinin fazlasıyla ortaya çıktığını belirtmektedir (Gülbahçe,2018: 11).

Martin ve Greenwood (2000:22)'a göre, çocuğun davranışlarını dışarıdan gözetleyen ve sorunları saldırgan davranışlardan başka yöntemlerle çözümleyen modellerin olmaması, çocukta saldırgan davranışlarına neden olmaktadır. Ergenlikle beraber çocuğun hayatında akran gruplarının etkisi artmaktadır ve akran grupları toplumsallaşma açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu gelişim döneminde medyadaki kişiler de gençler için rol modeli olmaktadır Lines (2001: 292), medya karakterlerinin, yaşamlarında gösterdikleri davranışların günlük hayata aktarılması sürecinde televizyonun çok büyük bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kimi gençler bu gruplara uyum sağlayabilmek için saldırganca davranmaktadırlar (Akt., Eroğlu, 2009: 32).

Becker (1964), aşırı anne- baba kontrolünün, düşmanlığın ve fiziksel cezanın çocuk için toplumsal olmayan davranış ve saldırganlığa yol açtığını düşünmektedir. Anne-babanın saldırgan davranışları çocuğun ahlaki davranışları öğrenmesini sağlamaz, aksine çocuk daha saldırgan bir duruma gelecektir. Çocukların vicdan ve ahlak gelişimi üzerinde yapılan araştırmalar, çok sık başvuru fiziksel cezanın çocukta zayıf vicdan gelişimine (yetersiz iç kontrol) neden olduğunu göstermiştir (Akt., Güngör, 2008: 125). Bir disiplin aracı olarak kullanılan fiziksel ceza tekniği, çocuk için taklit edebileceği bir model işlevi görür. Kendini döven anne-babasının saldırgan davranışlarını çocuk model alarak taklit edecek ve sinirlendiği durumlarda bir diğerini dövecektir. Bu yüzden fiziksel cezalar çocuklara vicdanlı olmayı öğretmemekte, saldırganlığı öğretmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999: 330).

1.5.3. Saldırganlığı Açıklayan Kuramlar

Sosyal psikologlar saldırganlığın sebeplerini araştırırken üç büyük düşünceyi temel almışlardır. Biyolojik kökenleri olan bir saldırganlık güdüsü vardır, saldırganlık engellemeye karşı gösterilen doğal bir davranıştır, saldırganlık davranışı öğrenilmiş bir davranıştır (Myers, 2015:356).

1.5.3.1. İçgüdüsel ve Biyolojik Kuramlar

Birçok bilim insanı saldırganlığı doğuştan sahip olunan bir davranış biçimi olarak değerlendirmektedir. Freud, saldırganlığın boşaltılmadığı takdirde bir çeşit enerji şeklinde içimizde kalacağını ve bazı davranış bozukluklarının, doğal olarak ifade edilmemiş saldırganlık nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Psikanalitik yaklaşım, saldırganlığı, doğuştan gelen, psişik enerjinin kaçınılmaz olarak dışa vurumu olarak nitelendirmektedir (Cüceloğlu, 1998: 314; Yıldız, 2013:404). Freud, her bireyde iki içgüdü olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar; cinsellik ve saldırganlıktır. Toplum tarafından hoş karşılanmayan bu dürtüler bilinçdışına itilir (Atay,2014:56). Bu bakış açısına göre, saldırganlık doğuştan bir davranış eğilimidir. İzleyen davranışlar değişse de kaynak aynıdır ve saldırganlık bir içgüdüdür, genetik olarak önceden belirlenmiş bir tepkiler bütünüdür (Hogg ve Vaughan, 2004: 488). Freud'a göre, davranışlarımızın çoğu dürtülerin özellikle de cinsel dürtülerin kontrolü altındadır. Bu dürtüler ifade edilemezse, saldırganlık dürtüsü ortaya çıkmaktadır (Smith, Hoeksema, Fredrickson ve Loftus, 2012:414).

Freud, saldırganlık dürtüsünün organizmada doğuştan var olduğunu ve temel bir insan davranışı olduğunu ileri sürmüştür. İdin içgüdüsel olarak baskı yapması konusu birey şiddet davranışları göstermektedir (Kulaksızoğlu, 2015:240).

Freud (1930) insanların bir saldırganlık içgüdüüne sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ölüm içgüdü (thanatos) kuramını temel alarak saldırganlığın yıkıcı bir biçimde bireyin kendisine ya da başkalarına yönelebileceğini savunmuştur. Freud'a göre saldırganlık kontrol edilebilir, ancak saldırganlığın ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çünkü, saldırganlık insan doğasının bir parçasıdır ve saldırganlığın açığa vurulup ifade edilmesi saldırganlığı boşaltmaktadır. Dışadönük olarak, bir başkasına ya da içedönük olarak kendimize karşı saldırgan davrandığımızda, kapalı tutulmuş ve dolmuş saldırganlığı

tekrar doluncaya boşaltmış oluruz (Akt. Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 412). Freud saldırganlığın, ölüm içgüdüsünün, kişinin kendisi dışındaki kişi veya nesnelere yöneltilmesi olduğunu ileri sürmüştür (Gözütok,2008:74). Freud'a saldırganlık dürtüsünün bazen içe bazen dışadönük olarak etkin hale geldiğini ileri sürmüştür. Eğer saldırganlık dürtüsü içe dönük olarak harekete geçerse bireyin enerjisinin başa harcanmasına, bireyin kendisine ceza vermesine vücuduna zarar vermesine hatta intihara sebep olabilir. Dışadönük harekete geçerse, saldırganlık ve kavgacı davranışlar ortaya çıkar (Güney, 2009:65).

Saldırgan davranışların kökenini biyolojik diğer kuramcılar etologlardır. Etologlar saldırganlığın evrim sürecinde büyük bir fonksiyonu olduğunu düşünmektedirler. Bu yaklaşım, saldırganlığın, türün en güçlülerinin ve genetik olarak en uygun üyelerinin yaşamını devam ettirmesini sağlamakta ve evrimsel gelişim sürecinde uyumsal bir işlev gördüğünü savunmaktadır (Kayaoğlu,2014:128). Lorenz saldırgan enerjinin içgüdüsel bir özelliğinin olduğunu düşünmektedir. Lorenz, bir canlının kendi türünden olanlara karşı, başka türlerin üyelerine göre daha saldırganca davrandığını düşünmektedir. Bu görüş saldırganlığın amacının, türün en güçlülerinin ve en iyilerinin hayatta kalmasını ve böylece o türün sürekliliğinin sağlanması olduğunu savunmaktadır (Akt. Koç, 2011: 41). Lorenz, saldırganlığı kendi kendine zarar veren bir davranış olarak değil, uyum sağlayıcı bir davranış olarak görmüştür. Freud ve Lorenz, saldırgan enerjinin içgüdüsel (öğrenilmemiş ve evrensel) olduğu, boşaltılana veya bir uyaran onu serbest bırakana kadar biriktiğini ileri sürmüşlerdir (Myers,2015:356). Ancak eğer saldırganlık tüm insanlarda var olan bir içgüdü olsaydı, saldırgan davranışlarda kültürler arasında büyük benzerlikler olması gerekirdi. Çünkü, hayvanlarda gözlemlenen içgüdüsel davranışlar çevresel faktörler tarafından değiştirilememektedir (Ciccarelli ve White,2018:396).

1.5.3.2. Engellenme-Saldırganlık Hipotezi

Engellenme- saldırganlık hipotezi, engellenmenin her durumda saldırgan davranışa neden olduğunu ve bütün saldırganca davranışların altında engellenmenin olduğunu savunan kuramdır (Burger, 2006:696). Engellenme-saldırganlık hipotezi saldırganlığın bir içgüdü olmadığını savunmaktadır. İnsanın saldırgan davranışlar göstermesinin nedeni bireyin bir amaca ulaşması engellendiğinde ortaya çıkan güdüdür. Bu saldırgan güdü yöneldiği kişiye, zarar verme amaçlı davranışa neden olmaktadır (Akt. Gözütok, 2008:70).

J.M. Dollard ve N.E. Miller saldırganlığı engellemeye maruz kalma ile açıklamışlardır. Saldırgan davranışlar her durumda bir engellenmenin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Engellenme yaşanan her olayda, herhangi bir şekilde ve düzeyde saldırganlık davranışı kaçınılmaz olarak ortaya görülecektir. Belirli bir hedefe yönelen kişinin engellenmesi bireyin saldırgan davranışlar göstermesine sebep olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2015:240; Bilgin, 2005: 280). Bu varsayım, hayal kırıklığının, kişilerin hedeflerine ulaşmaları engellendiğinde ortaya çıktığını ve hayal kırıklığının saldırganlık davranışı ihtimalini arttırdığını savunmaktadır (Gerring ve Zimbardo,2013:537).

Engellenme varsayımı, saldırganlık bir dürtü olarak değerlendirilmiştir. Dürtü, organizmanın hayati bir gereksinimi karşılanmadığında ortaya çıkmakta ve yoksunluğu sona erdiren bir işlev görmektedir (Kayaoğlu,2014:130). Engellenme, bir eylemin içsel veya dışsal bir sebeple bloke edilmesi durumudur. Bireyin başarıya ulaşmak için yaptığı bir davranışın başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Sonucunda engellenme veya hüsrana yaşanan olaylar veya ilişkiler beraberinde her zaman saldırganlığı doğurmaktadır (Güney, 2009:66).

Engellenme- saldırganlık varsayımı, bir kişinin hedefe ulaşması engellendiğinde bir saldırganlık dürtüsünün oluştuğunu, bu dürtünün de bireyin davranışını, engellemeye neden olan nesneye ya da kişiye zarar verecek kadar güdülediğini savunmaktadır. Yapılan çalışmalar, saldırgan davranışların engellenmenin kesin bir davranışsal sonucu olmadığını, ancak saldırgan davranışların bu davranışlardan biri olduğunu göstermektedir. (Atkinson, 2010: 496). Bireyin bir hedefe ulaşması engellenirse, engeli (birey veya nesne) incitmek için davranışı güdüleyen bir saldırganlık dürtüsü ortaya çıkmaktadır. Bu önerme şu düşünceleri barındırmaktadır; biri saldırganlık davranışının normal sebebini engellenme olarak görmesi, diğeri ise saldırganlık davranışının temel bir dürtünün (açlık, seks vb.) özelliklerini taşımasıdır. (Smith, Hoeksema, Fredrickson ve Loftus, 2012:414).

Saldırganlığın nedenleri arasında engellemeler, hasar ve aşağılanma ile başkalarında gözlenen saldırganlığın taklit edilmesi gösterilebilir. Bunların içinde en sık engellenme, amaca yönelik faaliyete müdahale edilmesi bulunmaktadır. Bir ihtiyacı veya devam etmekte olan bir eylemi engellenerek bireyin sınırlandırılması veya yapmak

istemediklerini yapmasının beklenmesi saldırgan davranışa sebep olur (Morgan, 1986: 230).

İlk zamanlar engellenme-saldırganlık hipotezi çok kesin olarak tanımlanmış; bütün engellenmeler saldırganlık davranışlarına sebep olur ve her saldırganlığın ana nedeninin engellenme olduğu düşüncesi savunulmuştur. İlerleyen zamanlarda bu ifade biraz yumuşatılmıştır. Her engellenmenin saldırgan davranışlara sebep olmadığı anlaşılmaktadır. Keyfi ya da bilerek engellenmeler istemeden yapılanlara göre daha çok kızgınlığa ve saldırgan davranışlara yol açar. Ancak engellenmenin, bilinçli bir şekilde yapılmayıp, kaza neticesinde ya da haklı bir sebebe dayalı koşullar altında önemini yitirmiş olarak algılanması durumunda ise, insanlar o kadar kızmamakta ve saldırganlık olasılığı azalmaktadır. Engellenme, rahatsız etme ya da saldırı eğer kızgınlık duygularına yol açacaksa, bireyin davranışı kendisine zarar verme amaçlı yapılan bir davranış olarak algılamasına gerek vardır. Sosyal kurallar ve bilişsel faktörler saldırganlığı engelleyebilir, engellenme saldırganlık dışında başka davranışlara da neden olabilir. Biçimlendirilmiş engellenme- saldırganlık teorisi, engellenmenin saldırganlığa neden olabildiğini ancak, çeşitli durumsal ve bilişsel faktörlerin saldırgan tepkiyi bastırabildiğini savunmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 417; Plotnik, 2009: 601). Bu yeni bakış açısının, ilk hipoteze göre bazı üstünlükleri vardır. İlk olarak, yeni model engellenmenin neden her koşulda saldırganlığa sebep olmadığını açıklar. Engellenme ne kadar nahos algılanıyorsa, saldırganlığı da o kadar tetikleyebilir. İkincisi, bu model neden bazı düşüncelerin saldırgan davranışlar gösterme olasılığını arttırdığını veya azalttığını açıklayabilmektedir (Burger, 2006:216).

1.5.3.3. Öğrenme Kuramı ve Bilişsel Kuramlar

Davranışçılar insanın tüm davranışlarının öğrenme sonucu ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Davranışlar davranış uyarıcı-tepki arasındaki koşullanmaya açıklamaya çalışırlar ve zihinsel süreçleri reddederler. Davranışçılara göre kişiyi çevre biçimlendirmektedir ve saldırganlık da öğrenilmiş bir davranıştır (Gözütok, 2008:69).

Bazı insanlar saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğuna düşünmektedirler. Birey için engelleyici ya da tahrik edici olan bir durumla karşılaşıldığında, daha önce benzer koşullarda öğrenilen türden davranışlar gösterildiği öne sürülmektedir. Birey herhangi bir

biçimde saldırganlık davranışı gösterdiyse ve bunun sonucunda ödüllendirildiyse buna benzer durumlarda da saldırganca davranışlar göstermesi beklenmelidir. Birey saldırgan davranışları nedeniyle cezalandırılmışsa, bu tür davranışları tekrarlama olasılığı düşük olacaktır (Bilgin, 2005: 281). Psikologların çoğunluğu, insanlardaki saldırganlık davranışlarının sadece doğuştan sahip olunan faktörlerle açıklanamayacağını, saldırganlık davranışlarının türünü ve miktarını belirleyen önemli bir etkenin öğrenme olduğunu savunmaktadırlar. Sosyal öğrenme temelde bireyin etrafında tanık olduğu eylemleri model alması, taklit etmesine dayanmaktadır. Bu öğrenme süreci nedeniyle, saldırganlık davranışında, sosyal ve kültürel farklılıklar bulunmaktadır (Cüceloğlu, 1998: 314-315).

İnsanların saldırganlığı nasıl öğrendiği ile ilgili kuramlardan biri de Bandura'nın sosyal bilişsel kuramıdır. Sosyal bilişsel teori, saldırganlık da dahil, çoğu insan davranışının izleme, taklit etme ve model alma yolu ile öğrenildiğini savunmaktadır. Bu süreçte gözlemcinin gözlemlenebilir herhangi bir davranış göstermesine veya gözlemlenebilir bir ödül almasına gerek yoktur (Akt. Plotnik, 2009: 601). Sosyal öğrenme kuramı, saldırgan davranışların gözlem yolu ile öğrenme süreci aracılığıyla bu tür davranışları pekiştirilen modellerin izlenmesi sonucunda öğrenildiğini ileri sürmektedir (Akt. Ciccarelli ve White, 2018: 396). İnsanlar direkt pekiştirilerek değil, model alarak, başka insanları gözlemleyerek ve onları taklit ederek öğrenirler. İnsanlar çoğu durumda kendi kendilerini pekiştirerek değil, diğer kişilerin eylemlerini ve bu davranışlarının neticelerini gözleyerek dolaylı pekiştirmeler yoluyla birçok davranış öğrenmektedirler (Schultz ve Schultz, 2002: 446). Bu kuram saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve insanların bu davranışları diğer insanların gösterdiği benzer davranışları gözlemek, bu davranışları model alarak öğrendiklerini ileri sürmektedir. Kendilerini, saldırganca davranan insanların yerine koyarak (o kişiyle özdeşim kurarak) saldırgan davranışlar göstermek de bu tür öğrenmedir. Sinema ve TV'deki filmlerden de saldırgan davranışlar öğrenilmektedir (Kulaksızoğlu, 2015: 241).

Bandura, saldırganlığı sadece sonuçlarını deneyimleyerek değil, aynı zamanda diğer insanları, insanların davranışlarını gözlemleyerek, kaydederek öğrendiğini savunmaktadır. Bandura, günlük yaşamın, bizi ailedeki, alt kültürdeki, kitle iletişim araçlarındaki saldırgan modellerin etkisine açık hale getirdiğine inanmaktadır (Akt.

Myers, 2015:363). Bu görüş, engellenmenin temelde olumsuz şartlara saldırganca davranışlarla tepkide bulunmayı öğrenmiş bireylerde saldırganlığı kışkırtmaktadır. Sosyal öğrenme kuramı, saldırganlığın engellenmeye gösterilebilecek davranışlardan sadece birisi olduğunu ve saldırganlığın, dürtüye benzeyen nitelikleri olmadığını ve bundan dolayı eylemin tahmin edilen neticelerinden etkilenen bir davranış olduğunu savunmaktadır (Smith, Hoeksema, Fredrickson ve Loftus, 2012:417).

Sosyal öğrenme kuramına göre, kişi kendi yaşantıları sonucu saldırgan davranışlar gösterebileceği gibi, televizyon, sinema veya diğer medya araçlarında saldırgan davranışların ödüllendirildiğini gözlemleyerek de saldırgan davranışlar gösterebilir. Her iki durumda da saldırganlık sosyal öğrenme yoluyla öğrenilmiş bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır (Gözütok,2008:85). Sosyal öğrenme kuramı saldırganlığın anlaşılması ve açıklanması konusunda büyük katkılar sunmuştur. Teori, saldırgan davranışların sebeplerini pekiştirme ve model alma yoluyla öğrenme gibi test edilebilecek kavramlarla açıklamaktadır ve saldırganlığın öğrenme sonucu ortaya çıktığını öne sürdüğü için, saldırgan davranışlarda görülen bireysel farklılıkları açıklayabilmektedir. İçgüdü kuramları ile karşılaştırıldığı zaman, kuram, saldırganlığın önlenmesi veya kontrol edilmesi noktasında daha iyimserdir. Saldırgan davranışların öğrenme sonucu ortaya çıktığını savunmak, bu davranışların öğrenilmesinin engellenebileceğini ve öğrenilmiş davranışların ortadan kaldırılabileceğini savunmak anlamına gelmektedir (Çetinkaya,1991:35).

1.5.4. Ergenlik Döneminde Saldırganlık

Ergenlikte artış gösteren fiziksel güç ve gencin içinde bulunduğu çevre şartlarına göre şiddetten hoşlanmak ve saldırgan davranışların sıklığında artma görülebilir. Ergenlikte duyguların ifade edilmesinde saldırganlık daha fazla görülmektedir.

Ergenlikte hem fiziksel hem de sözel saldırganlıklar ortaya çıkabilir. Bunun yanında ilişkilerde saldırganlık da sık görülen bir davranış türüdür ve erken veya orta çocukluğa oranla daha çok görülmektedir (Smith, 2017:70). Dönem, hırçınlık, asilik, kafa tutma davranışlarıyla gencin saldırganlık eğilimlerini içermektedir. Enerjilerini yönlendirmek konusunda sorun yaşayan gençler kolayca öfkelenip saldırgan davranışlar gösterebilirler. Ergenlik dönemindeki gençlerin hemcinsleri ve karşı cinsle ilişkilerinde zorba davranışlar

görülmektedir. Bunlar lakap takma, arkadaşlarının bir özü ile dalga geçme, aşağılama, onur kırıcı şaka yapma, hakaret etme, fiziksel şiddet uygulama vb. olumsuz akran davranışlarını kapsamaktadır (Akbaş,2006:148; Çivilidağ, 2013:13; Kulaksızoğlu, 2015:239).

Ergenlik çağına has duygulanım ve bilişsel özellikler dikkate alınmadan ailenin, çevrenin, toplumun gence kaba, katı, olumsuz, sert, ters davranışlar göstermesi saldırganlık ve şiddeti içeren davranışlarına neden olabilir. Bebeklik, çocukluk, ergenlik döneminde, belirli davranışları engellemek amacıyla, ebeveynlerin, çevrenin, sosyal çevrenin korkutmak, yıldırma gibi şiddet davranışlarına çocuğu eğitmek amacıyla başvurması, zamanla şartlı davranışların genellenmesine neden olur. Bunun sonucunda kişi yalnızca belli durumlarda değil, tüm durumlarda saldırganlık ve şiddet davranışları, gösterir (Köknel, 1996: 41-42).

Özellikle ergenlikte artan ait olmak, kabul görmek, bağlanmak gibi sosyal ihtiyaçlar, ergenin tamamen arkadaş gruplarının kontrolü altına girmesine neden olabilir. Çocuğun saldırganlık davranışları aile ve akran grupları tarafından desteklenerek pekiştirilirse, saldırganlık başat bir kişilik özelliği haline gelebilir. Bu durum, yardımseverlik veya saldırganlık içinde geçerlidir. Her iki davranışın da öğrenilmesi, aynı sosyo-psikolojik dinamiklerin etkileşimine bağlıdır. Bu bağlamda toplumumuzda saldırganlığın, erkekliğe özgü olumlu bir davranış biçimi olarak algılanması, özellikle bu cinsiyette görülen şiddete başvurma eğiliminin nedenlerini açıklamaktadır (Aydın, 2008: 60). Gençlerde önerlilik, erenlik, ergenlik dönemlerinde ortaya çıkan, acımasız, katı, keskin, kırıcı, sert, ters davranışların; kabadayılık taslayan, vuran, kıran şiddet içeren davranışların erkeklik özelliği olarak hoş görülmesi, kabul edilmesi, ailede, çevrede, toplumda anlayış ve destekle karşılanması olumlu pekiştirme işlevi görür. Fiziksel güç, kaba kuvvet, dayak, korkutma, yıldırma gibi davranışlarla çevresi üzerinde etkili olan insanların, bu davranışlarının anlayışla karşılanması olumlu pekiştirme etkisi gösterir ve bu tür davranışların artmasına sebep olur (Köknel, 1996: 44).

Model alma, her gelişim döneminde olmakla beraber, istenmeyen davranışların model alınması ergenlikte daha çok görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında: a) toplumsal norm ve değerlere ilişkin başkaldırma davranışının, ergenlikte daha sık görülmesi, b) ergenin, kendisine olumsuz hiçbir şey olmayacağını düşünmesi, c) akranların ve

akranların düşüncelerinin çok daha önemli olarak algılanması, d) eğitimin hedeflediği davranışlar göstermeyen kişilerin, kimlik arayışındaki ergenin çok yakınında bulunması, e) model alınanların, beğenilen ve yüksek statülü kişiler olarak görülmesi, f) olumlu rol modellerin çevrede bulunmaması, g) medyada yer alan kötü adam kötü kadın karakterlerinin olumsuz rol model oluşturması bulunmaktadır (Sahranç, 2010: 337).

1.5.5. Saldırganlık ve Kitle İletişim Araçları

Televizyonun gerçek hayattaki saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi, izleyicilere sahip oldukları saldırganlık davranışlarını hatırlatma, yeni saldırganca davranışlar öğretme, bunların nasıl, zaman, hangi hallerde kullanılabileceği hakkında bilgi verme ve bu yolla saldırgan davranışları arttırmak şeklinde gerçekleşebilir (Dönmez, 2014:69). Saldırgan davranışlar içeren yayınlar insanları saldırgan davranış doğrultusunda uyarmaktadır. Dövme, öldürme ve cinayet kovboy, çete ya da mafya filmlerinde her zaman yer almıştır. Fakat son yıllarda filmlerde saldırganlık davranışlarının ölçü ve canlılığını giderek artmıştır. Televizyon, programları açısından, şiddete büyük ölçüde bağımlıdır. Yetişkinler ve çocuklar için yapılan programlarının tümü her şekilde şiddet içermektedir. Bu durum ‘bu sürekli şiddet bombardımanı, davranış nasıl etkilemektedir’ sorusunu akla getirmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 436).

Gözleyerek öğrenme kuramı, öğrenmenin sadece davranış doğrudan deneyimleyerek değil, başkalarının davranışlarını ve davranışlarının sonuçlarını gözleyerek de gerçekleştiğini belirtirler. Gözlem yoluyla öğrenme kuramcıları görsel ve yazılı medyada yer alan cinsellik ve saldırganlık öğeleri içeren yayınların çocuk ve gençleri olumsuz etkilediğini savunmaktadırlar. Bu konudaki araştırma sonuçları, bu tür yayınların bireylerde saldırganlık davranışlarını arttırdığı ve halk sağlığını olumsuz yönde etkilediği yönündedir (İftar, 2013: 189). Televizyon, radyo, gazete, dergi ve internet gibi kitle iletişim araçları çocukların gelişim süreçlerini olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Televizyonda şiddet içerikli filmler, çizgi filmler izleyen çocuklar daha saldırganlık davranışları gösterebilmekte ve gerçek hayatta suç işleyebilmektedirler. Örnek olarak, Güngör ve Ersoy (1994) tarafından yapılan çalışmada okulöncesi dönemdeki erkek çocuklarının %91’inin kız çocuklarının %82’sinin televizyonda şiddet içerikli filmlerden etkilendikleri ve aynı zamanda erkek çocuklarının %76’sının şiddet kahramanlarını taklit ettikleri ortaya çıkmıştır (Akt. Ulusoy, 2008: 41).

Sahranç'a göre öğrenciler, dizi ve/ veya filmlerde, okul dışı ortamlarda gördükleri kahramanların ya da anti- kahramanların olumsuz özelliklerini model alabilirler. Sigara, alkol, esrar ve eroin kullanan, satan, para kazanıp lüks yaşadıkları düşünülen kişiler, yalnızca film ya da dizilerde ve arkadaş sohbetlerinde efsane karakterler olarak yer almazlar. Gerçek hayatta okul önlerinde, öğrencilerin serbest zaman etkinlikleri alanlarında, hatta okullarında bulunabilmektedir. Kimlik arayışında bulunan ergen, 'yetişkin', 'özgür', 'bağımsız' gibi görünen, saç-sakalı, ya da makyajıyla film yıldızlarını andırabilen, içinde hissettiği ve yücelttiği asiliğinin yansıması olarak gördüğü bu tip modelleri, farklı kimlik seçenekleri olarak değerlendirebilmektedir (Sahranç, 2010: 337).

Köknel (1996) ülkemizde televizyon izleme oranının çok yüksek olduğunu ve bu durumun, iletişimsizlik, gerçekdışı bir düş ve masal dünyasında yaşama, toplumsal yabancılaşma gibi sorunlara sebep olduğunu belirtmektedir. Zengin insanlar, toplumlar ve ülkelerin, gösterişli hayatları, tüketimi artırmak amacı taşıyan reklamlar, aile bireylerinin beklentilerinin yükselmesine sebep olmaktadır. Bu beklentilerin gerçekleşmemesinin sonuçları ise; önce aile bireyleri arasında, daha sonra, bireyle toplum arasında iletişimde bozulma, kızgınlık, öfke gibi duyguların artmasıdır (Köknel, 1996: 122). Akbağ (2012) günümüzde televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçlarının bireyin gelişimi üzerindeki etkilerinin çok büyük olduğunu ve kontrolsüz bir şekilde televizyon izlemek ve bilgisayar başında kalmak çocuğun sosyal ve kişilik gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğunu söylemektedir. Hazırlanan programların eğitsel açıdan olumsuz davranışlar içermesi (saldırganlık, aşırı gerilim, kötü alışkanlıklara model olma) önemli bir sorundur. Bu yüzden, küçük yaşlardan itibaren serbest zamanların değerlendirilmesinde ebeveyn ve öğretmenler tarafından çocuğa rehberlik yapılmalıdır (Akbağ, 2012: 41).

Yılmaz (2010) ise bilimsel gelişmeler sonucunda iletişim teknolojileri hızla geliştiğini ve kitle iletişim araçları (bilgisayar oyunları, internet de dahil) çok para kazanma amacıyla oldukları için şiddeti ve cinselliği ön plana çıkarmakta ve hedef kitle olarak da çocuklara ve gençleri seçtiklerinden söz etmektedir. Yılmaz'a göre bu durumdan en fazla sosyal gelişimlerini henüz tamamlamayan çocuklar ve gençler etkilenmektedir. Televizyonda gördüklerini gerçek sanan çocuklar birçok tehlikeye karşı açık hale gelmektedir. Kimlik arayışı içinde olan ergenler ise televizyonda gördüğü olumsuz modellerle özdeşleşmekte

ve bu durum onun kişilik ve sosyal gelişiminde olumsuz etkilemektedir (Yılmaz, 2010: 34).

1.5.6. Saldırganlık ve Anne-Baba Tutumları

Çocuklar gördüklerini ve deneyimlediklerini öğrenmektedirler. Devamlı olarak kavgaya eden, çocuklarına bağırıp çağıran ve çocuklarını saldırgan davranışlar göstermeleri konusunda teşvik eden ebeveynlerin çocukları saldırgan olmayı öğrenmektedirler (Akt. (Mercan, 2010: 35). İnsanlar, hayatın her döneminde ve yaşta toplumsallaşma süreciyle farklı ve yeni davranışlar öğrenirler. Özellikle çocuklar ve gençler davranış, tutum, eylemleri örnek alma veya sosyal öğrenme ile öğrenmektedirler. Çocuklar ve gençler kişiliklerini, anne-babalarında, yakın ve uzak çevrelerinde, toplumda karşılaştıkları örneklerle kazanmakta, geliştirmektedir. Bu örneklerin içinde saldırganlığın ve şiddet davranışlarının bulunması, benzer davranışları gösteren kuşakların yetişmesine sebep olur (Köknel, 1996: 45). Saldırgan aynileşme olarak isimlendirilen bir mekanizma sonucunda çocuğun ailesi saldırgan oldukça bu saldırganlığın çocuğun kişilik gelişimini etkilediği, böyle ailelerde yetişen çocuklarda intihar, suçlu davranışlar, fahişelik, cinsel suçlar vb. davranışların ortaya çıktığı yapılan araştırmalar ile sonucu ortaya çıkmıştır (Akt. Başaran, 2008: 38).

Aile içi şiddeti araştıran çalışmalar, çocukluk ve ergenlik döneminde dayak yemenin hayatın sonraki dönemlerinde eşe yönelik şiddet davranışlarında önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukluk döneminde şiddetle karşılaşan çocuk yaşamının sonraki dönemlerinde yalnızca kendi çocuklarına değil diğer insanlara da şiddet uygulamaktadır. Çocukluk döneminde maruz kalınan fiziksel ceza neticesinde ilerleyen yıllarda görülen saldırganlık erkeklerde kızlara göre daha çok görülmektedir (Akt., Özcan ve Elyas, 2012: 222). Fiziksel ceza, çocuğun kaygı yaşamasına ve içine kapanmasına ve kendini değersiz, çaresiz hissetmesine, benlik kavramının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Fiziksel ceza ile özsaygının azalması ve psikolojik sorunlar arasında mutlak bir ilişki mevcuttur. Fiziksel ceza, çocukta saldırganlık ve şiddet davranışlarına neden olmaktadır (Akt. Arslantaş, 2014: 56). Saldırganlık davranışı gösteren çocuklar, dürtülerini dizginlemeyi öğrenememiş çocuklardır. Anne-babanın tutumu çok sert, hoşgörüsüzdür veya tutarsızdır. Gevşek bir tutumla yetişen çocuklar da saldırgan olabilirler. Bu çocuklar neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğrenemezler, kendisine sınır

konmadığı için kurallara uymakta ve toplumsal kuralları benimsemekte sorun yaşarlar (Yörükoğlu, 1978: 262).

Otoriter anne babalar itaatkarlığa çok önem vermekte ve gençleri kendi kurallarına uydurmak için sıkı disiplin ve cezalandırmayı kullanmaktadırlar. Otoriter ailelerden gelen erkek çocuklarının nispeten daha saldırgan olduğu, kızların ise bağımlı ve itaatkâr olduğu görülmüştür (Plotnik, 2009: 413). Model alma yoluyla öğrenme, çocuğun yaşamının tüm alanlarında çok önemli bir etki oluşturmaktadır. Çocuğun hayatında anne ve baba en önemli yere sahiptir. Bunun yanında kardeşler, öğretmenler ve arkadaşlar da çok önemlidir. Bu nedenle anne babalar ve öğretmenler, çocuklar için rol modelleri olarak çok önemli sorumluluklara sahiptir (Bilgin, 2013: 106). Ebeveynlerin çocuğun yetiştirme sürecinde izlediği tutum ve davranışların da özellikle kişilik gelişimi ve sosyal gelişim açısından önemi büyüktür. Aşırı otoriter ve baskıcı bir anne-baba tutumuyla büyüyen çocuklar genellikle içe kapanık ya da tam tersine asi ve saldırgan davranış özellikleri göstermekte, şiddet ve baskı gören çocuk girdiği arkadaş gruplarında diğerleri üzerinde baskı kurarak veya şiddet uygulayarak isteklerine ulaşmaya çalışmaktadır (Akbağ, 2012: 40-41).

Çocuklarını reddeden, şımartan ve baskı uygulayan ailelerde büyüyen çocuklar en fazla saldırganlık gösteren çocuklardır. Bir anne-baba, çocuğunu akranlarına saldırganlık gösterdiği için cezalandırmakta, çocuğun başkalarına vurmaktan çekinir hale gelmesini beklemektedirler. Ana babasının fiziksel ceza uygulayan davranışları çocuk için model olmakta ve çocuk fiziksel saldırganlık davranışlarını öğrenmekte ve anne-babasını model almaktadır (Başal, 2012: 174).

1.5.7. Saldırganlık ve Toplumsal Etkenler

Kırsal bölgelerden kentlere doğru yaşanan göç, bireyin yaşadığı sosyal çevrede öğrendiği davranışlarla, göç ettiği çevrede geçerli olan davranışlar, arasında kültür çatışması yaşanmasına neden olur. Kazanılmış davranış kalıpları, örnekleri, ilkeleri, kuralları, yaptırımları artık geçerli değildir. Göçle gidilen çevrede geçerli olan davranış kalıpları, örnekleri de birey üzerinde etkili değildir. İnsanları bir araya getiren, bütünleşmelerini sağlayan ortak amaçlar, beklentiler hızla çözülür. Amaçsız, beklentisiz, yaşam biçimi

duyarsız, donuk, ilgisiz ya da saldırgan insanların ortaya çıkmasına sebep olur (Köknel, 1996: 174).

Aile içinde; genç yaşta anne-baba olmak, işsizlik, düşük eğitim seviyesi, yoksulluk, ailede madde kötüye kullanımı ya da alkol bağımlılığı, aile içinde geçimsizlik, çocuk sayısının çok olması vb. faktörler çocuğa yönelik şiddetin artmasının nedenleri arasındadır. Okulda ise; sınıfların çok kalabalık olması, sosyal baskılar, dayanın bir disiplin aracı olarak benimsenmesi ya da öğretmenin kişiliğine göre şiddet davranışlarında artışlar görülebilmektedir (Özcan ve Elyas, 2009: 222).

1.5.8. Türkiye’de Saldırganlık Konusunda Yapılan Çalışmalar

Arıcak’ın 1995 yılında Trakya Üniversitesi’nin farklı fakülte ve meslek yüksekokullarında öğrenim gören toplam 550 öğrenci üzerinde yürüttüğü çalışmada, cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış ve erkeklerin saldırganlık düzeyi kızların saldırganlık düzeyinden daha yüksek çıkmıştır. Aynı çalışmada benlik saygısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Arıcak, 1995:82).

Tuzgöl (1998) yaptığı çalışmada, farklı ebeveyn tutumlarına sahip ortaöğretim öğrenim gören öğrencilerin, cinsiyet, okul türü, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre saldırganlık düzeylerini araştırmıştır. Araştırmanın örneklem grubu Ankara’nın Yenimahalle ilçesinde bulunan 7 farklı lisede okuyan 465 oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Saldırganlık Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu, Ana-Baba Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma neticesinde ebeveyn tutumu ile cinsiyet, yaş, okul türü, anne-babanın eğitim düzeyi değişkenlerinin saldırganlık düzeylerine ortak etkilerinin anlamlı olmadığı; cinsiyet ve okul türü değişkenlerinin ise saldırganlık düzeylerine anlamlı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Öztürk, 2008:61).

Sili’nin 2010 yılında Erzurum il merkezinde beş lisede lise 1,2 ve 3. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 432 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, kızların erkeklerden daha az saldırgan olduğu, yaş değişkeni, kardeş sayısı, sınıf, anne eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi değişkenleri açısından saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır. Aynı çalışmada, öğrencilerin serbest zamanlarında internette dolaşma sürelerine göre saldırganlık düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırmada, nadiren internette dolaşanların en düşük saldırganlık

düzeylerine, internete her zaman girenlerin ise en yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Sili, 2010: 155-157).

Eroğlu'nun 2007-2008 öğretim yılında Konya ilinde liselerde okuyan ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde yükseköğretime devam eden 1294 lise, 948 toplam 2242 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne eğitim durumu ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde ise, anneleri liseden ve üniversiteden mezun olan ortaöğretim öğrencilerinin anneleri ilkokuldan mezun olan ortaöğretim öğrencilerine oranla daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişki incelendiğinde ise, günlük televizyon izleme süresi arttıkça saldırganlık davranışlarının arttığı ortaya çıkmıştır. Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin dizi film izleme durumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise, dizi film izleyen lise ve üniversite öğrencilerinin izlemeyen öğrencilere oranla daha çok saldırganca davrandıkları bulunmuştur. Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinde günlük internete girme süreleri ile saldırgan davranışlar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre günlük internet kullanım süresi yükseldikçe saldırganlık davranışları da artmaktadır (Eroğlu, 2009: 161-171).

Kula'nın 2006 yılında İstanbul'da 316 erkek ve 22 kız meslek lisesi öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada, 11. sınıf (lise3) öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin 10. sınıf (lise 2) ve 12. sınıf (lise 4) öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada cinsiyet, yaş dağılımı, anne-babanın eğitim durumları, anne-babanın iş durumları, anne-babanın sağ olmaları, ailenin ev durumu, kardeş sayısı değişkenleri ile saldırganlık arasında ise anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır (Kula, 2008: 78-82).

Ağlamaz'ın 2005-2006 eğitim-öğretim yılında Çorum ilinde lisede öğrenim gören 577 kız 646 erkek toplam 1223 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin diğer liselere devam eden öğrencilere daha yüksek, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesinde okuyan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ise diğer liselerde okuyan öğrencilere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada cinsiyet ve sınıf düzeyi ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Anne öğrenim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında

anlamli bir iliski bulunmuştur. Anne öğrenim düzeyi ortaokul olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu, anne öğrenim düzeyi yüksekokul-üniversite olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada baba öğrenim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir iliski bulunmuştur. Baba öğrenim düzeyi ilkokul olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu, baba öğrenim düzeyi yüksekokul-üniversite olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ailenin aylık gelir düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir iliski bulunmuş ve ailenin aylık gelir düzeyi düştükçe öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin arttığı bulunmuştur (Ağlamaz, 2006: 75-82).

Yılmaz'ın 2008 yılında yaptığı çalışmada cinsiyet ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Kız öğrencilerin, edilgen saldırganlık davranışlarını erkek öğrencilere göre daha fazla ortaya koydukları bulunmuştur. Aynı çalışmada yaş değişkeni, sınıf düzeyi, ailedeki kişi sayısı, anne-babanın öz/üvey olması, anne-baba eğitim durumu, anne-babanın iş durumu değişkeni ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Yılmaz, 2008: 51-53).

Başaran'ın 2008 yılında 264 kız ve 460 erkek toplam 704 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu, sınıf düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyinin de arttığı, anne eğitim düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında pozitif bir iliski olduğu, anne eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin de arttığı, baba eğitim durumu, kardeş sayısı ve dünyaya geliş sırası çocukların saldırganlık düzeyi arasında bir iliski olmadığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada anne-babanın birlikte-boşanmış olması, anne-babadan birinin ölme durumu ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri en yüksekte en düşüğe doğru sıralandığında, anne-babasından biri ölmüş öğrencilerin birinci sırada, anne-babası boşanmış çocukların ikinci sırada ve anne-babası birlikte olan çocukların ise en düşük saldırganlık düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Okul türü ve saldırganlık değişkenleri arasındaki ilişkide ise, meslek lisesinde okuyan öğrencilerin en yüksek saldırganlık düzeyine sahip olduğu, Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin ikinci sırada yer aldığı ve

düz lisede okuyan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ise en düşük düzeyde olduğu bulunmuştur (Başaran, 2008:87-96).

Öztürk'ün 2007-2008 öğretim yılında Malatya ilinde çeşitli liselerde okuyan 537'si kız, 693'ü erkek toplam 1230 9. sınıf öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada ise, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olduğu, meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, Anadolu lisesi, genel lise ve fen lisesinde okuyan öğrencilerden yüksek olduğu, anne-baba eğitim düzeyinin, aile gelir düzeyinin öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Aynı çalışmada, anne-baba tutumu reddedici olan algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anne-baba tutumu otoriter, koruyucu ve demokratik olarak algılayan öğrencilere göre yüksek olduğu, yaş ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki de ise 16 yaş ve üzeri olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, 13 yaş, 14 yaş ve 15 yaşında olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Öztürk, 2008:133-134).

Saydanoğlu'nun 2010-2011 öğretim yılında Kocaeli ilinde 225 lise öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin benlik saygısı ile saldırganlık düzeyleri arasında negatif ilişki olduğu, lise son sınıf öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin düşük, öfke ve saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Saydanoğlu, 2011: 59).

Yalçın'ın Ankara'da lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ailelerinden algıladıkları destek düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin, ailelerinden algıladıkları destek düzeyi orta ve yüksek olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu; ailelerinin gelir durumunu yüksek algılayan öğrencilerin orta ve düşük düzeyde algılayan öğrencilere göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin ailesinde şiddet uygulanmayan öğrencilere göre daha saldırgan olduğu; öğretmenlerinden memnun olmayan öğrencilerin öğretmenlerinden memnun olan öğrencilere göre daha saldırgan olduğu, babaları alkol kullanan öğrencilerin babaları alkol kullanmayan öğrencilere göre daha saldırgan olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada cinsiyet, sınıf, ailedeki tartışma ve kavga durumu, algılanan anne-baba tutumları, okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma değişkenleri ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yalçın, 2004: 125-126).

1.5.9. Yurtdışında Saldırganlık Konusunda Yapılan Çalışmalar

Anderson ve Murphy (2003)'nin yaptıkları çalışmada, gençlerde şiddet içerikli videolar ve oyunlarla saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonunda, şiddet içerikli, filmler, videolar ve oyunların gençlerde saldırganlık davranışlarını tetiklediği bulgusuna ulaşılmıştır (Akt. Kula, 2008:35).

Acher ve Parker (1994)'in ergenlerin saldırganlık eğilimleri ve saldırganlık biçimlerini inceledikleri, çalışmada erkeklerin kızlara oranla saldırganlığa yanıt vermek için daha hazır oldukları ve erkeklerin saldırganlığı kızlara oranla daha çok doğrudan ifade ettikleri bulunmuştur. Gladue (1991)'nin üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, erkeklerin kızlara göre fiziksel ve sözel saldırganlığı daha çok kullandıkları ve bunun yanında kızlara göre daha düşük engellenme eşiğine ve daha çok içgüdüsellığe sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca kızların çatışmadan kaçma eğiliminde oldukları bulunmuştur. Harris (1992)'in yaşları 17-28 arasında değişen 416 üniversite öğrencisiyle yaptığı çalışmada, erkeklerin kadınlara göre daha çok saldırganlığa maruz kaldığı ve saldırgan davranışlar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadınların psikolojik saldırının açık türlerini ve daha az şiddet içeren türlerini gösterdikleri, erkeklerin ise fiziksel saldırganlığa daha meyilli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Yılmaz, 2008:19).

Giles ve Heyman (2005)'in ergenlik döneminde cinsiyetle saldırganlık arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, 21 erkek ve 20 kız toplam 41 kişilik örneklem grubu üzerinde çalışmışlar, erkeklerin saldırganlık ortalamalarının kızların saldırganlık ortalamalarından daha yüksek olduğu, erkeklerin kızlara oranla daha fazla saldırgan davranma eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır (Akt. Ağlamaz, 2006:21).

Moses (1999)'in yaptığı çalışmada düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen lise öğrencilerinde şiddet sergileme, depresyon düzeyi ve düşmanlık duyguları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda erkeklerin kızlara göre daha fazla şiddet içeren davranışlar gösterdiği, erkek ve kızların aile üyelerine eşit düzeyde şiddet gösterdiği, erkeklerin arkadaşlarına ve yabancılara daha fazla şiddet gösterdiği ortaya çıkmıştır (Akt. Yalçın, 2004:50).

Kawamura (2005) yaptığı çalışmada, çocukların saldırganlık düzeyleri ile anne-babalarının saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmada

saldırganlık ölçeği kullanılmıştır ve ebeveynlerin yüksek saldırganlık seviyelerinin çocuklarda da görölüp görölmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda anne-babaların eğitim düzeylerinin çocukların saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanları etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Sonuçta, anne-babaların ve çocukların saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlar ve anne-babaların eğitim düzeyi çocukların saldırganlık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Akt. Öztürk, 2008:55).

BÖLÜM 2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, kullanılan veri toplama araçları ve elde edilen verilerin istatistiksel analizi üzerine açıklamalar yapılmıştır.

2.1. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bu araştırma nicel bir araştırmadır. Nicel araştırma, araştırma konusu evrende incelenen olay, durum vb. sonuçların sayısal düzlemde sınıflandırılarak bir araya getirilebildiği durumlarda kullanılan bir genelleme yöntemidir. Araştırmalar, toplanan verilerin kullanılarak tanımlanan evren için genel kuralların tanımlanması için yapılır (Sayım, 2019:58).

Bu araştırma genel tarama modeli ile yapılmıştır. Tarama, geçmiş zamanlarda veya şimdi yaşanan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi hedefleyen araştırma modelidir. Araştırma konusu olan olayı, bireyi veya nesneyi, kendi şartlarında ve olduğu gibi tanımlamak amacı taşıyan bir araştırma türüdür. Araştırma konusunu değiştirmek, etkilemek söz konusu değildir. Tarama modelleri genelde mevcut durum veya gerçekliği var olduğu şekliyle araştırıp açıklamayı amaçlamaktadır. Tarama modeli; nesne, olgu, olay, birey vb. ilgili bugünkü veya geçmişteki verilerin tümünün incelenmesi mantığına dayanır. Böylelikle, incelenen olguya ait dağınık veriler toparlanabilir, sınıflandırılabilir, düzenlenebilir ve çözümlenebilir (Karasar,2016:109; Şimşek,2015:92). Tarama modellerinde amaçlar genelde, ‘Ne idi?’, ‘Nedir?’, ‘Neden oluşmaktadır?’, ‘Ne ile ilgilidir?’, biçiminde soru cümleleriyle ifade edilir ve yapılan çalışma bu sorulara yanıt bulmak için yürütülür (Cebeci, 2010:14). Sosyal bilimlerde çok sık başvuru alan tarama modeli araştırmalar, büyük gruplar üzerinde yapılan, grup üyelerinin bir olgu ve olaya ilişkin görüşleri, tutumlarının öğrenilmeye çalışıldığı, olgu ve olayları betimlemeye çalışılan araştırmalardır. Araştırmacı burada var mevcut durumu detaylı bir şekilde betimlemek ve durumla ilgili detaylı bilgi edinmek için çalışmaktadırlar (Karakaya, 2011: 59). Tarama araştırmaları genelde büyük bir topluluğun mevcut durum ile ilgili görüşlerinin, tutumlarının, inançlarının vb. gibi açıklanmasında ve belirlenmesinde kullanılan araştırmalardır. Bir evrenin kendine özgü niteliklerini anlamlandırabilmek amacıyla kullanılan araştırma yöntemi tarama yöntemi olarak ifade edilebilir (Akt. Yıldırım,2018:10). Genel tarama modeli, çok fazla bireyden meydana gelen bir evrende,

evrenle ilgili genel bir yargıya ulaşmak için evrenin tümü veya evrenden alınan bir örneklem üzerinde yapılan araştırmalardır (Karasar,2016:110). Bir araştırmanın tarama olarak değerlendirilebilmesi için; araştırma evrenini temsil edecek bir örnekleme sahip olması, verilerin standart bir veri toplama aracı ile ve sistemli bir biçimde toplanması, verilerin istatistiksel olarak analiz edilmesi gereklidir (Akt. Şavran, 2015:85). Tarama araştırmaları geniş grupları içeren bir araştırma çeşididir. Gerçekte araştırmaya konu olan evrenin tamamının incelenmesi mümkün değildir ve gereksizdir. Bu sebeple evreni temsil edecek bir örneklem üzerinde yapılan alan araştırmasıyla veriler toplanır (Gökçe, 1999:70).

Genel tarama modelleri ‘tekil tarama modeli’ ve ilişkisel tarama modeli’ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İlişkisel tarama modeli, genelde birden çok değişken arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinde kullanılan modeldir. İlişkisel tarama modeli, genelde birden fazla değişken arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Korelasyon, t-testi, varyans analizi ve çoklu regresyon gibi istatistiksel teknikler aracılığıyla değişkenlerin arasındaki ilişkiler tespit edilebilmekte veya grupların ortalamaları karşılaştırılabilmektedir (Şimşek, 2015: 92).

Araştırmada öğrencilerin kendileri ve aileleri ile ilgili demografik verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Benlik saygısı düzeyini ölçmek için Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, saldırganlık düzeyini ölçmek için Buss ve Perry tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği’nden yararlanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın genel amacı ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıf öğrencilerinde saldırganlık düzeylerinin benlik saygısı düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediğinin saptanmasıdır.

2.3. Alt Problemler/Araştırma Soruları

Bu araştırmada yukarıdaki genel amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Ergenlik dönemi öğrencilerinin benlik saygısı puanları ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

- 2) Ergenlik dönemi öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamalarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3) Ergenlik dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde yaşa göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 4) Ergenlik dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde okul devamsızlık süreleri açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 5) Ergenlik dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde okuldaki başarı durumlarını değerlendirme durumları açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 6) Ergenlik dönemi öğrencilerinin günlük olarak internette geçirdikleri süreye göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 7) ergenlik dönemindeki gençlerin günlük televizyon izleme süreleri ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.4. Evren ve Örneklem

Bu araştırmada tesadüfi örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Ana kütleden örnek içerisinde yer alacak kişilerin tesadüfi veya tesadüfi olmaksızın (kasıtlı veya iradi) seçilmesine göre yapılan örnekleme tesadüfi ve tesadüfi olmayan örnekleme denir. Tesadüfi örnekleme ana kütledeki her bir bireyin örneklem içerisine alınma şansı veya olasılığı önceden bellidir (Kurtuluş, 2010:60). Örneklem içine alınan bireyin ve objenin yerine başka bir bireyin veya objenin koyulmadan örneklemin seçilmesidir. Örneklem temel olarak alınan listeden seçilen her kişi ve objenin yerine başka bir kişiyi veya objeyi koymadan örneklem seçilmesi basit tesadüfi yöntemin temelini oluşturmaktadır (Aziz, 2010: 50).

Basit tesadüfi örnekleme ana kütleli temsil edebilecek bir örnek büyüklüğünün belirlenip, bu sayı kadar örnek kütleli tesadüfi olarak seçilmesidir (Küçük, 2016: 99). Basit tesadüfi örneklem seçim tekniği, her bireyin örneklem içine seçilme ihtimalinin başka bireylerle eşit olması, bir örneklem çerçevesinin oluşturulması ve örneklem elemanlarının bu listeden tamamıyla rastgele olarak seçilmesidir (Şavran, 2015: 148). Basit tesadüfi örnekleme, örnek bireylerinin önceden bilinen bir ihtimalle rastgele bir şekilde belirlendiği örnekleme yöntemidir ve bu ihtimal her bir kişi için n/N kadardır.

Basit tesadüfi örnekleme yönteminde örnek bireyleri tam bir tesadüfi süreç yardımıyla seçmek gerekmektedir (Kurtuluş, 2010:61).

Araştırmanın evrenini 2017-2018 öğretim yılında İstanbul Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Üsküdar Anadolu Lisesi ve Ümraniye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 135'i kız, 134'ü erkek olmak üzere 114 Anadolu lisesi, 155 meslek lisesi öğrencisi toplam 269 öğrenciden oluşmaktadır.

2.5. Varsayımlar

- 1) Araştırmaya katılan öğrenciler anketlere samimi ve içten cevap vermişlerdir.
- 2) Örneklem evreni temsil etme yeterliliğine sahiptir.

2.6. Kapsam ve Sınırlılıklar

- 1) Bu araştırma 2017-2018 öğretim yılında İstanbul ili Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıfa devam eden öğrenciler ile sınırlıdır.
- 2) Araştırmadan elde edilen bulgular, deneklerin ölçeklere verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

2.7. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın genel evrenini 2017-2018 öğretim yılında İstanbul İli sınırları içerisinde Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde bulunan ortaöğretim 9 10. 11. 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evreni oluşturulurken tesadüfi örnekleme yoluna başvurulmuştur. Araştırmanın örneklemi ise İstanbul ili sınırları içerisinde bulunan Haydarpaşa Lisesi ve Ümraniye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 135 kız, 134 erkek toplam 269 lise öğrencisinden oluşmaktadır.

2.8. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin kendileri ve aileleri ile ilgili verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu hazırlanarak bağımsız değişkenlere yönelik bilgiler toplanmıştır. Benlik saygısı düzeyini belirlemek için Rosenberg Benlik

Saygısı Ölçeği, saldırganlık düzeyini belirlemek için Buss ve Perry tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır.

2.8.1. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ)

Günümüzde benlik saygısı düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Rosenberg (1963) tarafından geliştirilmiştir, ergenlik dönemindeki gençlerin benlik saygısı seviyelerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Ölçeğin orijinal hali New York’ da tesadüfi yöntemle belirlenen 10 farklı okuldan toplamda 5204 ortaöğretim öğrencisine yapılan uygulama sonucunda oluşturulmuştur. Ölçek içerisinde Guttman ölçüm biçiminde düzenlenmiş 10 madde bulunmaktadır. Likert tipi ölçek içerisinde dört seçenek içinden maddeler tercih edilmektedir. Kişiden ölçek içerisindeki maddelerin kendisini ne kadar tanımladığını seçmesi ve genel olarak kendisini değerlendirmesi istenmektedir. Bu durum ölçekte cevaplama yönergesi olarak yer almaktadır. Ölçekteki maddelerin yarısı “Bazı pozitif özelliklerim olduğunu düşünüyorum” gibi pozitif (olumlu) cümlelerle, diğer yarısı ise “Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum” gibi negatif (olumsuz) düşünceleri ifade edecek şekilde oluşturulmuştur. Kişiden bu cümlelerin her birini değerlendirerek “çok doğru”, “doğru”, “yanlış” “çok yanlış” şıklarından bir tanesini seçmesi istenmektedir. Ölçek içerisinde maddeler karışık biçimde yer almaktadır. Ölçekte yer alan ilk üç madde kendi aralarında, dördüncü ve beşinci maddeler kendi aralarında, dokuzuncu ve onuncu maddeler kendi aralarında puanlanmaya tabi tutulmaktadır. Altıncı, yedinci ve sekizinci maddeler ise ayrı ayrı puanlanmaya tabi tutulmaktadır. İşaretlemenin sonucunda kişi kendisini negatif değerlendirirse “1” ile, pozitif değerlendirirse ise “0” ile puan verilmektedir. Bu değerlendirmenin neticesinde elde edilen puanlar “0” ile “6” arasında farklılık göstermektedir. Benlik saygısı alt kategorisinde 0-2 puan yüksek, 2-4 puan orta, 5-6 puan ise düşük kendilik saygısını göstermektedir (Akt. Koçak, 2008: 59).

Ölçek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Çuhadaroglu (1986) tarafından yapılarak Türkçe’ ye uyarlanmıştır. Benlik saygısı kategorisinin geçerliliğini tespit etmek amacıyla psikiyatrik görüşme ile ortaöğretim öğrencilerinin kendilerine ait düşüncelerine göre, öğrencilerin benlik saygıları, yüksek, orta ve düşük biçiminde sınıflandırılmıştır. Öğrencilerin görüşlerinden ve benlik saygısı ölçeğinden alınan neticeler arasındaki ilişkiler hesaplanmış ve geçerlilik oranının .71 olduğu belirtilmiştir. Rosenberg Benlik

Saygısı Ölçeğinin, güvenirlik çalışmaları test-tekrar test yöntemi ile Ankara ilinde öğrenim gören ve rastgele belirlenen 125'i kız, 80'i erkek olmak üzere toplam 205 9-10-11. sınıf öğrencilerine uygulanarak yapılmıştır. Uygulama sonucunda test-tekrar test yöntemi ile tespit edilen güvenirlik katsayısı .70 çıkmıştır. Türkiye'de gençlerle yapılan özsaygı konusundaki birçok çalışmada "Rosenberg Benlik Saygısı Envanteri"nin kullanılmakta ve güvenirlik değerlerinin .75 ve .93 arasında değişen düzeylerde yüksek değerlere sahip olduğu rapor edilmektedir (Akt. Koçak, 2008: 60).

2.8.2. Saldırganlık Ölçeği

Saldırganlık Ölçeği (Aggression Questionnaire) Buss ve Perry (1992) tarafından saldırganlığı ölçmek için geliştirilmiş bir ölçektir. Saldırganlığı dört boyutta incelemektedir, saldırganlığın nasıl yansıtıldığını da tanımlamaktadır ve birçok araştırmada kullanılmaktadır. Kendini değerlendirme tekniğine dayanan ölçek toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipinde geliştirilmiştir ve bireylerin ifadelerin kendilerine ne kadar uygun olduğunu 'Hiç Uygun değil' den 'Tam Uygun'a kadar değerlendirmeleri istenmektedir. Saldırganlık ölçeği, yapılan faktör analizleri sonucunda 'fiziksel saldırganlık', 'sözel saldırganlık', 'öfke', 'düşmanlık' olmak üzere dört alt ölçekten oluşturulmuştur. Ölçekte bulunan 8,10,11,17,23,24,25,27. maddeler fiziksel saldırganlığın; 1,4,6,20,26. maddeler sözel saldırganlığın; 3,7,12,16,19,22,29,32. maddeler öfke alt boyutunun; 2,5,9,21,28,31,33. maddeler düşmanlık alt boyutunu boyutunun ölçülmesi amacıyla konulmuştur. Ölçek Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek, DSM IV teşhis ölçütleri açısından hiçbir teşhis almamış, sağlıklı ve gönüllü 300 kişiye test-tekrar test biçiminde iki kere uygulanmıştır. Sonuçta ölçeğin Türkçe uyarlamasının yüksek derecede güvenilir iç tutarlığa sahip olduğu bulunmuştur. Cronbach alfa katsayısı:0,915 olarak bulunmuştur. Test yeniden test korelasyonu güvenirliği r: 0,482-0,760, p:0,000; alt ölçekler test yeniden test güvenirliği fiziksel saldırganlıkta r:0,847; sözel saldırganlıkta r:0,696; öfkede r:0,746; düşmanlıkta r:0,810; dolaylı saldırganlıkta r:0,743; toplam saldırganlıkta r:0,857, p:0,000 olup yüksek düzeyde güvenirlik elde edilmiştir (Akt. Kula, 2008: 52-53).

2.8.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan ortaöğretim 9. ve 10. 11. 12. sınıf öğrencilerinin cinsiyet, yaş, ana-baba eğitim durumu, ailenin ekonomik durumu, televizyon izleme süresi, televizyonda izlenen programların türünü, internette geçirilen süreyi tespit etmek amacı ile araştırma kapsamında bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından, ilgili kaynaklardan edinilmiş olan bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

2.9. Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verileri, İstanbul ili Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde bulunan lise öğrencilerinden toplanmıştır. Uygulama için liselere araştırmacı tarafından gidilmiş, daha önceden tesadüfi olarak seçilmiş 9. 10. 11. 12. sınıf öğrencilerine ölçekler uygulanmıştır. Araştırma ve ölçek hakkında bilgi verildikten sonra ‘Kişisel Bilgi Formu’, ‘Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği’ Saldırganlık Ölçeği’ birlikte verilmiştir. Uygulama ortalama 1 ders saati sürmüştür. Uygulamaya katılan öğrencilerden isimlerini yazmaları istenmemiş, verilerin yalnızca yüksek lisans çalışması için yapılan bilimsel bir araştırmada kullanılacağı öğrencilere açıklanmıştır. Uygulama 2017-2018 öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Eksik ve/veya yanlış doldurulmuş olan 22 form değerlendirme dışında tutulmuştur.

2.10. Verilerin İstatistiksel Analizi

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizinde kullanılan analiz teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2.10.1. Parametrik Olmayan Testler

Parametrik olmayan testler, sıra puanları ölçülen iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklarlar. Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanımının uygun olmadığı hallerde (veriler sıralama düzeyinde olduğu, normal dağılım göstermediği veya birey sayısının 30’dan az olduğu durumlarda) kullanılmaktadır (Turgut, 2011:201).

2.10.1.1. Bağımsız Gruplar Mann-Whitney U Testi

Bağımsız iki grubu nicel bir değişken açısından karşılaştırmak amacıyla yararlanılan test tekniğidir. Bu testi kullanabilmek için gruplardan herhangi birisinin veya her ikisinin

normal dağılım göstermemesi gerekmektedir. Mann-Whitney U Testi, gerçek gözlemlerin yerine sıralama puanlarını kullanmaktadır. İki örnek tek bir gözlem dizisine çevrilerek sıralama puanlarına çevrilir. Bu sıralama puanlarının 1.örneğe ait değerlerinin toplamı R1, 2.örneğe ait değerlerinin toplamı R2 bulunmaktadır. Sıra toplamlarının birim sayısına bölünmesiyle sıra ortalamaları hesaplanmaktadır. Gruplar arası değerlendirmeler bu ortalama değerleri ile yapılmaktadır (Özdamar, 2004: 490).

2.10.1.2. Kruskal-Wallis H Testi

Bağımsız k grubun ($k > 2$) nicel bir değişken açısından karşılaştırılması amacıyla yararlanılan test tekniği Kruskal-Wallis H testidir. Bu testi kullanabilmek için gruplardan herhangi birisinin veya her ikisinin normal dağılım varsayımını sağlamaması gerekmektedir. Kruskal-Wallis H Testi, parametrik tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifidir. Gerçek gözlem değerlerinin yerine sıralama puanları kullanılarak test uygulanmaktadır. Sıra toplamlarının birim sayısına bölünmesiyle sıra ortalamaları hesaplanmaktadır. Gruplar arası değerlendirmeler bu ortalama değerlerle yapılmaktadır (Özdamar, 2004: 490).

2.10.1.3. Korelasyon Testi

Korelasyon iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü gösterir. Korelasyon iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi araştırır. Değişken birçok değere sahiptir ve bir değişkendeki değerlerin başka bir değişkendeki değerlerle ilişkisinin belirlenmesi korelasyon katsayısı ile gösterilir (Subaşı, 2007:22). Korelasyonel araştırmada araştırmacı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını araştırmaktadır. Değişkenler arasında pozitif ilişki, negatif ilişki olabilir veya ilişki olmayabilir. Ölçümler arasındaki güçlü ilişki korelasyon katsayısı ile ifade edilir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında bir değer alabilir (Yurtal 2010:11).

Boyutların puanları için yapılan normallik analizine göre normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Buna göre puanların 2 gruplu kategorik değişkenlere göre farklılık gösterme durumu Mann Whitney testi ile 3 ve daha fazla değişkenlere göre farklılık göstermesi durumu Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Puanların birbirleri ile ilişkilerinin analizinde parametrik olmayan Spearman korelasyon ilişki testi kullanılmıştır.

Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı, sıra puanları kullanılarak ölçülen iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılır. Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısını kullanmanın uygun olmadığına (verilerin sıralama düzeyinde olduğu durumlarda, verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda veya birey sayısının 30'dan az olduğu durumlarda) kullanılmaktadır (Turgut, 2011:201).

BÖLÜM 3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın problemlerine cevap vermek amacıyla toplanan verilerin istatistiksel analizi sonucu elde edilen bulgulara, problem sırasına göre yer verilmiştir.

3.1. Demografik Özellikler

Tablo 1:
Kişisel Bilgiler

		n	%
Lise Türü	Anadolu Lisesi	114	42,5
	Meslek Lisesi	155	57,5
Sınıf	9.sınıf	61	28,5
	10.sınıf	48	22,4
	11.sınıf	61	28,5
	12.sınıf	44	20,6
Cinsiyet	Kız	135	50,2
	Erkek	134	49,8
Yaş	15	66	24,7
	16	68	25,5
	17	71	26,6
	18	60	22,5
	19	2	,7
Okulunuzun başarı durumunu nasıl görüyorsunuz?	Çok iyi	20	7,5
	İyi	100	37,3
	Orta	113	42,2
	Zayıf	35	13,1
Kardeş sayısı	Tek kardeş	57	21,4
	2 veya 3 kardeş	180	67,7
	4 veya daha fazla	29	10,9
Anneniz bir işte çalışıyor mu?	Evet	73	27,3
	Hayır	194	72,7
Annenizin eğitim düzeyi	Yok	8	3,0
	İlkokul	106	39,6
	Ortaokul	67	25,0
	Lise	44	16,4
	Üniversite	37	13,8
	Lisansüstü eğitim	6	2,2
Babanızın eğitim düzeyi	Yok	5	1,9
	İlkokul	79	30,0
	Ortaokul	58	22,1
	Lise	69	26,2
	Üniversite	44	16,7
	Lisans üstü eğitim	8	3,0
Okuldaki arkadaşlarınızla ilişkilerinizden ne derece memnunsunuz?	Fikrim yok	21	8,0
	Memnun değilim	27	10,2
	Genellikle memnunum	85	32,2
	Memnunum	90	34,1
	Çok memnunum	41	15,5
Anne ve babanızla ilgili hangisi size uygundur?	Annem babam bir arada yaşıyorlar	233	87,9
	Annem babam boşandılar	21	7,9
	Annem öldü	1	,4
	Babam öldü	9	3,4
	Başka	1	,4
Okula devamsızlık durumunuz	0-7 gün	229	86,1
	8-14 gün	34	12,8
	15-20 gün	3	1,1
Günlük televizyon izleme süreniz	2 saate kadar	170	66,1
	2-4 saat	56	21,8
	4-5 saat	15	5,8

	5 saatten fazla	16	6,2
Televizyonda izlemeyi tercih ettiğiniz dizi film türleri	Mafya dizileri	43	18,5
	Komedi dizileri	108	46,4
	Gençlik dizileri	82	35,2
Günlük olarak internette geçirdiğiniz süre	2 saate kadar	136	52,3
	2-4 saat	56	21,5
	4-5 saat	28	10,8
	5 saatten fazla	40	15,4

3.2. Normallik Testi Analizi

Tablo 2:
Normallik Testi

	Shapiro-Wilk		
	İstatistik	n	P
Benlik Saygısı	,904	269	,000
Fiziksel Saldırganlık	,984	269	,004
Öfke	,972	269	,000
Düşmanlık	,985	269	,007
Sözel Saldırganlık	,954	269	,000

p<0,05=normal dağılmıyor; p>0,05=normal dağılıyor

Yapılan normallik analizine göre puanların normal dağılım göstermediği belirlenmiştir (p<0,05). Buna göre puanların demografik değişkenlere göre farklılık gösterme durumu parametrik olmayan test tekniklerinden Mann Whitney ve Kruskal Wallis testleri ile analiz edilmiştir. Ayrıca puanların ilişki analizinde de parametrik olmayan test tekniklerinden Spearman korelasyon ilişki testi kullanılmıştır.

3.3. Benlik Saygısı ile Saldırganlık Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 3:
Puanların İlişki Analizi

		Fiziksel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Sözel Saldırganlık
Benlik Saygısı	Rho	,266**	,125*	,220**	,239**
	P	,000	,041	,000	,000
	N	269	269	269	,269

p<0,05=ilişki var; p>0,05=ilişki yok

3.3.1. Boyut Puanlarının İlişki Analizi (Korelasyon)

Benlik Saygısı ile fiziksel saldırganlık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki (p<0,05 rho =,266); öfke arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki (p<0,05 rho=,125); düşmanlık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki (p<0,05 rho=,220); sözel saldırganlık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki (p<0,05 rho=,239) bulunmaktadır.

Araştırma sonucunda benlik saygısı ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bu sonuçlar Arıcağ'ın 1995 yılında Trakya Üniversitesi'nin farklı fakülte ve meslek yüksekokullarında öğrenim gören toplam 550 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmanın sonuçları ile tutarlıdır. Arıcağ'ın yaptığı çalışmada, benlik saygısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Arıcağ, 1995:82).

Barry, Thompson, Barry, Lochman, Adler ve Hill (2007)'nin Baumeister ve diğerleri (2009)'in ve Bushman ve Baumeister (1998)'in ve Salmivalli (2001)'in yaptığı çalışmalarda da benlik saygısı ile saldırganlık arasında ilişki bulunamamıştır (Akt. Kurtyılmaz, 2011:53). Bu araştırmanın sonuçları bu çalışmalarla da tutarlılık göstermektedir.

Bu araştırma, öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemek için kâğıt-kalem testlerinden yararlanarak yapılmıştır. Deneysel yöntem, gözlem ve görüşme gibi teknikler kullanılmamıştır. Araştırma sonuçları öğrencilerin verdikleri yanıtlarla ve kendilerine ilişkin yaptıkları öznel değerlendirmelerle sınırlıdır. Bunun yanında saldırganlık dürtüsünün nasıl ifade edildiği de önemlidir.

Kişinin özsaygı seviyesini etkileyen, saldırganlık seviyesi değildir. Bu gereksinimin nasıl yönlendirildiğidir. Saldırganlık gereksinimini, kırıp, döküp küfrederek gösteren bir kişinin çevresinden göreceği saygı ile, ondan saldırganlık düzeyi daha yüksek olan fakat bu ihtiyacını sanat (resim, müzik vb.) ve spor gibi alanlara aktararak doyuran kişinin etrafındaki insanların duyacağı saygı ve kendisine duyacağı saygı farklı olacaktır. Bu nedenle yüksek saldırganlık gereksinimleri olan ancak bu ihtiyacını toplumun onay vereceği bir biçimde ifade eden kişilerin toplumsal onay ve kabul sonucunda yüksek benlik saygısına sahip olmaları mümkün olmaktadır (Arıcağ, 1995: 83).

Freud'a göre, İlkel dürtülerin doğal amaçlarından çevrilerek, toplum tarafından istenen ve olumlu karşılanan davranışlara dönüştürülmesi yüceltme savunma mekanizmasıdır. Cinsellik ve saldırganlık ilke eğilimler olduğundan bu duygulara ait enerji toplumun beklentileri doğrultusunda kullanılmaktadır. Cinsel dürtüler üstün ders başarısı şeklinde ifade edilebilir. Saldırganlık enerjisi bireyin spor veya belirli bir meslek alanında (kasap, cerrah, polis, asker vb.) başarıya götürebilmektedir. Savunma mekanizmaları içinde en

olumlu olanı yüceltmedir (Hamarta, Arslan ve Yılmaz, 2014:57). İnsanlar saldırganlığı yüceltme savunma mekanizmasını kullanarak toplum tarafından istenen, olumlu davranışlarla ifade ediyor olabilirler. Salırganlığın bilim, kùltür, sanat, spor, edebiyat gibi alanlara kanallze edilerek ifade edilmesi, bu davranışların istenen, olumlu davranışlar olması nedeniyle saldırganlık olarak nitelendirilmemektedir. Aynı zamanda insanların, bilim, kùltür, sanat, spor, edebiyat gibi alanlarda etkinlik göstermesi, kişinin toplum tarafından takdir edilmesine, onaylanmasına ve bunun sonucunda da benlik saygısının yüksek olmasına sebep oluyor olabilir.

Saldırganlık birden fazla etkenin neden olduğu karmaşık bir davranış biçimidir. Saldırganlığın nasıl ifade edildiğinin benlik saygısı düzeyini etkilemesinin yanında, saldırganlık davranışının çok farklı nedenleri olabilir. Aile, öğretmen ve arkadaşları tarafından saldırganlık ve şiddete maruz kalmak, psikolojik sorunlar, saldırganlık ve şiddet davranışlarının sosyal çevrede hoş karşılanması, özendirilmesi ve pekiştirilmesi, sert görünmek, statü sahibi olmak ve saygı görmek, başkalarının üzerinde güç sahibi olmak gibi psikolojik nedenlerin olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanında yoksulluk, işsizlik, göç, çarpık kentleşme, okullardaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerindeki eksiklikler, gençlerin ilgi ve yeteneklerine göre yönlendirilebileceği sosyal-kùltürel etkinliklerin yetersizliği, kalabalık okul ve sınıflar, sürekli değişen eğitim-öğretim sistemi ve öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun akademik programlara yönlendirilmemesi, akademik başarısızlık gibi toplumsal nedenler gençlerde saldırganlık ve şiddet davranışlarının sebebi olabilir.

3.4. Saldırganlık ile Cinsiyet Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 4:
Boyut Puanlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi

Cinsiyet		n	Sıra Ort.	U	p
Fiziksel Saldırganlık	Kız	135	131,86	8620,500	,505
	Erkek	134	138,17		
Öfke	Kız	135	123,82	7536,000	,018
	Erkek	134	146,26		
Düşmanlık	Kız	135	147,75	7323,500	,007
	Erkek	134	122,15		
Sözel Saldırganlık	Kız	135	138,07	8630,000	,514
	Erkek	134	131,90		

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Kız ile erkekler arasında öfke açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Kızların puan sıra ortalaması 123,82 iken erkeklerin ortalaması 146,26'dır. Buna göre erkeklerde öfkenin daha fazla olduğu görülmektedir. Kız ile erkekler arasında düşmanlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Kızların puan sıra ortalaması 147,75 iken erkeklerin ortalaması 122,15'tir. Buna göre kızlarda düşmanlığın daha fazla olduğu görülmektedir.

Arıcak'ın 1995 yılında Trakya Üniversitesi'nin farklı fakülte ve meslek yüksekokullarında öğrenim gören toplam 550 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, cinsiyet ve saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden daha yüksek çıkmıştır (Arıcak, 1995:82). Yalçın'ın Ankara'da lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada cinsiyet, sınıf, ailedeki tartışma ve kavga durumu, algılanan anne-baba tutumları, okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma değişkenleri ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yalçın, 2004: 125-126).

Öztürk'ün 2007-2008 öğretim yılında Malatya ilinde çeşitli liselerde okuyan 537'si kız, 693'ü erkek toplam 1230 9. sınıf öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada ise, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Öztürk, 2008:133-134).

Sili'nin 2010 yılında Erzurum il merkezinde beş lisede lise 1,2 ve 3. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 432 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, kızların erkeklerden daha az saldırgan olduğu ortaya çıkmıştır (Sili, 2010: 155-157). Eroğlu'nun 2007-2008 öğretim yılında Konya ilinde liselerde öğrenim gören ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim gören 1294 lise, 948 toplam 2242 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Eroğlu, 2009: 161-171). Kula'nın 2006 yılında İstanbul'da 316 erkek ve 22 kız meslek lisesi öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada, cinsiyet, yaş dağılımı, anne-babanın eğitim durumları, anne – babanın iş durumları, anne-babanın sağ olmaları, ailenin ev durumu, kardeş sayısı değişkenleri ile saldırganlık arasında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır (Kula, 2008: 78-82).

Ağlamaz'ın 2005-2006 eğitim-öğretim yılında Çorum ilinde ortaöğretim kurumlarına devam eden 577 kız 646 erkek toplam 1223 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, cinsiyet ile saldırganlık düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Ağlamaz, 2006: 75-82). Yılmaz'ın 2008 yılında yaptığı çalışmada cinsiyet ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Kız öğrencilerin, edilgen saldırganlık davranışlarını erkek öğrencilere göre daha fazla ortaya koydukları bulunmuştur (Yılmaz, 2008: 51-53). Başaran'ın 2008 yılında 264 kız ve 460 erkek toplam 704 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Başaran, 2008:87-96). Ergin'in 2015-2016 öğretim yılında 15-19 yaş arası gençler üzerinde yaptığı çalışmada kızlarda düşmanlık düzeyinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır (Ergin, 2018: 82).

Literatür incelendiğinde saldırganlık ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ilişkin farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu araştırmada ise kız ve erkek öğrenciler arasında saldırganlığın alt boyutları olan öfke ve düşmanlık açısından anlamlı bir farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Erkek öğrencilerde öfke düzeyi daha yüksekken, kızlarda düşmanlık düzeyi daha yüksektir.

Araştırmalar erkek çocuklarının kızlara göre daha açık bir şekilde saldırganlık sergilediğini (yani doğrudan hedefteki kişiye saldırdıklarını) göstermektedir, kız çocukları ise saldırgan duygularını daha üstü kapalı bir şekilde, mesela dedikodu yaparak, birbirlerini çekiştirerek ve hedeflerindeki kişiler hakkında yalan söylentiler yayarak dışa vurmaktadırlar (Akt. Aronson, Wilson ve Alert, 2012: 686).

Erkek ve kız çocukları farklı şekillerde yetiştirilmekte ve sosyalleşme süreçleri farklı olmaktadır. Toplum erkek çocuklarının; saldırgan, hırslı, atılgan, başat, güçlü, bağımsız, karşı koymaya hevesli, lider olmasını istemekte ve bu davranışlarını pekiştirmektedir. Kız çocuklarının ise, nazik, memnun edici, kaba dil kullanmayan, ürkek, sempatik olmasını beklemekte ve bu tür davranışlarını pekiştirmektedir. Kız öğrencilerde düşmanlık ve erkek öğrencilerde öfke ve düzeylerinin yüksek çıkmasının nedeni, toplumun bu beklentileri ve kız ve erkek çocuklarının toplumsallaşma süreçlerindeki farklılıklar olabilir. Kız ve erkek çocuklarının sosyalleşme süreçleri ve ailelerin kız ve erkek çocuklarına farklı çocuk yetiştirme tutumları sergilemeleri nedeniyle kız çocukları öfke duygularını bastırıyor ve ifade etmekte zorluk yaşıyor olabilirler. Bunun sonucunda da

kız çocuklarında saldırganlık düşmanlık olarak ifade ediliyor olabilir. Erkek çocuklarının ise öfkeli olmaları ve öfkelerini ifade etmeleri özendirilmekte ve pekiştirilmektedir. Ayrıca erkek öğrenciler öfkenin kişilerarası ilişkilerde karşılaştıkları problemleri çözebildiklerini fark ettiklerinde bu davranışları pekişmektedir. Bu durum erkek öğrencilerin öfkeyi bir problem çözme aracı olarak görmelerine ve kullanmalarına neden olabilir. Bu nedenle erkek öğrencilerde öfke düzeyinin daha yüksek çıkmış olduğu söylenebilir. Toplumda kadına ve erkeğe yüklenen cinsiyet rolleri ve kadın ve erkekten beklenen davranış biçimlerinin farklı olmasının, kızların ve erkeklerin saldırganlık duygularını farklı biçimlerde ifade etmelerine neden olduğu düşünülebilir.

3.5. Saldırganlık ile Yaş Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 5:
Boyut Puanlarının Yaş Açısından İncelenmesi

Yaş	n	Sıra Ort.	X ²	p
Benlik Saygısı	15	66	127,90	3,837 ,280
	16	68	122,40	
	17	71	141,20	
	18-19	62	144,97	
Fiziksel Saldırganlık	15	66	129,33	1,604 ,659
	16	68	141,05	
	17	71	127,27	
	18-19	62	138,94	
Öfke	15	66	134,70	6,585 ,086
	16	68	144,63	
	17	71	114,95	
	18-19	62	143,41	
Düşmanlık	15	66	118,70	4,426 ,219
	16	68	143,14	
	17	71	131,77	
	18-19	62	142,81	
Sözel Saldırganlık	15	66	133,40	2,853 ,415
	16	68	129,45	
	17	71	126,85	
	18-19	62	147,82	

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Farklı yaş grupları arasında boyutların puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05). Araştırma sonucunda, farklı yaş grupları arasında saldırganlık ve benlik saygısı değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Yılmaz'ın 2008 yılında Bursa'da lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada, yaş ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yılmaz, 2008: 51). Sili'nin 2010 yılında Erzurum'da ortaöğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da yaş ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Sili, 2010: 155). Kula'nın 2008 yılında İstanbul'da meslek lisesi öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada yaş ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Kula, 2008: 81). Öztürk'ün 2008 yılında Malatya'da ortaöğretim 9. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, yaş ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, yaşı 16 ve üzerinde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri yaşları 13, 14, 15 olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden daha yüksek çıkmıştır (Öztürk, 2008:134).

Kenan ve Shaw'a (1994) göre, saldırganlık davranışı ilk çocukluktan ergenliğe ve daha sonra yetişkinliğe kadar geçen sürede değişmez ve büyük ölçüde istikrarlılık gösterir. Björkvist ve arkadaşları ise (1992), saldırganlığın 11 yaşında en üst düzeye ulaştığını belirtmektedirler. Çocukluk saldırganlığının ilerleyen yıllarda da sürdüğünü gösteren araştırmalar mevcuttur. Brame ve arkadaşları (2001), Keltikangas ve Pakaslahti (1999) çocukluk dönemindeki saldırganlığın ergenliğe bağlanması ile ilgili sonuçlara ulaşmışlardır (Akt. Öztürk,2008:126).

Literatürde saldırganlığın daha çok çocukluk döneminde geliştiği, çocukluk dönemindeki saldırganlığın ergenlik dönemindeki saldırganlığın yordayıcısı olduğu ve ergenlik döneminde saldırganlık düzeyinin sabit olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur. Araştırma grubu ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinden oluştuğu için, araştırma sonuçlarında yaş grupları arasında saldırganlık düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunamadığı düşünülebilir

3.6. Saldırganlık ile Okul Başarısı Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 6:
Boyut Puanlarının Okul Başarı Durumunun Değerlendirilmesi Açısından İncelenmesi

Okulunuzun başarı durumunu nasıl görüyorsunuz?	n	Sıra Ort.	X2	p
Benlik Saygısı	Çok iyi	20	136,43	11,542 ,009
	İyi	100	114,10	
	Orta	113	147,54	
	Zayıf	35	149,60	
Fiziksel Saldırganlık	Çok iyi	20	113,20	14,299 ,003
	İyi	100	120,68	
	Orta	113	141,10	
	Zayıf	35	165,99	

Öfke	Çok iyi	20	150,45	6,201	,102
	İyi	100	119,55		
	Orta	113	141,88		
	Zayıf	35	144,29		
Düşmanlık	Çok iyi	20	159,85	7,347	,062
	İyi	100	122,26		
	Orta	113	134,20		
	Zayıf	35	155,97		
Sözel Saldırganlık	Çok iyi	20	118,10	4,872	,041
	İyi	100	127,31		
	Orta	113	131,23		
	Zayıf	35	157,81		

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Okulunun başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında Benlik Saygısı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okulunun başarısını çok iyi bulanların puan sıra ortalaması 156,43; iyi bulanların ortalaması 141,10; orta bulanların ortalaması 137,54; zayıf bulanların ortalaması 119,60'tır. Buna göre okulunun başarı durumunu zayıf bulanlarda Benlik Saygısının en fazla olduğu; iyi bulanlarda en az olduğu görülmektedir.

Okulunun başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okulunun başarısını çok iyi bulanların puan sıra ortalaması 113,20; iyi bulanların ortalaması 120,68; orta bulanların ortalaması 141,10; zayıf bulanların ortalaması 165,99'dur. Buna göre okulunun başarı durumunu zayıf bulanlarda fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; çok iyi bulanlarda en az olduğu görülmektedir.

Okulunun başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okulunun başarısını çok iyi bulanların puan sıra ortalaması 118,10; iyi bulanların ortalaması 127,31; orta bulanların ortalaması 131,23; zayıf bulanların ortalaması 157,81'dir. Buna göre okulunun başarı durumunu zayıf bulanlarda sözel saldırganlığın en fazla olduğu; çok iyi bulanlarda en az olduğu görülmektedir.

Araştırma neticesinde okul başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Okul başarı durumunu zayıf bulanlarda fiziksel saldırganlık düzeyi en yüksek, çok iyi bulanlarda ise fiziksel saldırganlık düzeyi en düşüktür. Bu araştırma bulguları literatürle tutarlılık göstermektedir.

Öztürk 'ün 2007 yılında Malatya ilinde öğrenim gören ortaöğretim 9. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, başarı durumu ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinden başarı düzeylerini zayıf olarak algılayanların saldırganlık düzeyleri, okul başarısını orta, iyi ve çok iyi olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksek bulunmuştur (Öztürk, 2008: 118).

Öz'ün 2001-2002 öğretim yılında Burdur'da ilköğretim birinci kademe 4. Ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada algılanan akademik başarı düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin algılanan akademik başarı düzeyi arttıkça saldırganlık düzeyleri düşmektedir (Öz, 2007:65).

Kendilerini akademik olarak başarısız olarak değerlendiren öğrenciler okula, eğitime karşı olumsuz bir tutum geliştirebilirler. Bu öğrenciler kendilerini okula ait hissetmedikleri için karşılaştıkları sorunları şiddet ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlarla çözmeye çalışabilirler. Kendilerini akademik olarak başarılı olarak değerlendiren öğrencilerde ise, eğitime, okula, öğretmenlerine, arkadaşlarına karşı olumlu bir tutum içinde oldukları için okula aidiyet, akademik özgüven, kendilerine güven daha yüksek olabilir. Bu durum bu öğrencilerin, yaşadıkları sorunları daha akılcı, olumlu ve sağlıklı çözüm yollarını kullanarak çözmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

3.7. Saldırganlık ile Devamsızlığı Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 7:
Boyut Puanlarının Okul Devamsızlığı Açısından İncelenmesi

Okula devamsızlık durumunuz	n	Sıra Ort.	U	p
Fiziksel Saldırganlık	0-7 gün	229	131,30	3733,500 ,246
	8-20 gün	37	147,09	
Öfke	0-7 gün	229	130,83	3626,000 ,158
	8-20 gün	37	150,00	
Düşmanlık	0-7 gün	229	132,86	4089,000 ,734
	8-20 gün	37	137,49	
Sözel Saldırganlık	0-7 gün	229	129,57	3336,000 ,038
	8-20 gün	37	157,84	

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Okul devamsızlığı 0-7 gün ile 8-20 gün arası olanlar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Okul devamsızlığı 0-7 gün arası olanların puan sıra ortalaması 129,57 iken 8-20 gün arası olanların ortalaması

157,84'tür. Buna göre devamsızlığı 8-20 gün arası olanlarda sözel saldırganlığın daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırma sonucunda okul devamsızlığı 0-7 gün ile 8-20 gün arası olanlar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Okul devamsızlığı 8-20 gün arası olan öğrencilerin sözel saldırganlık düzeyleri 0-7 gün devamsızlık yapanlara göre daha yüksektir.

Öztürk 'ün 2007 yılında Malatya ilinde öğrenim gören ortaöğretim 9. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, öğrencilerin okul devamsızlığı ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Araştırmada öğrencilerin okul devamsızlık gün sayısı arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığı bulunmuştur (Öztürk, 2008: 132).

Okul devamsızlık gün sayısı çok olan öğrencilerin kendilerini okula ait hissetmedikleri, okula ve eğitime karşı olumsuz bir tutuma sahip oldukları, okul idarecileri, öğretmenler ve arkadaşlarıyla sağlıklı ilişkiler geliştiremedikleri ve bu yüzden karşılaştıkları sorunları çözmek ve kendilerini ifade edebilmek için saldırganlığa daha çok başvurdukları yorumu yapılabilir.

3.8. Saldırganlık ile Günlük TV İzleme Süresi Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 8:
Boyut Puanlarının Günlük TV İzleme Süresi Açısından İncelenmesi

Günlük televizyon izleme süreniz	N	Sıra Ort.	X2	p
Fiziksel Saldırganlık	2 saate kadar	170	128,54	4,097 ,021
	2-4 saat	56	129,71	
	4-5 saat	15	132,40	
	5 saatten fazla	16	156,28	
Öfke	2 saate kadar	170	130,53	0,536 ,911
	2-4 saat	56	122,99	
	4-5 saat	15	134,83	
	5 saatten fazla	16	128,31	
Düşmanlık	2 saate kadar	170	133,03	1,704 ,636
	2-4 saat	56	123,08	
	4-5 saat	15	112,93	
	5 saatten fazla	16	121,97	
Sözel Saldırganlık	2 saate kadar	170	126,77	6,001 ,012
	2-4 saat	56	129,18	
	4-5 saat	15	130,50	
	5 saatten fazla	16	161,19	

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Günlük TV izleme süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından anlamlı fark bulunmaktadır. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanların ortalaması 128,54, 2-4 saat olanların fiziksel saldırganlık ortalaması 129,71, 4-5 saat arası olanların ortalaması 132,40, 5 saatten fazla olanların ortalaması 156,28'dir. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanlarda fiziksel saldırganlık düzeyi en düşük, 5 saatten fazla olanlarda ise fiziksel saldırganlık düzeyi en yüksektir.

Günlük TV izleme süresi farklı olan gruplar arasında sözel saldırganlık açısından anlamlı fark bulunmaktadır. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanların sözel saldırganlık ortalaması 126,77, 2-4 saat olanların sözel saldırganlık ortalaması 129,18, 4-5 saat arası olanların ortalaması 130,50, 5 saatten fazla olanların ortalaması 161,19'dir. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanlarda sözel saldırganlık düzeyi en düşük, 5 saatten fazla olanlarda ise sözel saldırganlık düzeyi en yüksektir.

Günlük TV izleme süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanlarda fiziksel saldırganlık düzeyi en düşük, 5 saatten fazla olanlarda ise fiziksel saldırganlık düzeyi en yüksektir. Bu konudaki araştırma bulguları konu ile ilgili literatürle tutarlılık göstermektedir.

Eroğlu'nun 2007-2008 öğretim yılında Konya ilinde liselerde öğrenim gören ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim gören 1294 lise, 948 toplam 2242 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişki arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada günlük televizyon izleme süresi arttıkça saldırganlık davranışlarının arttığı ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 2009: 161-171).

Yavuz'un 2005-2006 öğretim yılında Konya'da ilköğretim 4 ve 5. Sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, günde 3 saatten fazla televizyon izleyen öğrencilerin en yüksek saldırganlık ortalamasına sahip olduklarını, bunu günde 2-3 saat televizyon izleyen çocukların izlediğini, günde 1 saatten az televizyon izleyen çocukların ise en düşük saldırganlık ortalamasına sahip olduklarını sonucuna ulaşmıştır (Yavuz, 2007:99).

Televizyonda yer alan olumsuz davranışlar, çocuklarda saldırganlık gibi olumsuz davranışların artmasına neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalar, televizyon

programlarında saldırgan davranışların ve şiddetin yaygın olduğunu göstermektedir. Saldırgan davranışların etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmalarda, saldırgan davranışların olduğu sahneler izlettirilen ilköğretim çağındaki çocuklarda saldırgan davranışlarda artış görülmüş ve lisede de saldırgan davranışların arttığı tespit edilmiştir (Akt. Ogelman, 2012:71). Çocuk ve gençler şiddeti ve saldırganlığı, televizyonda şiddet ve saldırganlık içeren davranışları sergileyen modelleri gözlemleyerek sosyal öğrenme yolu ile öğreniyor olabilirler.

Bandura (1963)'ya göre çocuklar saldırgan davranışları, arkadaşlarını, büyük çocukları veya erişkinleri gözlemleyerek öğrenebilirler. Bu gözlemler günlük yaşamda da yapılabileceği gibi televizyon-film gibi görsel medya ile ilgili olabilir. Çocuklar televizyonda izledikleri şiddet sahnelerinden etkilenmekte ve daha izledikleri bu davranışları taklit etmektedirler (Akt. Arı, 2010:77).

Berkowitz (1984) saldırganlığı izlemenin seyircilerde saldırganlığa ilişkin düşünce ve fikirlerin uyarılmasına neden olacağını, bu düşüncelerdeki etkinliğin duygulara, davranışsal eğilimlere yayılacağını izleyenleri saldırgan davranışlara daha hazır hale getireceğini düşünmektedir. Televizyon, saldırgan davranışların kabul edilebilir ve onaylanabilir olduğu düşüncesini güçlendirmektedir (Akt. Dönmez, 2014:73). Televizyonda şiddeti ve saldırganlığı izlemek, saldırganlığı olumlu duygularla ilişkilendirmek, şiddete karşı hassasiyetin kaybolması ve medyadaki şiddetin taklit edilmesine neden olabilir. Bazı boylamsal çalışmalar, çocukluktan ergenliğe uzanan dönemlerde bu olayın uzun vadeli etkilerini incelemişlerdir. Bu araştırmacılar, televizyon ve diğer medyadaki şiddetin gerçek hayattaki saldırganlığı arttırdığını, kimi şiddet içeren suçlarda uyarıcı ve model olarak işlev gördüğünü düşünmektedirler (Smith, 2017: 77). Dolgin (2014) televizyonun, insanları sürekli şiddet görüntülerine maruz bıraktığını ve gençlerin de televizyon aracılığıyla hem duygularını hem de bilişsel algılarını etkileyen bir bilgi bombardımanına tutulduğunu söylemektedir. Dolgin'e göre şiddete bu kadar çok maruz kalan gençler, şiddetin gerekli ve yaşamın kabul edilmesi gereken bir parçası olduğunu düşünmeye başlamaktadırlar (Dolgin, 2014:65).

Akbağ (2012)' e göre, ünümüzde televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçların bireyin gelişimi üzerindeki etkileri çok büyüktür. Kontrolsüz bir şekilde televizyon izlemek ve bilgisayar başında kalmak çocuğun sosyal ve kişilik gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde

bulunmaktadır. Hazırlanan programların eğitsel açıdan olumsuz davranışlar içermesi (saldırganlık, aşırı gerilim, kötü alışkanlıklara model olma) önemli bir sorundur. Bu yüzden, küçük yaşlardan itibaren serbest zamanların değerlendirilmesinde ebeveyn ve öğretmenler çocuğa rehberlik yapmalıdır (Akbağ, 2012: 41).

Çocuk ve ergenler medya aracılığıyla yoğun bir şiddete tanık olmakta ve bu durumdan olumsuz etkilenmektedirler. Dolaylı veya doğrudan şiddete tanık olmak, öğrenme ve başarı gibi akademik, depresyon-kaygı gibi duygusal, kişilerarası ilişkiler gibi sosyal, madde bağımlılığı, erken veya riskli cinsel davranışlar, hatta intihar gibi olumsuz etkilere neden olmaktadır (Akt. Yöndem ve Akbağ, 2018:194).

Sahranç (2010), model almanın her dönemde görülebileceğini, olumsuz davranışları model almanın ise ergenlikte daha fazla görüldüğünü ve bu durumun nedenlerinden birinin de medyada yer alan anti-kahramanların (kötü adam-kötü kadın) olumsuz rol modeli oluşturması olduğunu belirtmektedir (Sahranç, 2010:337).

Ergenlik dönemi insan hayatının önemli gelişim dönemlerinden birisidir. Bu dönem bireyin yetişkinlik dönemine hazırlandığı bir geçiş dönemidir. Ergen bu dönemde başkalarının model alarak, kişi veya gruplarla özdeşim kurarak kendisine bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak bu taklit ve özdeşim süreci özellikle gencin sosyal çevresindeki bireylerin ve kitle iletişim araçlarında sunulan karakterlerin olumsuz, istenmeyen, özellikle yoğun saldırganlık ve şiddet içeren davranışları sebebiyle her zaman olumlu ve istenilen biçimde olmamaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarında saldırganlık ve şiddet içeren davranışlara çok fazla yer verilmesi, bu tür davranışların istenilen, olumlu davranış özellikleri olarak gösterilmesi, bir kimlik arayışı içindeki gençlerin bu tür davranışları kolaylıkla benimsemelerine, saldırganlık ve şiddeti bir sorun çözme biçimi, erkekliğin, mertliğin, yiğitliğin, sert görünmenin bir ispatı olarak değerlendirmelerine yol açmaktadır. Bu durum ergenlik dönemindeki gençlerin saldırganlık ve şiddet davranışlarında artışa neden olmakla birlikte başka sorunları da beraberinde getirmektedir.

3.9. Saldırganlık ile Günlük İnternette Geçirilen Süre Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Tablo 9:
Boyut Puanlarının Günlük İnternette Geçirilen Süre Açısından İncelenmesi

Günlük olarak internette geçirdiğiniz süre	n	Sıra Ort.	X2	p
Fiziksel Saldırganlık	2 saate kadar	136	119,86	9,984 ,019
	2-4 saat	56	128,54	
	4-5 saat	28	163,71	
	5 saatten fazla	40	166,18	
Öfke	2 saate kadar	136	123,22	6,006 ,111
	2-4 saat	56	129,40	
	4-5 saat	28	160,59	
	5 saatten fazla	40	135,71	
Düşmanlık	2 saate kadar	136	122,04	9,751 ,021
	2-4 saat	56	129,95	
	4-5 saat	28	131,64	
	5 saatten fazla	40	170,95	
Sözel Saldırganlık	2 saate kadar	136	120,98	9,984 ,019
	2-4 saat	56	134,25	
	4-5 saat	28	141,63	
	5 saatten fazla	40	153,44	

p<0,05=fark var; p>0,05=fark yok

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 2 saate kadar girenlerin ortalaması 119,86; 2-4 saat arası girenlerin ortalaması 128,54; 4-5 saat arası girenlerin ortalaması 163,71; 5 saatten fazla girenlerin ortalaması 166,18'dir. Buna göre günlük 5 saatten fazla internete girenlerde fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; 2 saate kadar girenlerde en az olduğu görülmektedir.

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında düşmanlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 2 saate kadar girenlerin ortalaması 122,04; 2-4 saat arası girenlerin ortalaması 129,95; 4-5 saat arası girenlerin ortalaması 131,64; 5 saatten fazla girenlerin ortalaması 170,95'tir. Buna göre günlük 4-5 saat internete girenlerde düşmanlığın en fazla olduğu; 2 saate kadar girenlerde en az olduğu görülmektedir.

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 2 saate kadar girenlerin ortalaması 120,98; 2-4 saat arası girenlerin ortalaması 134,25; 4-5 saat arası girenlerin

ortalaması 141,63; 5 saatten fazla girenlerin ortalaması 153,44'tür. Buna göre günlük 5 saatten fazla internete girenlerde fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; 2 saate kadar girenlerde en az olduğu görülmektedir.

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Buna göre günlük 5 saatten fazla internete girenlerde fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; 2 saate kadar girenlerde en az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçları literatür ile tutarlılık göstermektedir.

Sili'nin 2010 yılında Erzurum il merkezinde beş lisede lise 1,2 ve 3. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 432 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, nadiren internette dolaşanların en düşük saldırganlık düzeylerine, internete her zaman girenlerin ise en yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Sili, 2010: 155-157).

Eroğlu'nun 2007-2008 öğretim yılında Konya ilinde lisede öğrenimine devam eden ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenime devam eden 1294 lise, 948 toplam 2242 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, lise ve üniversite öğrencilerinin günlük internette geçirdikleri süre ile saldırganlık düzeyleri arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre günlük internette geçirilen süre arttıkça saldırganlık davranışları da artmaktadır (Eroğlu, 2009: 161-171).

Şiddet, davranışlarının izlenmesi, ergenlerde ruhsal gerginliği artırabilir ve dengesi daha kolay değişebilen, öfkeye eğilimli olan gençlerde, dürtüsel ve duygusal kontrolü zayıflatmaktadır. Bilgisayarlardaki şiddet oyunları saldırganlık davranışlarına model olmakta ve saldırgan davranışları artırmaktadır. Şiddet öğeleri içeren bilgisayar oyunları, gençlerin şiddeti sorun çözme aracı olarak algılamasına ve şiddete karşı duyarsızlaşmasına, şiddeti haz aracı olarak yaşamasına neden olmaktadır (Yavuzer, 2015:25). Bazı bilgisayar oyunları şiddet içermektedir. Şiddet içerikli oyunlar üzerinde yapılan 136 çalışmanın bulgularını özetleyen bir çalışmada şiddet içerikli oyunlara maruz kalmanın daha fazla saldırgan davranış, biliş ve duygulanımla; daha az empati ve olumlu sosyal davranışla ilişkili olduğu ve bu sonuçların hem kızlar hem de erkekler için geçerli olduğu bulunmuştur (Smith,2017:83). En popüler bilgisayar oyunları yoğun şiddet içermektedir. 2001 yılında yapılan bir çalışmada, satılan oyunların %89'unun şiddet

içerdiği bulunmuştur. Öldürme eylemi bu oyunlarda haklı sebeplere bağlanmakta ve oyuncular şiddet davranışlarından dolayı ödüllendirilmektedirler. Bu oyunlarda şiddetin olumsuz sonuçları üzerinde hiç durulmamakta ve kurbanlar maruz kaldıkları saldırgan eylemden etkilenmemiş gibi görünmektedirler (Dolgin, 2014:66). Oyunlar televizyondan farklı olarak, gençlerin yoğun şekilde ilgisini çekmekte, mantıklı düşünmenin askıya alındığı ve aşırı uyarıcı saldırgan komutların daha fazla öğrenilebileceği farklılaşmış bir bilinç durumuna yol açması ve davranışları sonucunda gençleri ödüllendirmesidir. Araştırmalar şiddet içerikli oyunları çok fazla oynayan gençlerin, daha saldırgan olduklarını, gerçek hayattaki şiddete karşı duyarsız olduklarını, suça eğilimlerinin daha fazla olduğunu, okulda başarısız olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Akt. Santrock, 2012:412). Gençler şiddeti, aile, okul, arkadaş, sokak, televizyon ve internet gibi ikili ilişkilerin geliştiği ortamlarda öğrenmektedirler. Gençler, şiddeti sorun çözmede bir araç olarak kullandıkları ve aileden, sosyal çevrelerinden sözel şiddete maruz kaldıkları için şiddete başvurmaktadırlar. Şiddete maruz kalmak şiddet uygulamanın en önemli sebebidir (Genç, 2016:154).

Bilimsel gelişmeler sonucunda iletişim teknolojileri hızla gelişmiştir. Kitle iletişim araçları (bilgisayar oyunları, internet de dahil) çok para kazanma amacıyla oldukları için şiddeti ve cinselliği ön plana çıkarmakta ve hedef kitle olarak da çocuklara ve gençleri seçmektedirler. Bundan en fazla sosyal gelişimlerini henüz tamamlamayan çocuklar ve gençler etkilenmektedir. Televizyonda gördüklerini gerçek sanan çocuklar birçok tehlikeye karşı açık hale gelmektedir. Kimlik arayışı içinde olan ergenler ise televizyonda gördüğü olumsuz modellerle özdeşleşmekte ve bu durum onun kişilik ve sosyal gelişiminde olumsuz etkilemektedir (Yılmaz, 2010: 34).

Bilgisayar ve internetin uzun süre kullanılması kişinin dış dünyayla olan bağlantılarının, ilişkilerinin azalmasına, bireyin çevresinden soyutlanmasına, yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında gençlerin internette uzun zaman geçirmeleri saldırganlık ve şiddet içerikli öğelere maruz kalma ihtimalini artırmaktadır. Kişinin sosyal ilişkilerinin azalması, yalnızlaşması ve şiddet içerikli öğelere maruz kalması, karşılaştığı sorunlarla yapıcı ve başarılı baş etme yöntemleri yerine şiddet ve saldırganlık gibi olumsuz başa çıkma yöntemlerini kullanmasına neden oluyor olabilir. Günümüzde gençler interneti genellikle, sosyal medyaya girmek ve oyun oynamak için kullanmaktadırlar. Çocuk ve

gençlerin oynadıkları bilgisayar oyunlarında şiddet ve saldırganlık içeren davranışlar çok fazla yer almakta, bazı bilgisayar oyunları, doğrudan bombalama, cinayet, soygun, tecavüz gibi içeriklerden oluşmaktadır. Bu oyunları oynayan gençler, şiddet ve saldırganlığı model alma yoluyla öğreniyor olabilirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir. Araştırma verileri araştırma soruları doğrultusunda, katılımcıların benlik saygısı düzeyleri, yaşları, cinsiyetleri, okul başarılarını değerlendirme durumları, günlük televizyon izleme süreleri, televizyondaki izledikleri dizi film türü, günlük olarak internette geçirdikleri süre değişkenleri açısından analiz edilmiştir.

Bu analizler sonucunda, benlik saygısı ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda benlik saygısı ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma sonucunda, farklı yaş grupları arasında saldırganlık ve benlik saygısı değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Araştırma sonucunda, kız ile erkek öğrenciler arasında öfke açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Kız öğrencilerin puan sıra ortalaması 123,82 iken erkek öğrencilerin ortalaması 146,26'dır. Buna göre erkek öğrencilerde öfke düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında düşmanlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kız öğrencilerin puan sıra ortalaması 147,75 iken erkek öğrencilerin ortalaması 122,15'tir. Bu sonuca göre kızlarda düşmanlığın daha fazla olduğu görülmektedir.

Okul başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Okul başarısını çok iyi bulanların puan sıra ortalaması 113,20; iyi bulanların ortalaması 120,68; orta bulanların ortalaması 141,10; zayıf bulanların ortalaması 165,99'dur. Buna göre okul başarı durumunu zayıf bulanlarda fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; çok iyi bulanlarda en az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Okul başarı durumunu farklı değerlendiren gruplar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okul başarısını çok iyi bulanların puan sıra ortalaması 118,10; iyi bulanların ortalaması 127,31; orta bulanların ortalaması 131,23; zayıf bulanların ortalaması 157,81'dir. Buna göre okul başarı

durumunu zayıf bulanlarda sözel saldırganlığın en fazla olduğu; çok iyi bulanlarda en az olduğu görülmektedir.

Okul devamsızlığı 0-7 gün ile 8-20 gün arası olanlar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okul devamsızlığı 0-7 gün arası olanların puan sıra ortalaması 129,57 iken 8-20 gün arası olanların ortalaması 157,84'tür. Buna göre devamsızlığı 8-20 gün arası olanlarda sözel saldırganlığın daha fazla olduğu görülmektedir.

Günlük TV izleme süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanların ortalaması 128,54, 2-4 saat olanların fiziksel saldırganlık ortalaması 129,71, 4-5 saat arası olanların ortalaması 132,40, 5 saatten fazla olanların ortalaması 156,28'dir. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanlarda fiziksel saldırganlık düzeyi en düşük, 5 saatten fazla olanlarda ise fiziksel saldırganlık düzeyi en yüksektir.

Günlük TV izleme süresi farklı olan gruplar arasında sözel saldırganlık açısından anlamlı fark bulunmaktadır. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanların sözel saldırganlık ortalaması 126,77, 2-4 saat olanların fiziksel saldırganlık ortalaması 129,18, 4-5 saat arası olanların ortalaması 130,50, 5 saatten fazla olanların ortalaması 161,19'dir. Günlük TV izleme süresi 2 saate kadar olanlarda sözel saldırganlık düzeyinin en düşük, 5 saatten fazla olanlarda ise sözel saldırganlık düzeyi en yüksek olduğu bulunmuştur.

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). 2 saate kadar girenlerin ortalaması 119,86; 2-4 saat arası girenlerin ortalaması 128,54; 4-5 saat arası girenlerin ortalaması 163,71; 5 saatten fazla girenlerin ortalaması 166,18'dir. Buna göre günlük 5 saatten fazla internete girenlerde fiziksel saldırganlığın en fazla olduğu; 2 saate kadar girenlerde en az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırma ile ortaya çıkan ilişkileri neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirebilmek için deneysel çalışmalar yapılabilir. Ülkemizde saldırganlık konusu ile ilgili yapılan çalışmalarda betimsel yöntem kullanılmaktadır. Saldırganlık konusunun deneysel çalışmalarla incelenmesi konu ile ilgili literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu araştırma ile ulaşılan sonuçları daha detaylı değerlendirebilmek için nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yeni araştırmalar yapılabilir. Ülkemizde saldırganlık konusu daha çok nicel araştırma yöntemleriyle incelenmektedir. Nicel ve nitel araştırma desenlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırma deseni ile yeni çalışmalar yapılabilir.

Araştırma erkek öğrencilerde öfke düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul rehberlik servisleri tarafından öğrencilere empati, olumlu sosyal davranış, öfkeyle baş etme becerileri konusunda eğitimler verilebilir ve öfkeyle baş etme yöntemleri öğretilir. Bu öğrencilere, stresle baş etme, iletişim becerileri, kaygıyla baş etme becerileri, hoşgörü eğitimleri verilerek öfkeyle nasıl baş edebileceği ve öfkenin doğru ve uygun yollarla nasıl ifade edilebileceği konusunda bilgilendirici çalışmalar yapılabilir.

Araştırma sonucunda kız öğrencilerin düşmanlık düzeyini daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuda okul rehberlik servisleri tarafından, bu öğrencilerde düşmanlık yerine olumlu duyguların geliştirilebilmesi için bireysel ve grupla rehberlik ve psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir. Bu öğrencilere yönelik sosyal beceriler, empati, olumlu sosyal davranış, iletişim becerileri, çatışma çözme, atılganlık becerilerini kazandırmak, özgüven ve özsaygılarını artırmak amacıyla etkinlikler düzenlenebilir. Bu öğrenciler ilgi ve yeteneklerine göre öğrenci kulüplerine ve diğer sosyal-kültürel etkinliklere yönlendirilebilir. Yaşlarıyla olgun, etkili ve sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için çalışmalar yapılabilir.

Araştırma sonucunda okul başarı durumunun değerlendirilmesi açısından öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul rehberlik servisinde görev yapan uzmanlar ve öğretmenler tarafından bu öğrencilerin başarısızlık nedenleri tespit edilerek buna yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu öğrencilere yönelik verimli ders çalışma yöntemlerinin öğretilmesi, ders çalışma ve başarılı olma motivasyonlarının artırılması, yetenek ve ilgi envanterleri uygulanarak akademik olarak başarılı olabilecekleri alanlara, derslere yönlendirilmeleri gibi çalışmalar yapılabilir. Bunun yanında bu öğrencilerin, ders dışında ilgi ve yetenekleri doğrultusunda başarılı olabilecekleri sosyo-kültürel faaliyetlere yönlendirilmeleri için çalışmalar yapılabilir.

Araştırma sonucunda okul devamsızlığı 0-7 gün ile 8-20 gün arası olanlar arasında sözel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Okul

devamsızlığı 0-7 gün arası olanların puan sıra ortalaması 129,57 iken 8-20 gün arası olanların ortalaması 157,84'tür. Buna göre devamsızlığı 8-20 gün arası olanlarda sözel saldırganlığın daha fazla olduğu görülmektedir. Okul idaresi, öğretmenler ve rehberlik servisi iş birliği ile bu öğrencilerin okul devamsızlığı nedenleri tespit edilerek, bu sorunun çözümüne yönelik önlemler alınabilir. Bu öğrencilerin, okul devamsızlıklarını engellemek, okula ve eğitime karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine yardımcı olmak, kendilerini okula ait hissetmelerini sağlamak, öğretmenleri, arkadaşlarıyla olumlu sosyal ilişkiler geliştirebilmeleri için çalışmalar yapılabilir. Bu öğrencilerin saldırganlık davranışlarını engellemek için öfkeyle baş etme, kaygıyla baş etme, stresle baş etme, iletişim becerileri, çatışma çözme becerileri, atılganlık becerileri eğitimleri düzenlenebilir.

Günlük televizyon izleme süresi ile fiziksel ve sözel saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim ve ortaöğretim müfredatlarına Medya Okuryazarlığı dersi eklenerek, öğrencilerin televizyonun zararlı etkilerinden korunmaları amaçlanabilir. Okul rehberlik servisleri tarafından öğrencilere ve ebeveynlere televizyonu belli bir program için açmaları, programı izledikten sonra kapatmaları, televizyon karşısında amaçsızca uzun süre zaman geçirmemeleri, televizyon izleyerek geçirdikleri süreyi nasıl daha öğretici, yararlı faaliyetlere ayırabilecekleri konusunda bilgilendirici çalışmalar yapılabilir. Radyo ve Televizyon Üst Kurumu tarafından, çocuk ve gençlerin olumsuz etkilenebilecekleri saldırganlık ve şiddet içeren haber programlarının, dizi filmlerin yayından kaldırılması ve bu tür yayınlara yönelik çok sıkı bir denetim, kısıtlama getirilmesi, kitle iletişim araçlarında yer alan karakterlerin ve modellerin özellikle gençler için olumlu rol modeli olacak kişi ve karakterlerden seçilmesi için çalışmalar yapılabilir.

Günlük internet kullanma süresi farklı olan gruplar arasında fiziksel saldırganlık açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Okullarda yapılacak anketlerle internette çok uzun zaman geçiren, interneti yararlı amaçlar dışında kullanan, özellikle şiddet ve saldırganlık içerikli bilgisayar oyunları oynayan öğrenciler belirlenerek, bu öğrencilere yönelik bireysel ve grupla rehberlik ve psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir. Bu öğrencilere yönelik dijital okur-yazarlık eğitimleri düzenlenebilir. Okul rehberlik servisleri, ebeveynlere ve öğrencilere internetin etkili ve

verimli kullanılması, internette amaçsızca çok uzun zaman harcamanın zararları konusunda seminerler düzenleyebilir. Öğrencilerin internette geçirdikleri zamanı daha eğitici ve öğretici faaliyetlere ayırmaları konusunda okul aile iş birliği içinde öğrenciler ilgi ve yetenekleri doğrultusunda sanatsal, bilimsel, kültürel ve sportif faaliyetlere yönlendirilebilir. Saldırganlık düzeyi yüksek olan öğrencilere yönelik sosyal bağlılıklarını artırmaya ve sosyal destek sistemlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Ergenlik dönemi ve bu dönemin sorunları ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmaların artması ve bu çalışmalardan elde edilen veriler, sonuçlar doğrultusunda bu sorunlara çözüm aranması ve gençlerin, ergenlerin gelişimi, eğitimi, ile ilgili olarak konu ile ilgili uzmanların görüş, fikir alışverişinde bulunması sağlanabilir. Ergenlik dönemi ile ilgili disiplinler arası bir yaklaşımla bilimsel araştırmalar yapılabilir, sorunlar ve çözüm önerileri psikolojik, sosyolojik, sosyal psikolojik, psikiyatrik ve eğitimsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- A. Tanrıöğen (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 193-247.
- Ağır. M. S. (2014). “Duygusal ve Sosyal Gelişim Bağlamında Kişilik Gelişimi”, A. Bakioğlu (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 69-96.
- Ağlamaz, Turabi, ‘Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Puanlarının Kendini Açma Davranışı, Okul Türü, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne-Baba Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Aylık Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Akbağ, M. (2012). “Gelişim Psikolojisi Konularına Giriş: Kavramlar, İlkeler, Dönemler”, M. E. Deniz (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık. 23-50.
- Akbaş, A. (2006). Duygusal Gelişim. Ersanlı. K. ve E. Uzman (Ed). *Gelişim ve Öğrenme* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık. 131-159.
- Akbaş, A. (2011). Kişilik, Sosyal, Duygusal ve Ahlak Gelişimi. Ersanlı. K. ve E. Uzman (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık. 91-141.
- Aral, N. (2011). Bilişsel Gelişim N. Aral ve G. Baran (Ed.). *Çocuk Gelişimi* içinde. Ankara: Yapa Yayın.
- Aral. N. ve G. Kadan (2018). Sosyal Gelişim. N. Aral ve F. Tezel (Ed.). *Çocuk Gelişimi* içinde. Ankara: Hedefçs Yayıncılık. 236-262.
- Arı, R. (2010). *Eğitim Psikolojisi*, 4.Baskı. Adana: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arıcak, Osman, Tolga, ‘Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Arıkan, M. (2010). Türkiye’de Özel Eğitim, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Örgütleniş Biçimi, Personelin Görev, Yetki ve Sorumlulukları. M. Güven (Ed.). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 272-294.
- Aronson, E, T. D. Wilson ve R. M. Akert. (2012). *Sosyal Psikoloji*, O. Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları (orijinal baskı tarihi 2010).
- Arslantaş, H. A. (2014). “Aile Kurumu ve Aile İçi Şiddet” Y. Şişman (Ed.). *Sosyal Sorunlar* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 30-72.

- Atay, M. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, 2. Baskı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Atkinson, R. T, R. C. Atkinson, E.E. Smith, D.J. Bem ve S.N. Hoeksema. (2010), *Psikolojiye Giriş*, Y. Alogan (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Aydın, A. (2008). *Eğitim Psikolojisi*, 12.Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aydın, B. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bak, M. (2011). *Çocuk Gelişimi*, 1. Baskı, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Balcıoğlu, İ. (2000). Şiddet, Gençlik, Uyuşturucu Maddeler. İ. Balcıoğlu (Ed.). *Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açıdan Şiddet* içinde. İstanbul: Yüce Yayın.83-90.
- Başal, A. (2012). *Gelişim ve Psikoloji*, 5. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Başaran, Canan, ‘Çeşitli Tür Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2008.
- Başaran, İ. (2005). *Eğitim Psikolojisi*, 6.Baskı. Adana: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bee, H. ve D. Boyd, (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, O. Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları (orijinal baskı tarihi 2007).
- Bıçakçı, M. Y. ve E. Durualp, (2015). “Sosyal ve Duygusal Gelişim”, N.Aral (Ed). *Çocuk Gelişimi* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları. 128-156.
- Bilgin, A. (2013). “Öğrenme Psikolojisi”, L. Bilgin ve A.A. Özdemir (Ed.). *Davranış Bilimleri 2* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 94-116.
- Bilgin, N. (2005). *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Buluç, B. (2006). “Okullarda Suç ve Şiddet, Şule Erçetin (Ed.), *Eğitim ve Şiddet* içinde. Ankara: Hegem Yayınları, 1-16.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*, İ. D. E. Sarıoğlu (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları (orijinal baskı tarihi 2004).
- Can, G. (2011). *Çocuk Gelişimi Kuramları 2*, E. Ceyhan (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim 1* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 69-90.
- Cebeci, S. (2010). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, 2. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

- Cicarelli, S.K. ve J.N. White. (2018). *Psikoloji*, D.N. Şahin (Çev. Ed.), Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, (Orijinal baskı tarihi 2015).
- Crain, C.C. (1987). *Ergenlik Psikolojisi*, A. Dönmez (Çev.), Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.
- Cüceloğlu, D. (1998). *İnsan ve Davranışı*, 8.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelen, N. (2011). *Ergenlik ve Genç Yetişkinlik*, 2. Baskı. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Çelik, M. (2014). Kişilik Gelişimi, R. Ç. Eroğul ve F. Yurtal (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Mentis Yayıncılık. 257-285.
- Çetinkaya, Hakan, ‘Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,1991.
- Çivilidağ, A. (2013). *Ergenlik Psikolojisi*, 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çoban, İ.A. (2018). “Psikodinamik Teori ve Psiko-Sosyal Gelişim Teorisi”, *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 1-24.
- Değer, M. (2010). “Doğum Sonrası Dönem ve Fiziksel Gelişim”, İ. Yıldırım (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 43-60.
- Demir, İ. (2010). “Benlik, Kimlik ve Kişilik”, H. Ergin ve S. A. Yıldız (Ed.). *Gelişim Psikolojisi* içinde, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 183-202.
- Demirbilek, M. (2017). “Ergenlik Dönemi”, E. Özkalp ve E. C. Duyan (Ed.), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 94-127.
- Dilci, T. (2014). *Gelişim Psikolojisi*, 1. Baskı. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.
- Dilekmen, M. (2018). “Bilişsel Gelişim”, *Gelişim Psikolojisi* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 1-16.
- Dilekmen, M. (2018). “Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar”, *Gelişim Psikolojisi* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 1-21.
- Dolgin, G. D. (2014). *Ergenlik Psikolojisi*, D. Özen (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları (Orijinal baskı tarihi 2008).
- Dönmez, A. (2014). *Hitler İsteseydi*, 2. Baskı. İstanbul: Gündoğan Yayıncılık.
- Duyan, V., İ.G. Yolcuoğlu ve T. Artan (2014), *Dünü, Bugünü ve Yarınıyla İnsanı Anlamak*, 1. Baskı. İstanbul: Nar Yayınevi.

- Eldeleklioğlu, J. (2012). “Kişilik Gelişimi”, M.E. Deniz (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde, Ankara: Maya Akademi Yayıncılık. 121-144.
- Erden, M. ve Y. Akman. (1995). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ergin, Duran, ‘Ergenlerde Benlik Saygısı, Saldırganlık ve Stresle Başa Çıkabilme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- Eroğlu, Susran, Erkan. ‘Saldırganlık Davranışlarının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine karşılaştırmalı Bir Çalışma’, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Fazlıoğlu, Y. Ö. (2009). “Sosyal Gelişim”, N. Aral ve T. Duman (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. İstanbul: Kriter Yayınevi. 135-153.
- Freedman, J. L, D. O. Sears ve J. M. Carlsmith (1998). *Sosyal Psikoloji*, A. Dönmez (çev.). Ankara: İmge Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1993).
- Gallatin, J. (1995). *Ergenliği Anlamak*, N. Çelen (Çev.), Ankara: İmge Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1995).
- Gander, M.J. ve H. W. Gardiner (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, B. Onur, N. Çelen ve A. Dönmez (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi (orijinal baskı tarihi 2004).
- Genç, Y. (2016). ‘Gençleri Fiziksel Şiddete İten Sebepler, Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri’, International Journal of Social Science, Sayı:44. S.51.
- Genç, Y. (2016). ‘Gençlerin Sözel Şiddeti Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri’, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:30, s. 144.
- Gençtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*, 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gerring, J.R. ve P.G. Zimbardo (2013). *Psikoloji ve Yaşam*. G. Sart (Çev). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2013).
- Gökçe, B. (1999). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, 3. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gözütok, D. (2008). *Eğitim ve Şiddet*, 1. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gülbahçe, A. (2018). Ahlak Gelişimi, *Gelişim Psikolojisi* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 1-20.
- Gülbahçe, A. (2018). Duygusal Gelişim, *Gelişim Psikolojisi* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 1-20.
- Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Güngör, A.A. (2008). Ahlak Gelişimi, A. Ulusoy (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 110-136.
- Güven, M. (2011). Okullarda Rehberlik Servisleri-Hizmetler, A. Kaya (Ed.). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 55-81.
- Hamarta, E. Arslan, C. Ve Yılmaz, H. (2014). *Eğitim Psikolojisi*, 2. Baskı. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Hatunoğlu, H. K. ve A. B. Y. Hatunoğlu. Gelişim Özellikleri, Z. Cafağlu ve M. Aksüt (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Grafiker Yayınları, 75-108.
- Hayes, N. (2013). *Psikolojiyi Anlamak*. F. Şar ve A. Hekimoğlu (Çev.). İstanbul: Optimist Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2011).
- Hogg A. M. ve G. M. Vaughan. (2004). *Sosyal Psikoloji*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (çev.). Ankara: Ütopya Yayınları
- İftar, E.T. (2013). Gözleyerek Öğrenme Kuramı, G. Can (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 187-204.
- İnanç, B. Y, M. Bilgin ve M. K. Atıcı. (2010). *Gelişim Psikolojisi*. 6. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- İnanç, B. Y. ve E. E. Yerlikaya. (2010). *Kişilik Kuramları*, 3.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10.Baskı. İstanbul: Evrim Yayın Evi.
- Karakaya, İ. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, A. Tanrıoğlu (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 57-83.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 30. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kayaoğlu, A. (2014). Saldırganlık, S. Ünlü (Ed.). *Sosyal Psikoloji 1* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 124-144.
- Kayılı, G. (2018). Sosyal Öğrenme Kuramı, Ö. Doğan (Ed.). *Gelişim Kuramları* içinde. Ankara: Hedefs Yayıncılık, 162-178.
- Keklik, İ. (2010). Bilişsel Gelişim, İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde.
- Koç, B. (2011). *Okullarda Şiddet*, 2. Baskı. İstanbul: Eyazı Yayınları.
- Koçak, Erhan. 'Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi', Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- Koçak, R. ve A. Çakır. (2013). *Eğitim Psikolojisi*, 1. Baskı. Tokat: Taşhan Kitap Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, 1.Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2013). Ergenlik Dönemi, H. Yavuzer (Ed.) *Anne-Baba Okulu* içinde.
- Kula, Erkan. 'Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi', Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2008.
- Kulaksızoğlu, A. (2015). *Ergenlik Psikolojisi*,17.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*, 1 Baskı İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kurtyılmaz, Yıldız. 'Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler,' Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2005.
- Küçük, O. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 1. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2008.
- Miller, H. P. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. (Orijinal baskı tarihi 2002).
- Morgan, T. C. (1986). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, S. Karakaş (Çev.). Ankara: Meteksan Yayınları. (Orijinal baskı tarihi 1980).
- Myers, D.G. (2015). *Sosyal Psikoloji*, B. Ulu (Çev.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık. (Orijinal baskı tarihi 2010).
- Ogelman, H. G. (2012). Okulöncesi Dönemde Sosyal Gelişim, E. Kargı (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* içinde. Ankara: Pegem Yayıncılık, 47-83.
- Oral, E. A. (2010). Eğitim Psikolojisi ve Özel Gereksinimleri Olan Öğrenciler, İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık,194-284.
- Özcan, Ö. ve Z. Elyas. (2012). Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar. A. Kaya (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Pegem Akademi. 197-225.
- Özdamar. K. (2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1*, 5.Baskı. İstanbul: Beyaz Adam Kitabevi.
- Özdemir, U. (2018). *Çocuk, Gençlik ve Sosyal Hizmet Ders Kitabı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayınları.

- Özer, A. (2010). Kişilik Gelişimi, İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 143-169.
- Özkan, Y. (2018). Atılganlık ve Atılganlık Eğitimi. *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre 2* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları.
- ÖZMEN, Ahmet (2006), 'Öfke: Kuramsal Yaklaşımlar ve Bireylerde Öfkenin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Etmenler' Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl 2006, Sayı 39, s.39-56.
- Öztürk, Nilgün, 'Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi', Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi,
- Pedük, Ş. B. (2017). Fiziksel Gelişim, N. Aral (Ed.). *Çocuk Gelişimi* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 26-57.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye'ye Giriş*. T. Geniş (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2007)
- Poyraz, C. (2010). Fiziksel Gelişim, H. Ergin ve S. A. Yıldız (Ed.). *Gelişim Psikolojisi* içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 59-102.
- Psikolojisi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık. 35-50.
- Sahranç, Ü. (2010). Temel Öğrenme Ortamları: Aile-Okul-Sınıf, İ. Yıldırım (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık, 323-348.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik*. İ. Demir (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2012)
- Santrock, J. W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim*. M. Sayıl (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 2012)
- Sargın, N. (2015). Fiziksel Gelişim. S. Akbaba ve Ş. Anlıak (Ed.). *Eğitim*
- Saydanoğlu, Tuncer, 'Sağlık Meslek Liselerinde Saldırganlık ve Öfke Düzeylerinin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Belirtileri ve Benlik Saygısı İle Olan İlişkilerinin Araştırılması', Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, 2011.
- Sayım, F. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*, 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Schultz, P. D. ve S. E. Schultz. *Modern Psikoloji Tarihi*. Y. Aslay (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Seçer, İ. (2017). Fiziksel ve Devinimsel Gelişim. A. Arı (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. Konya: Eğitim Yayınevi. 69-93.

- Semerci, B. Z. (2014). *Artık Büyüdüm Ergen Ruh Sağlığı*, 2. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Seyyar, A. ve Y. Genç. *Sosyal Hizmet Terimleri*, 1. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Sili, Ayşegül, ‘Ortaöğretim Öğrencilerinde Saldırganlık Eğiliminin Sosyolojik Analizi Erzurum Örneği’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Siyez, D. (2009). *Ergenlerde Problem Davranışlar*, 1.Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim Psikolojisi*, N. Özabacı (Çev.). 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık (Orijinal Baskı Tarihi 2013).
- Smith, E.E., Hoeksema, S.N, Fredrickson, B., Loftus, R.G. (2012). *Psikolojiye Giriş*. Ö. Öncül ve D. Ferhatoğlu (Çev.). 1. Baskı. Arkadaş Yayınevi (Orijinal Baskı Tarihi 2003).
- Smith, J. T. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*, M. Buldu (Çev.). 1. Baskı. Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal baskı tarihi 2014).
- Smith, P.K. (2017). *Ergenlik*. Ç. Öztürk (Çev.). 1. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (orijinal baskı tarihi 2016).
- Şahin, C. (2015). Kişilik, Ahlak, Duygusal ve Sosyal Gelişim, S.Akbaba ve Ş.Ahıak (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık. 105-144.
- Şahin, S. (2012). 0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Fiziksel ve Sosyal-Duygusal Gelişim. İ.H. Diken (Ed.). *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde. Ankara: Pegem Yayıncılık. 170-206.
- Şavran, T. G. (2015). Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri, T. G. Şavran (Ed.). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 64-104.
- Şimşek, A. (2015). Araştırma Modelleri, A. Şimşek (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları, 80-108.
- Taylor, E. S, L. A. Pepleu ve D.O. Sears. (2012). *Sosyal Psikoloji*. A. Dönmez (çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları (orijinal baskı tarihi 2006)
- Temel F. ve A. B. Aksoy (2016). *Ergen ve Gelişimi*, 4. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turgut, Y. (2011). Verilerin Kaydedilmesi, Analizi, Yorumlanması: Nitel ve Nicel,
- TÜİK, (2019). ‘İstatistiklerle Çocuk’, Haber Bülteni, Sayı:30708, 18 Nisan 2019, et:02.07.2019.

- Yalçın, İlhan, 'Ailelerinden Algıladıkları Destek Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Yapıcı, Ş. Ve M. Yapıcı. (2010). *Eğitim Psikolojisi*. 2.Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi*, 9. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2003). *Okul Çağı Çocuğu*, 9. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2015). *Gençleri Anlamak*, 9. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, H. (2011). Sosyal Bilişsel Öğrenme Yaklaşımı, *Eğitim Psikolojisi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık. 381-403.
- Yıldırım, G. (2018). Araştırma Yöntemleri, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi A. Ö. F. Yayınları, 1-27.
- Yıldız, A. S. (2013). Saldırganlık ve Aile, H. Yavuzer (Ed.). *Ana-Baba Okulu* içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi. 403-424.
- Yılmaz, İlkay, 'Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008
- Yılmaz, M. T. (2010). Bireyin Gelişmesi, İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık,17-39.
- Yolcuoğlu, İ.G. (2015). *Türkiye’de Tüm Çocuklarımızı İyi Yetiştirebilmek*, 1. Baskı. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Yöndem, Z. D. ve A. E. Artan, Ergenlik, A. G. Aytar (Ed.). *Gelişim Psikolojisi* içinde. Ankara: Hedefcs Yayıncılık. 160-203.
- Yörükoğlu, A. (1978). *Çocuk Ruh Sağlığı*, 1.Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2012). *Gençlik Çağı*, 14. Baskı. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yurtal, F. (2010). Öğrenciyi Tanıma, İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık,171-192.

EKLER

EK-1: Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1.Cinsiyetiniz

a) Kız b) Erkek

2.Yaşınız

a)15 b)16

3) Okulunuzun Türü:

() 1. Genel Lise

() 2. Meslek Lisesi

() 3. Anadolu Lisesi

() 4. Fen Lisesi

4) Okulunuzdaki başarı durumunuzu nasıl görüyorsunuz?

() 1.Çok iyi

() 2. iyi

() 3. Orta

() 4. Zayıf

4. Kardeş Sayınız?

a) Tek kardeş b)2 veya 3 kardeş

c) 4veya daha fazla

5.Anneniz bir işte çalışıyor mu?

a) Evet b) Hayır

6) Annenizin eğitim düzeyi:

() 1. Yok

() 2. ilkokul

() 3. Ortaokul

() 4. Lise () 5. Üniversite

() 6. Lisans Üstü Eğitim (Master, Doktora)

6) Babanızın eğitim düzeyi:

() 1. Yok

() 2. ilkokul

() 3. Ortaokul

() 4. Lise () 5. Üniversite () 6. Lisans Üstü Eğitim (Master, Doktora)

7) Okuldaki arkadaşlarınızla ilişkilerinizden ne derecede memnunsunuz?

() 1. Fikrim yok

() 2. Memnun değilim

() 3. Genellikle memnunum

() 4. Memnunum

() 5. Çok memnunum

7) Anne ve babanızla ilgili aşağıdakilerden hangisi size uygundur?

() 1. Annem- babam bir arada yaşıyorlar

() 2. Annem- babam boşandılar

() 3. Üvey annem ile yaşıyorum

() 4. Üvey babam ile yaşıyorum

() 5. Annem öldü

() 6. Babam öldü

() 7. Başka

8) Okula devamsızlık durumunuz

() 1. 0- 7 gün

() 2. 8- 14 gün

() 3. 15- 20 gün

9)Günlük Televizyon İzleme Süreniz

a) 2 Saate kadar b) 2-4 Saat c) 4-5 Saat d) 5 saatten fazla

10. Televizyonda izlemeyi tercih ettiğiniz dizi film türleri hangisidir?

a) Şiddet içerikli mafya dizileri b) Komedi Dizileri c) Gençlik Dizileri

EK-2: Saldırganlık Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadelerin sizi ne kadar tanımladığını yanıt çizelgesindeki seçeneklerden size en uygun olan seçeneği işaretleyerek (X) belirtiniz.

Hiç Uygun Değil

Çok Az Uygun

Biraz Uygun

Çok Uygun

Tam Uygun

1 Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler () () () () ()
2 Şans hep başkalarına gülüyor, ondan yana oluyor () () () () ()
3 Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim () () () () ()
4 Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum () () () () ()
5 Bazen bana hayatın adaletli davranmadığını düşünürüm () () () () ()
6 İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam () () () () ()
7 Bazen ortada hiçbir sebep yokken parlarım () () () () ()
8 Kız ya da erkek birisi beni kışkırtırsa ona vurabilirim () () () () ()
9 Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum () () () () ()
10 Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur () () () () ()
11 Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim () () () () ()
12 Öfkemi kontrol etmekte çok zorluk çekerim () () () () ()
13 Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim () () () () ()
14 Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim () () () () ()
15 İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına isi ağırdan alırım () () () () ()
16 İnsanlar bana nazik davrandıklarına ne isteyeceklerini merak ederim () () () () ()
17 Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim () () () () ()
18 Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, onlara çamur atarım () () () () ()
19 Ben sakin biriyim () () () () ()
20 İnsanlar beni kızdıırırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim () () () () ()
21 Bazen insanların bana arkamdan güldüklerini hissederim () () () () ()
22 İstedığımı elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm () () () () ()
23 Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem () () () () ()
24 Pek çok insandan daha sık kavga ederim () () () () ()
25 Eğer biri bana vurursa bende ona vururum () () () () ()
26 Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim () () () () ()
27 Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem () () () () ()
28 Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem () () () () ()
29 Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim () () () () ()
30 Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm () () () () ()
31 Arkadaşlarımla arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim () () () () ()
32 Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler () () () () ()
33 Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kışkanç olurum () () () () ()
34 El sakası yapmaktan hoşlanırım () () () () ()

EK- 3: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Adı Soyadı:

D – 1

MADDE 1

1. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
2. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
3. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

MADDE 2

4. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
5. Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

MADDE 3

6. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

MADDE 4

7. Genel olarak kendimden memnunum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

MADDE 5

8. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

MADDE 6

9. Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
10. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ

D – 2

11. Kendiniz hakkındaki düşünceleriniz değişkenlik gösterir mi, yoksa her zaman aynı mıdır ?
a.ÇOK DEĞİŞİR b.ZAMAN ZAMAN DEĞİŞİR c.ÇOK AZ DEĞİŞİR d.HİÇ DEĞİŞMEZ
12. Hiç kendiniz hakkında bir gün bir görüşe, başka bir gün farklı bir görüşe sahip olduğunuzu farkettiğiniz olur mu?
a. Evet, sık sık olur b. Evet, bazen olur c. Evet, nadiren olur d. Hayır, hiç olmaz
13. Kendim hakkındaki görüşlerimin çok çabuk değiştiğini fark ettim.
a. DOĞRU b. YANLIŞ
14. Kendim hakkında bazı günler olumlu bazı günlerse olumsuz düşüncelere sahip oluyorum.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

15. Şu günlerde kendim hakkındaki görüşlerimi hiçbir şeyin değiştiremeyeceğini düşünüyorum.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

D – 3

16. Başınıza gerçekten bir şey geldiğinde kimse sizin durumunuzla pek ilgilenmeyecektir.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

17. İnsan doğasında yardımlaşma gerçekten vardır.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

18. Dikkatli davranmazsanız insanlar sizi kullanacaklardır.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

19. Bazı kişiler, insanların büyük çoğunluğunun güvenilebilir olduğunu, bazıları ise insanlarla ilişkilerinde çok güvenilemeyeceğini söylerler. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

a. İnsanların çoğuna güvenilebilir.

b. İnsanlarla ilişkilerde çok güvenilemez.

20. İnsanlar daha çok başkalarına yardım etmeye mi, yoksa kendi çıkarlarını düşünmeye mi eğilimlidirler?

a. Başkalarına yardım etmeye

b. Kendi çıkarlarını düşünmeye

D – 4

21. Eleştiriye karşı ne kadar hassassınızdır?

a. Çok fazla hassas b. Oldukça hassas c. Az hassas d. Hassas değil

22. Eleştiri ya da azarlama beni çok fazla incitir.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

23. Yanlış yaptığınız bir şey için biri size güldüğünde veya suçladığında ne kadar rahatsız olursunuz?

a. Çok fazla b. Oldukça c. Rahatsız olmam

D – 5

24. Genelde ne kadar mutlusunuzdur?

a. Çok mutlu b. Mutlu c. Pek mutlu değil d. Çok mutsuz

25. Genelde oldukça mutlu bir kişi olduğumu düşünüyorum.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

26. Genel olarak kendinizi neşeli bir ruh hali içinde mi, yoksa neşesiz bir ruh hali içinde mi hissedersiniz?

a. Çok neşeli bir ruh hali içinde b. Oldukça neşeli bir ruh hali içinde

c. Ne neşeli ne de neşesiz ruh halinde d. Oldukça neşesiz ruh halinde

27. Hayattan çok zevk alıyorum.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

28. Ben de mutlu gördüğüm diğer kişiler kadar mutlu olabilmeyi isterdim.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

29. Kendinizi kederli ve karamsar hissettiğiniz olur mu?

a. Çok sık b. Sık c. Ara sıra d. Nadiren e. Hiçbir zaman

D – 6

30. Çoğu zaman başka bir şey yapmaktansa oturup hayal kurmayı tercih ediyorum.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

31. Bana hayalperest denilebilir.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

32. Zamanımın büyük bir kısmını hayal kurmakla geçiririm.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

33. Gelecekte nasıl bir insan olacağınız konusunda hayal kurar mısınız?

a. Çok sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

D – 7

34. Hiç uykuya dalma ya da uykunun sürekliliği açısından sorunuz oldu mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

35. Hiç ellerinizin sizi rahatsız edecek kadar titrediği olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

36. Hiç sizi rahatsız edecek kadar sinirlendiğiniz olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

37. Hiç sizi rahatsız edecek kadar çarpıntı hissettiğiniz olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

38. Hiç sizi rahatsız edecek kadar başınızın içinde basınç hissettiğiniz olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

39. Şu sıralarda hiç tırnak yiyor musunuz?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

40. Egzersiz veya çalışma zamanları dışında hiç sizi rahatsız edecek kadar nefes darlığı hissettiğiniz olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

41. Hiç sizi rahatsız edecek kadar ellerinizde terleme olur mu?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

42. Hiç rahatsız edici baş ağrıları çeker misiniz?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

43. Hiç rahatsız edici kabuslar görür müsünüz?

a. Sık sık b. Bazen c. Nadiren d. Hiçbir zaman

D – 8

44. Ulusal veya uluslararası önemli bir konuda görüşünüzü belirttiğinizde birisi size gülerse ne hissedersiniz?

a. Çok incinirim ve rahatsız olurum. b. Biraz incinirim ve rahatsız olurum.

c. Beni pek fazla etkilemez.

45. Ulusal veya uluslararası sorunlar tartışıldığında genellikle kötü izlenim bırakacak bir şey söylemektense hiçbir şey söylememeyi tercih ederim.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

46. Toplumsal konularla ilgili tartışmalarda insanları kızdıracak bir şey söylemektense hiçbir şey söylememeyi tercih ederim.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

D – 9

47. Uluslararası konuları tartışır mısınız?

a. Pek çok b. Oldukça c. Çok az d. Hiçbir zaman

48. Arkadaşlarınızla birlikte uluslararası konuları tartıştığınız zaman tutumunuz nasıl olur?

a. Sadece dinlerim b. Arada bir görüş bildiririm
c. Konuşmaya eşit oranda katılırım d. Diğerlerini ikna etmeye çalışırım

D – 10

49. Siz 10 – 11 yaşlarınızdayken anneniz arkadaşlarınızı tanır mıydı?

a. Hepsini tanırdı b. Çoğunu tanırdı
c. Bazılarını tanırdı d. Hemen hemen hiçbirini tanımazdı

50. Bu dönemde babanız arkadaşlarınızı tanır mıydı?

a. Hepsini tanırdı b. Çoğunu tanırdı
c. Bazılarını tanırdı d. Hemen hemen hiçbirini tanımazdı

51. 5. – 6. sınıflardayken karneniz iyi olduğunda anneniz çoğu zaman ilgilenmezdi.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

52. 5. – 6. sınıflardayken karneniz iyi olduğunda babanız çoğu zaman ilgilenmezdi.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

53. 5. – 6. sınıflardayken karneniz kötü olduğunda anneniz çoğu zaman ilgilenmezdi.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

54. 5. – 6. sınıflardayken karneniz kötü olduğunda babanız çoğu zaman ilgilenmezdi.

a. DOĞRU b. YANLIŞ

55. Sizce diğer aile bireyleri sizin söylediğiniz şeylerle ne kadar ilgilenirler?

a. Çok ilgilenirler b. Oldukça ilgilenirler c. İlgilenmezler

D – 11

56. Büyümekte olduğunuz dönemde babanızın en çok tuttuğu çocuğu kimdi?

a. Ben b. Ağabeyim c. Ablam d. Erkek kardeşim
e. Kız kardeşim f. Bildiğim kadarıyla çok tuttuğu birisi yoktu

57. Bu dönemde babanız arkadaşlarınızı tanır mıydı?

a. Hepsini tanırdı b. Çoğunu tanırdı
c. Bazılarını tanırdı d. Hiçbirini tanımazdı

58. Anne ve babanızın hangisi ile daha rahat konuşabiliyorsunuz?

a. Babamla çok daha fazla b. Babamla biraz daha fazla
c. Her ikisi ile eşit oranda d. Annemle biraz daha fazla
e. Annemle çok daha fazla

59. Anne ve babanızın hangisi sizi daha çok över?

a. Babam çok daha fazla b. Babam biraz daha fazla

- c. Her ikisi eşit oranda d. Annem biraz daha fazla
e. Annem çok daha fazla

60. Anne ve babanızın hangisi size daha çok şefkat gösterir?

- a. Babam çok daha fazla b. Babam biraz daha fazla
c. Her ikisi eşit oranda d. Annem biraz daha fazla
e. Annem çok daha fazla

61. Anne ve babanız anlaşılmadıkları zaman siz genellikle hangisinden yana olursunuz?

- a. Çok daha fazla olarak babamdan yana b. Biraz fazla olarak babamdan yana
c. Eşit oranda her ikisinden yana d. Biraz fazla olarak annemden yana
e. Çok daha fazla olarak annemden yana

D – 12

62. Yalnız bir insan olmaya eğilimli misinizdir?

- a. Evet b. Hayır

63. İnsanların çoğu sizin nasıl bir kişi olduğunuzu bilirler mi, yoksa çoğunun sizi gerçekten tanımadıklarını mı düşünürsünüz?

- a. Çoğu benim nasıl biri olduğumu bilir.
b. Çoğu gerçekten beni tanımaz.

ÖZGEÇMİŞ

Barış Tuncer 1977 yılında İstanbul’ da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1997 yılında Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde yüksek öğrenimine başladı. 2001 yılında aynı bölümden mezun oldu. Halen Altınbaş Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri programında öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

